

๑๑. มกุฏกณฺฐกัษิพาทก (๔๕๙)

๑๑๕. "อลงฺกโต มกุฏกณฺฐกัษิ
มาลธารี หริจฺนุทฺทสฺสโท
พานา ปคฺคยฺห กณฺฐกัษิ
วณฺมชฺเชน กิ ทุคฺชิตฺเต ตฺวํ.
๑๑๖. โสวณฺณมโย ปภสฺสโร
อุปฺปนฺโน รตฺตปฺนุชโร มม
ตสฺส จกฺกยฺคํ น วิญฺญามิ
เตน ทุคฺชเณ ชหามิ ชีวิตํ.
๑๑๗. โสวณฺณมยํ มณฺนิมยํ
โลหฺมยํ อถ รุปฺปิมยํ
ปาวท รตํ กฤษฺสสามิ เต
จกฺกยฺคํ ปฏฺฐิปาทยามิ.
๑๑๘. โส มาณโว ตสฺส ปาวท
จฺนุทฺทิมสฺสุริยา อุภยตฺถ ภาตโร
โสวณฺณมโย รโต มม
เตน จกฺกยฺเคน โสภติ.

๑๑. มัญจฺกณฺฐกัษิพาทก (๔๕๙)

๑๑๕. "ท่านประดับ ด้วยอภรณ์ต่าง ๆ
มีต่างหมู่เกลี้ยงเกลา หัดทรงมาลัย
ดอกไม้ ลูบไล้กระแจะจันทร์
สีเหลือง ท่านมีทุกข์อะไรหรือ จึง
มากอดดอกคร่ำครวญอยู่กลางป่า.
๑๑๖. เรือนรถ งามแพรวพราว ล้วนแล้ว
ด้วยทองคำของเราเกิดขึ้นแล้ว เรา
หาล้อทั้งสองของรถนั้น ยังไม่ได้
ด้วยความทุกข์อันนี้ เราจะ
สละชีวิต.
๑๑๗. ท่านจงบอก รถทำด้วยทองคำ
แก้วมณี โลหะ หรือเงิน แก่เรา
เถิด เราจักทำให้ท่าน จะให้ท่าน
ได้ล้อทั้งคู่.
๑๑๘. มาณพนั้น บอกพราหมณ์นั้นว่า
พระจันทร์ และพระอาทิตย์งาม
ส่องไส อยู่ในวิถีทั้งสอง รถทอง
ของเราจะงามด้วยพระจันทร์ และ
พระอาทิตย์อันเป็นล้อทั้งคู่.

๑๑๙. พาโล โข ตุวิสิ มาณว
โย ตุวิ ปตฺตยสิ อปตฺตยํ
มณฺณามิ ตุวิ มริสฺสสิ
น หิ ตุวิ ลจฺจสิ จนฺทิมสุริเย.

๑๒๐. คมนาคมนมุปี ทิสฺสติ
วณฺณธาทุ อุภเยตฺถ วิถิโย
เปโต ปน เนว ทิสฺสติ
โก นฺุ โข กนฺุทตํ พาลุยตโร.

๑๒๑. สจฺจํ โข วเทสิ มาณว
อหเมว กนฺุทตํ พาลุยตโร
จฺนุทํ วิย ทารโก รุทํ
เปตํ กาลกตาทิปตฺตเย.

๑๒๒. อาทิตฺตํ วต มํ สนฺุตํ
สมตฺสิตฺตํ ปาวกํ
วารินา วิย โอสฺสิญฺจ
สพฺพํ นิพฺพายเย ทโร.

๑๑๙. ดูกรมานพ ท่านปรารณาสั่งที่
เขาไม่ปรารณากัน ช่างโง่เขลาแท้
เราเข้าใจว่า ท่านจักตายเสียเปล่า
จะไม่ได้พระจันทร์ และพระ
อาทิตย์เลย.

๑๒๐. การโคจรไปโคจรมา ธาตุคืออรัศมี
(และ) วิถีทางโคจรในอากาศ
ทั้งสองนั้น ของพระจันทร์และ
พระอาทิตย์ ย่อมมองเห็น ส่วน
ผู้ล่องลับไปแล้ว มองไม่เห็นเลย
บรรดาเราทั้งสอง ผู้คร่ำครวญอยู่
ใครเล่าหนอ จะเป็นคนโง่เขลา
ยิ่งกว่ากัน.

๑๒๑. ดูกรมานพ ท่านพูดจริงที่เดียว
บรรดาเราทั้งสอง ผู้คร่ำครวญอยู่
เรานี้แหละเป็นคนโง่เขลา ยิ่งกว่า
ท่าน เราปรารณาผู้ตายไปยัง
โลกอื่นแล้ว เหมือนเด็กร้องไห้
อยากได้พระจันทร์ ฉะนั้น.

๑๒๒. ท่านมารดเราผู้เร่าร้อน ให้สงบ
ระงับ ดับความกระวนกระวาย
ทั้งปวงได้ เหมือนดับไฟที่ติด
เปรียบด้วยน้ำ ฉะนั้น.

๑๒๓. อพพุพฺพหิ วัต เม สลลํ
 ยมาสิ ททยนิสฺสิตํ
 โย เม โสภปรตฺตสฺส
 ปุตฺตโสภํ อปานุทฺติ.

๑๒๔. โสหนิ อพพุพฺพหฺสลฺโลสฺสมิ
 วิตฺโสภิ อนาวิไล
 น โสจามิ น โรทามิ
 ตว สุตฺวาน มาณวา"ติ.

มัจจกฺกณฺฑลฺลิตฺตํ เอกาทสฺมํ.

๑๒๓. ท่านได้ถอนลูกศร ที่เสียบแทง
 หทัยของเราออกได้แล้ว ได้
 บรรเทาความโศก ถึงบุตรของเรา
 ผู้ถูกความโศกครอบงำ.

๑๒๔. ดูกรมานพ เราถอนลูกศรได้แล้ว
 ปราศจากความโศก ไม่มี
 ชุมนมัว เราจะไม่เศร้าโศก จะไม่
 ร้องไห้ เพราะได้ฟังคำพูดของ
 ท่าน".

มัจจกฺกณฺฑลฺลิตฺตํ ที่ ๑๑.

๑๑. มัญญกุณฑลชีชาตกาวณณา
(๔๔๙)

อลงกโต มัญญกุณฑลชีติ อิทํ
สตุถา เขตวเน วิหรนุโต เอกํ มตปุตตํ
กุกุมุพิกํ อารพุก กเถสิ.

สาวตถิยํ กิเรกสุส พุทฺฐปฺปจฺจากสุส
กุกุมุพิกสุส ปิยปุตฺตโก กาลมกาสิ. โส
ปุตฺตโสภสมปฺปิโต น นหายติ น
ภฺยชติ น กมฺมนฺเต วิจาเรติ, น
พุทฺฐปฺปจฺจานํ คจฺจติ, เกวลํ "ปิยปุตฺตก
มํ โอหาย ปจฺมตฺรํ คโตสิ"ติ อาทิณี
วตฺวา วิลปติ. สตุถา ปจฺจุสสมเย
โลกํ โอลเณนุโต ตสุส โสตาปตฺติ-
ผลฺปนฺนิตฺถํ ทิสฺวา ปฺนทิวเส
ภิกฺขุสงฺฆปรีชฺโต สาวตถิยํ ปิณฺฑทาย
จริตฺวา กตฺมตฺตกฺิจโจ ภิกฺขุ
อุยฺเยเขตฺวา อานนฺทตฺเถเรน ปจฺจนา-
สมเณน ตสุส เคหทฺวารํ อคมาสิ.
สตุถุ อาคตฺทวารํ กุกุมุพิกสุส อาโรเจสุํ.
อถสุส เคหชโน อาสนานิ ปณฺณเปตฺวา
สตุถารํ นิสีทาเปตฺวา กุกุมุพิกํ

๑๑. พรรณนามัญญกุณฑลชีชาตก
(๔๔๙)

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระ
เชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภกุกุมุพิกผู้มี
บุตรที่เสียชีวิตไปคนหนึ่ง ตรัสพระธรรม
เทศานี้ว่า ท่านประดับด้วยอาภรณ์
ต่าง ๆ มีต่างหูเกลี้ยงเกลา ดังนี้ เป็นต้น.

เล่ากันว่า ลูกชายสุดที่รักของ
กุกุมุพิกผู้เป็นพุทธอุปัฏฐากคนหนึ่ง ใน
พระนครสาวัตถี ได้เสียชีวิตลง. กุกุมุพิก
นั้นได้รับความโศกเพราะบุตร ไม่ยอม
อาบน้ำ ไม่บริโภค ไม่ดำเนินกิจการงาน,
ไม่ไปเฝ้าอุปัฏฐากพระพุทธรเจ้า, พุด
ปนเพื่ออยู่คนเดียวว่า "ลูกชายที่รัก เจ้า
ทิ้งพ่อไปเสียก่อน" ดังนี้ เป็นต้น. ใกล้รุ่ง
พระศาสดาทรงตรวดูสัตว์โลก ทอด-
พระเนตรเห็นอุปนิสัยยโสตาปัตติผล ของ
กุกุมุพิกนั้น ในวันรุ่งขึ้นแวดล้อมด้วย
ภิกษุสงฆ์ เสด็จไปบิณฑบาตในพระนคร
สาวัตถี ทรงทำภติกเสร็จแล้ว ส่งภิกษุ
ทั้งหลายกลับไป ทรงมีพระอาณนทเถระ
เป็นปัจฉาสมณะตามเสด็จ ได้เสด็จไป
ยังประตูเรือนของกุกุมุพิกนั้น, คนใช้แจ้งให้

ปริศนาคเหตฺวา สตฺถุ สนฺตํ อานนฺสิ. ตํ
 วรฺหิตฺวา เอกมฺนุตํ นิสินฺนํ สตฺถา
 กฺรฺมณาสีตเลน วจเนน อามนฺเตตฺวา
 "เก อฺปาสก ปุตฺตํ อนุโสจตี"ติ
 ปุจฺฉิตฺวา "อาม ฆนฺเต"ติ วุตฺเต
 "อฺปาสก โปราณกปณฺชิตา ปุตฺเต
 ภาลกเต โสภสมปฺปิตา วิจฺรฺนตาปี
 ปณฺชิตานํ กถํ สุตฺวา 'อลภนียฺญจฺจานนฺ'ติ
 ตตฺตโต ฌตฺวา อปฺปมตฺตํปี โสภํ น
 กวีสุ"ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ
 อหริ

อตีเต พาราณสียํ พุรฺหมทตฺเต
 ราชฺหิ กาเรนฺเต เอกสุส มหาวิภวสุส
 พุราหมณฺสุส ปุตฺโต ปณฺจทสโสฬสวสุส-
 ภาเล เอกเนน พฺยาธินา ฌฺญโจะ กาลํ
 กตฺวา เทวโลกเ นินฺพพฺตติ. พุราหมโณ
 ตสุส กาลกิริยโต ปญฺจาย สุสานํ

ท่านกฺุฎุมพีทราบว่าพระศาสดาเสด็จมา.
 คราวนั้นคนในเรือนของกฺุฎุมพีนั้น ปลูกาด
 อาสนะ นิมนต์พระศาสดาให้ประทับนั่ง
 ประคองกฺุฎุมพีมาเฝ้าพระศาสดา. กฺุฎุมพี
 ถวายบังคมแล้วนั่งเฝ้า ณ ที่สมควร พระ
 ศาสดาตรัสเรียกด้วยพระสุรเสียง อัน
 เยือกเย็นด้วยพระกรุณา ตรัสถามว่า
 "ดูกรอฺปาสก ท่านเศร้าโศกถึงลูกชายน้อย
 หรือ" เมื่อกฺุฎุมพีทราบทูลว่า "ถูกแล้ว
 พระพุทธเจ้าข้า" ตรัสว่า "ดูกรอฺปาสก
 บัณฑิตในสมัยก่อน เมื่อลูกชายเสียชีวิต
 ตกอยู่ในห้วงแห่งความโศก แม้เที่ยวไป
 ฟังคำชี้แจงของบัณฑิตแล้ว ทราบอย่าง
 ตระหนักแน่ว่า 'มิใช่ฐานะที่จะฟังได้
 คืบมา' จึงไม่ก่อความโศกแม้มีประมาณ
 น้อย" อันกฺุฎุมพีนั้นทูลอาราธนาแล้ว จึง
 ทรงแจกอดีตนิทานมาตรัสว่า

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต
 เสวยราชย์ ณ พระนครพาราณสี บุตร
 ของพราหมณ์ผู้มีทรัพย์สมบัติมากคนหนึ่ง
 เวลาเมื่ออายุได้ ๑๕-๑๖ ปี ล้มเจ็บลงด้วย
 โรคอย่างหนึ่ง เสียชีวิต แล้วบังเกิดใน
 เทวโลก. ตั้งแต่บุตรนั้นเสียชีวิตแล้ว

คนตุวา ขาวิกปญชี่ อวชิชฎนุโต
 ปริเทวนุโต สพุพกมมุนเต ปจฉินุทิตวา
 โสภสมปปีโต วิจรติ. เทวปุตโต
 อนุวิจรรนุโต ตั ทิสวา "เอกั อุปมั
 กตวา โสภั หริสสามิ"ติ ตสส สฐานั
 คนตุวา ปริเทวนกาเล ตสเสว
 ปุตตวณุณิ หุตวา สพุพภรรณปฏิมณุชิตโต
 เอกสมิ ปเทเส จตวา อุโม หตุเถ
 สีเส จเปตวา มหาสพุเทเน ปริเทวิ.
 พุราหุมนเณ สพุทึ สุตวา ตั โอลิเกตวา
 ปุตตเปมึ ปฏิลภิตวา ตสส สนุติเก
 จตวา "ตาด มาณว อิมสมิ
 สฐานมชฎเม กสมมา ปริเทวสี"ติ
 ปุจฉนุโต ปจมิ คากมาห

พราหมณ์ก็ไปป่าช้า คู้ยเขี่ยกองขี้เถ้า
 คร่ำครวญ ละเลยการงานเสียสิ้น ตกอยู่
 ในห้วงแห่งความโศก เทียวไป. เทวบุตร
 (ลูกชาย) ติดตามอยู่ เห็นเขาแล้ว คิดว่า
 "เราจักทำข้อเปรียบเทียบอย่างหนึ่ง ขจัด
 ความโศก" ในเวลาที่เขาไปป่าช้า
 คร่ำครวญก็จำแลงกายเป็นลูกชายของ
 พราหมณ์นั้นทันที ประดับด้วยเครื่อง
 อภรณ์ทุกอย่าง ยืนอยู่ ณ ที่แห่งหนึ่ง
 เอามือทั้งสองวางไว้บนศีรษะคร่ำครวญ
 ด้วยเสียงดัง. พราหมณ์ได้ยินเสียงแล้ว
 มองดูเทวบุตร ได้ความรักเพียงดังบุตร
 ยืนใกล้เทวบุตรนั้น ถามว่า "พ่อมาณพ
 น้อย เพราะเหตุไร เจ้าจึงมาคร่ำครวญ
 อยู่กลางป่าช้านี้" แล้วกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า

๑๑๕. "อลงกโต มญชฎกษัตริ
 มาลธาริ หริจनुทनुสสโท
 พาหา ปคคยห กนุทสิ
 วนมชฎเม ก็ พุกชิโต ตวนุ"ติ.

๑๑๕. "ท่านประดับ ด้วยอภรณ์ต่าง ๆ
 มีต่างหูเกลี้ยงเกลา ทัดทรงมาลัย
 ดอกไม้ ลูบไล้กระแจะจันทร์
 สีเหลือง ท่านมีทุกข์อะไรหรือ
 จึงมากอดดอก คร่ำครวญอยู่
 กลางป่า".

ตตถ อลงกโตติ นานาภรรณวิภูสิโต.
 มญชฎกษัตริติ ภรรณปริญญิจเตหิ มญเจหิ

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อลงกโต
 ความว่า ประดับตกแต่งด้วยอภรณ์

กฤษทุเลหิ สมณนาคโต.

ต่าง ๆ. คำว่า มีต่างหูเกลี้ยงเงลา
ความว่า ผู้ประกอบด้วยต่างหูเกลี้ยงเงลา
อันสำเร็จแล้วด้วยการกระทำ.

มาลธารีติ วิจิตรกุสุมาลธโร.
หริจันทุสสุเทติ สุวณฺณวณฺณเณน
จันทเนน อนุลิตฺโต.

คำว่า ทัดทรงมาลัยดอกไม้ ได้แก่
ผู้ทัดทรงมาลัยดอกไม้อันงดงาม. คำว่า
ลูปได้กระแจะจันทน์สีเหลือง ความว่า
ลูปได้ด้วยกระแจะจันทน์มีสีดุจสีทอง.

วณฺมุฑฺเดติ สุสานมฺมุฑฺเด. ก็ ทุกฺชิตฺโต
ตฺวนฺนฺติ ก็การณา ทุกฺชิตฺโต ตฺวํ, อัจฺจิกฺข,
อหฺนฺเต ยํ อิจฺฉฺสี, ตํ ทสฺสํมีติ
อาห.

คำว่า ท่ามกลางป่า ได้แก่ กลางป่าช้า.
คำว่า ท่านมีทุกข์เพราะเหตุไร
พราหมณ์พูดว่า เพราะเหตุไรหรือ ท่าน
จึงมีทุกข์, ท่านจงบอกเถิด, เราจักให้
สิ่งที่ท่านปรารถนา.

อถสฺส กเถนฺโต มาณโว ทฺติยํ
คาถมาห

ต่อมา มาณพเมื่อจะบอกแก่พราหมณ์
นั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า

๑๑๖. "โสวณฺณมโย ปกสฺสโร
อุปฺปนฺโน รตฺปนฺนโร มม
ตสฺส จกฺกยฺคํ น วิญฺฐามิ
เตน ทุกฺเขน ชหามิ ชีวิตฺนฺ"ติ.

๑๑๖. "เรือนรด งามแพรวพราว ล้วนแล้ว
ด้วยทองคำของเราเกิดขึ้นแล้ว เรา
หาข้อทั้งสองของรตนนั้น ยังไม่ได้
ด้วยความทุกข์อันนี้ เราจะ
สละชีวิต".

พฺรหฺมโณ สมฺปฺปฺยจฺจฺนฺโต ตตฺติยํ
คาถมาห

พราหมณ์เมื่อจะรับรองจึงกล่าวคาถาที่ ๓
ว่า

๑๑๗. "ไสวณฺณมยํ มณฺิมยํ
โลหมยํ อถ รุเปียมยํ
ปาวท รถํ กริสฺสามิ เต
จกฺกยฺคํ ปฏิปาทยามิ"ติ.

ตตฺถ ปาวทาทิ ยาทิเสน เต
อตุโถ ยาทิสํ โรจสิ, ตาทิสํ วท, อหํ
เต รถํ การยามิ.

ปฏิปาทยามิติ ปณฺชรานุรูปิ จกฺกยฺคํ
ติ อธิคฺจฺจาเปมิ.

ติ สุตฺวา มาณเวน กถิตาย
คาถาย ปจฺมปาทํ สุตฺวา อภิสมฺพุทฺโธ
หุตฺวา กเถสิ. เสสํ มาณโว.

๑๑๘. "โส มาณโว ตสฺส ปาวทิ
จฺนุทิมสุรียา อุกฺยตฺถ ภาตโร
ไสวณฺณมโย รโถ มม
เตน จกฺกยฺเคน โสภตี"ติ.

เสสํ พุราหฺมณเณ ตทหนฺตฺริ อหา

๑๑๗. "ท่านจงบอก รถทำด้วยทองคำ
แก้วมณี โลหะ หรือเงิน แก่เรา
เถิด เราจักทำให้ท่าน จะให้ท่าน
"ได้ล้อทั้งคู่".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า จงบอก
ความว่า ท่านมีความต้องการรถชนิดใด
ท่านชอบใจชนิดใด, ท่านจงบอกรถ
ชนิดนั้นเถิด, เราจะให้สร้างรถชนิดนั้น
แก่ท่าน.

คำว่า เราจะหา ความว่า เราจะจัดหา
คู่ล้ออันเหมาะสมกับเรือนรถชนิดนั้นให้ได้.

พระศาสดาทรงตรัสรู้แล้ว ตรัส
คาถาบาทที่ ๑ ซึ่งมาณพฟังแล้วกล่าวไว้.
มาณพกล่าวคาถาที่เหลือ.

๑๑๘. "มาณพนั้น บอกพราหมณ์นั้นว่า
พระจันทร์และพระอาทิตย์ งาม
ส่องไสวอยู่ในวิถีทั้งสอง รถของ
ของเรา จะงามด้วยพระจันทร์
และพระอาทิตย์อันเป็นล้อทั้งคู่".

พราหมณ์กล่าวคาถาที่เหลือรองลำดับ
จากนั้นว่า

๑๑๙. "ฟาโล โข ตูรัสสิ มาณว
โย ตูรัสสิ ปตฺตยสิ อปตฺตยํ
มณฺเฑมามิ ตูรัสสิ มริสฺสสิ
น หิ ตูรัสสิ ลจฺจสิ จนฺทิมสฺริเย"ติ.

พฺรหฺมาหุเมณฺน วุตฺตคาถายํ ตตฺถ
อปตฺตยณฺติ อปตฺตยตฺตพฺพํ.

ตโต มาณโว อห

๑๒๐. "คมนาคนนฺปิ ทิสฺสติ
วณฺณธาตุ อุมเยตฺถ วิธิโย
เปโต ปน เนว ทิสฺสติ
โก นุ โข กนฺทํ พาลยฺตโร"ติ.

माणเวณ วุตฺตคาถาย ตตฺถ
คมนาคนนฺติ อุกฺคมนนฺจ อฏฺฐจฺ-
คมนนฺจ. วณฺโณเมว วณฺณธาตุ.

๑๑๙. ดูกรมานพ ท่านปรารถนาสิ่ง
ที่เขาไม่ปรารถนา กัน ช่างเิ่งเวลาแท้
เราเข้าใจว่า ท่านจักตายเสียเปล่า
จะไม่ได้พระจันทร์ และพระ
อาทิตย์เลย".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า สิ่งที่เขา
ไม่ปรารถนา กัน ในคาถาที่พราหมณ์
กล่าวแล้ว ได้แก่ สิ่งที่เขาไม่พึงปรารถนา.

ลำดับนั้น มาณพกล่าวว่

๑๒๐. "การโคจรไปโคจรมา ธาตุคือรัศมี
(และ) วิถีทางโคจรในอากาศ
ทั้งสองนั้น ของพระจันทร์และ
พระอาทิตย์ ย่อมมองเห็น ส่วน
ผู้ล่วงลับไปแล้ว มองไม่เห็นเลย
บรรดาเราทั้งสอง ผู้คร่ำครวญอยู่
ใครเล่าหนอ จะเป็นคนเิ่งเวลา
ยิ่งกว่ากัน".

ในคาถาที่माणพกล่าว คำว่า
การไปและการมา ในคาถานั้น ได้แก่
การโคจรขึ้นมาและตกหายลับไป. รัศมี
สีแสงนั่นเอง ชื่อว่า วัณณธาตุ.

อุภเยตถ วิถีโยติ เอตถ อากาเส "อัย
จนุทสฺส วิถี, อัย สุริยสฺสา"ติ เอว
อุภยคมนาคนนญมิโยปี ปณฺณายนฺติ.

คำว่า อุภเยตถ วิถีโยติ ความว่า แม้
พื้นที่ไปและมาทั้งสอง ก็ยังปรากฏอยู่ใน
อากาศนี้ อย่างนี้ว่า "นี้เป็นทางโคจรของ
พระจันทร์, นี่เป็นทางโคจรของพระ
อาทิตย์".

เปโต ปนาติ ปฺรโลกคตสฺสโต ปน น
ทิสฺสเดว.

คำว่า ส่วนผู้ล่วงลับไปแล้ว ความว่า
ส่วนสัตว์ผู้ไปสู่อีกโลกแล้ว ไม่ปรากฏให้
เห็นเลย.

โก นุ ไซติ เอว สนฺเต อมฺหากํ
ทฺวินฺนํ กนฺทนฺตานํ โโก นุ ไซ
พาลุยตโรติ.

คำว่า ใครหนอแล ความว่า เมื่อเป็น
เช่นนั้น บรรดาเราทั้งสองผู้คร่ำครวญอยู่
ใครเล่าหนอ จะเป็นคนโง่เขลา ยิ่งกว่ากัน.

เอว มาณเว กเถนฺเต พฺราหฺมณ
สฺสลูกฺเขตฺวา คาถมาห

เมื่อมาณพพูดอยู่อย่างนี้ พราหมณ์
กำหนดได้ จึงกล่าวคาถาว่า

๑๒๑."สจฺจํ ไซ วเทสิ มาณว
อหเมว กนฺทตํ พาลุยตโร
จนฺทํ วิย ทารโก รุทํ
เปตํ กาลกตานิปตฺถเย"ติ.

๑๒๑."ดูกรรมมาณพ ท่านพูดจริงทีเดียว
บรรดาเราทั้งสอง ผู้คร่ำครวญอยู่
เรานี่แหละเป็นคนโง่เขลา ยิ่งกว่า
ท่าน เราปรารถนาผู้ตายไปยัง
โลกอื่นแล้ว เหมือนเด็กร้องไห้
อยากได้พระจันทร์ ฉะนั้น".

ตตฺถ จนฺทํ วิย ทารโกติ ยถา
ทโร คามทารโก "จนฺทํ เม เทธา"ติ
จนุทสฺสตุถาย โรเทยฺย, เอว อหํปี

คำว่า เหมือนเด็กร้องไห้อยากได้
พระจันทร์ ความว่า ฝ่ายเราปรารถนา
ผู้ตายไปแล้ว คือว่า ผู้เสียชีวิตแล้ว

เปตํ กาลกตํ อภิปัตถเมมีติ.

อิติ พุราหุมนโณ มาถนวสุส กถาย
นิสฺสโสโก หุตฺวา ตสฺส ฤๅตี กโรนฺโต
เสสคาถา อภาสิ

๑๒๒. "อาทิตฺตํ วัต มํ สนฺตํ
มตฺสิตฺตํ ปาวกํ
วารินา วิย โอสฺสญฺจ
สพฺพํ นิพฺพายเย ทริ."

๑๒๓. อพฺพหี^๑ วัต เม สลฺลํ
ยมาสิ หทยนิสฺสิตํ
โย เม โสภปรตฺสส
ปุตฺตโสภํ อปานฺทฺทิ.

๑๒๔. โสหิ อพฺพหุสฺสโลสฺสมิ
วีสฺสโสโก อนาวิโล
น โสจามิ น โรทามิ
ตว สุตฺวาน มาถนวา"ติ.

เหมือนเด็ก ๆ ชาวบ้านร้องให้ "อยากได้
พระจันทร์" ฉะนั้น.

พราหมณ์คลายความโศก ด้วย
คำพูดของมาณพด้วยประการฉะนี้ เมื่อ
จะทำการชมเชยมาณพนั้น ได้กล่าว
คาถาที่เหลืือว่า

๑๒๒. "ท่านมารดเรารู้ร้อน ให้สงบ
ระงับ ดับความกระวนกระวาย
ทั้งปวงได้ เหมือนดับไฟที่ติด
เปรียงด้วยน้ำ ฉะนั้น.

๑๒๓. ท่านได้ถอนลูกศร ที่เสียบแทง
หทัยของเราออกได้แล้ว ได้
บรรเทาความโศก ถึงบุตรของเรา
ผู้ถูกความโศกครอบงำ.

๑๒๔. ดูรมาณพ เราถอนลูกศรได้แล้ว
ปราศจากความโศก ไม่มีความ
ขุ่นมัว เราจะไม่เศร้าโศก จะไม่
ร้องให้ เพราะได้ฟังคำพูดของ
ท่าน".

^๑ อ. อพฺพหี.

อด นั มาถโว “พราหมณ
 ยสฺสตุถาย ตฺวํ โรทสี, อหนฺเต ปฺตุโต,
 อหิ เทวโลก นิพฺพตฺโต, อิตฺ ปฏฺจาย
 มา มํ อนุโสจฺจ, ทานํ เทหิ, สึลล
 รุขานฺหิ, อุโปสถกมฺมํ กโรหิ”ติ
 โอรทิตฺวา สกฺกุจฺจานเมว คโต.
 พฺราหมณณิปี ตสฺสโสวาทฺเต จตฺวา
 ทานาทีนึ ปุณฺณานิ กตฺวา กาลิ กตฺวา
 เทวโลก นิพฺพตฺติ.

ต่อมา มาณพกล่าวสอนพราหมณ์
 นั้นว่า “ท่านพราหมณ์ ท่านร้องให้เพื่อ
 ประโยชน์ใด, ข้าพเจ้าเป็นลูกชายของ
 ท่าน, ข้าพเจ้าบังเกิดในเทวโลก, ตั้งแต่นั้น
 ต่อไปท่านอย่าเศร้าโศกถึงข้าพเจ้าเลย,
 ท่านจงให้ทาน, รักษาศีล, รักษาอุโบสถ
 เพื่อประโยชน์นั้นเถิด” ดังนี้แล้ว ได้ไปยัง
 สถานวิมานของตนตามเดิม. ฝ่าย
 พราหมณ์ดำรงอยู่ในโอวาทของมาณพนั้น
 แล้ว ทำบุญมีทานเป็นต้น ตายแล้วไป
 บังเกิดในเทวโลก.

สตฺถา อิมิ ฌมฺมเทสนํ อานริตฺวา
 สจฺจานึ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธานฺสิ.
 สจฺจปริโยसानเ กุญฺญมฺพิโก โสตาปตฺติผล
 ปตฺติญฺจหิ. “ตทา ฌมฺมเทสฺกเทวปฺตุโต
 อหเมว อโหสิ”ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรม
 เทศนานี้มาแล้ว ทรงประกาศสัจจะ
 ทั้งหลายแล้ว ทรงประมวลชาดก. เวลา
 จบสัจจะ กุญฺญมพิ์ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล.
 “เทพบุตรผู้แสดงธรรมในเวลานั้น ได้แก่
 เราตถาคตแล”.

มฺญฺจกุณฑลชีชาตกถวณฺณนา
 เอกาทสฺมา.

พรรณนามัญญกุณฑลชีชาดก ที่ ๑๑ จบ.

**๑๒. พิลารโกถียชากก
(๔๕๐)**

๑๒๕. "อปจนุตาปี อิจฺจนฺติ
สนฺโต ลทฺธาน โภชนํ
กิเมว ตํ ปจฺมาโน
ยํ น ทชฺชา น ตํ สมํ."

๑๒๖. มจฺเจรา จ ปมาทา จ
เอวํ ทานํ น ทิยฺยติ
ปฺญณํ อากงฺขมาเนน
เทยฺยํ โหติ วิชานตา."

๑๒๗. ยสฺเสว ภิโต น ททาติ (มจฺฉรี)
ตเวทาทโต ภัยํ
ชฺิมจฺฉา จ ปิปาสา จ
ยสฺส ภายติ มจฺฉรี
ตเมว พาลํ ผุสฺติ
อสมึ โลกเ ปรมฺหิ จ."

๑๒๘. ตสฺมา วิเนยฺย มจฺฉรี
ทชฺชา ทานํ มลาภิฏฺฐ"

**๑๒. พิลารโกถียชากก
(๔๕๐)**

๑๒๕. "สัตว์บุรุษ แม้จะไม่หุงกินเอง ได้
โภชนะมาแล้ว ย่อมปรารถนาจะ
ให้ทาน ทานหุงโภชนะอะไรไว้
ไม่ให้โภชนะใด การไม่ให้โภชนะ
นั้น ไม่สมควรแก่ท่านเลย."

๑๒๖. บุคคลให้ทานไม่ได้ ด้วยเหตุ ๒
อย่าง คือ ความตระหนี่ ๑ ความ
ประมาท ๑ บัณฑิตรู้แจ้งประจักษ์
เมื่อต้องการบุญ ควรให้ทาน
โดยแท้."

๑๒๗. คนตระหนี่กลัวต่อภัยใด ย่อม
ไม่ให้อะไร ๆ เลย ภัยนั้น
นั้นแหละ จะเป็นภัยแก่ผู้ไม่ให้
คนตระหนี่มักกลัวความหิว และ
ความกระหายใด ภัยคือความหิว
กระหายนั้นนั้นแหละ จะกลับ
มาหาคนพาลทั้งในโลกนี้ และ
โลกหน้า."

๑๒๘. เพราะเหตุานั้น บัณฑิตจึงควร
ครอบงำมลทิน กำจัดตระหนี่"

บุญณานิ ปรโลกสมิ
ปติฏฐา โหนติ ปาณินิ.

๑๒๙. ทุทททํ ททมานานํ
ทุกกริ กมุทททพตํ
อสนุโต นานุกุททนุติ
สตี ธมฺโม ทุรฺนุนโย.

๑๓๐. ตสฺมา สตบฺจ อสตบฺจ
นานา โหติ อิตฺ คติ
อสนุโต นิรยํ ฆนุติ
สฺนุโต สคฺคปรายนา.

๑๓๑. อปฺปมฺเปเก ปเวจฺจนุติ
พฺพนาเมเก น ทิจฺจเร
อปฺปสฺมา ทกฺขิณา ทินฺนา
สทฺสเสน สมฺ มิตา.

๑๓๒. ธมฺมบฺจเร โยปี สมฺจจกํ จเร
ทารบฺจ โปสํ ททมฺปปกฺสมิ

เสียแล้ว ให้ทานเถิด เพราะบุญ
ย่อมเป็นที่พึ่ง ของสัตว์ทั้งหลาย
ในโลกหน้า:

๑๒๙. ทานอันบุคคล เมื่อให้ ชื่อว่าให้
ได้ยาก เพราะต้องครอบงำความ
ตระหนี่ก่อน แล้วจึงให้ได้ ทาน-
กรรมอันบุคคลเมื่อทำกรรม ทำ
ได้ยาก อสัตบุรุษทั้งหลาย ย่อม
ไม่ทำทานตามที่สัตบุรุษทำแล้ว
ธรรมของสัตบุรุษ คนอื่นรู้ได้ยาก.

๑๓๐. เพราะเหตุนั้น คติจากโลกนี้ของ
สัตบุรุษกับอสัตบุรุษ จึงต่างกัน
อสัตบุรุษย่อมไปนรก สัตบุรุษ
ย่อมไปสวรรค์.

๑๓๑. บัณฑิตพวกหนึ่ง ย่อมให้
ไทยธรรม แม้มีส่วนเล็กน้อยได้
สัตว์พวกหนึ่ง แม้มีไทยธรรมมาก
ก็ให้ไม่ได้ ทักขิณาทานที่บุคคล
ให้จากของเล็กน้อย ก็นับว่าเสมอ
ด้วยทานจำนวนพัน.

๑๓๒. แม้ผู้ใดเที่ยวขออาหารมา ผู้นั้น
ชื่อว่าประพฤติธรรม อนึ่ง บุคคล

สตสหสฺसानํ สหสฺสยาคินํ
กถุํปปี นาคฺฆนฺตติ ตถาวริชฺสฺส เต.

ผู้เลี้ยงบุตรและภรรยาของตนเมื่อ
ไทยธรรมมีน้อยก็เฉลี่ย ให้แก่
สมณะและพราหมณ์ บุคคลนั้น
ชื่อว่าประพฤติธรรม ยัญที่คน
ตั้งแสนฆ่าสัตว์มาบูชาแก่คน ผู้
ควรบูชาจำนวนพัน การบูชายัญ
ของคนเช่นนั้น ย่อมไม่ถึงแม่เลี้ยง
แห่งผลทานของคนเข็ญใจ ผู้ยัง
ไทยธรรมให้เกิดโดยชอบให้ทาน.

๑๓๓. เกเนสฺส ยญฺโถว วิปฺปโล มหคฺฆมโต
สเมน ทินฺนุสฺส อนคฺฆเมติ
กถํ สตสหสฺसानํ สหสฺสยาคินํ
กถุํปปี นาคฺฆนฺตติ ตถาวริชฺสฺส เต.

๑๓๓. เพราะเหตุไร ยัญนี้จึงไพบุลย์มี
ค่ามาก ไม่เท่าค่าของผลทานของ
บุคคลที่ให้โดยชอบธรรม ไฉนยัญ
ที่คนตั้งแสนฆ่าสัตว์มาบูชาแก่คน
ที่ควรบูชาจำนวนพัน ๆ จึงไม่เท่า
แม้ส่วนเลี้ยงแห่งผลทาน ของคน
เข็ญใจผู้ยังไทยธรรมให้เกิด ให้
โดยชอบธรรมเช่นนั้น.

๑๓๔. ททฺหนฺตติ เหเก วิสเม นิวิญฺจา
ฆตฺตวา วริชฺตวา อถ โสจยิตฺตวา
สา ทกฺขิณา อสุสฺสุฆา สทณฺฑทา
สเมน ทินฺนุสฺส น อคฺฆเมติ
เอวํ สตสหสฺसानํ สหสฺสยาคินํ
กถุํปปี นาคฺฆนฺตติ ตถาวริชฺสฺส เต"ติ.

๑๓๔. เพราะว่า คนบางพวกตั้งอยู่ใน
กายกรรมเป็นต้น อันไม่เสมอกัน
ทำสัตว์ลำบากบ้าง ฆ่าให้ตาย
บ้าง ทำให้เศร้าโศกบ้าง แล้วจึง
ให้ทานทักษิณานั้น มีหน้าซุ่มไป
ด้วยน้ำตา พร้อมทั้งอาชญา จึง

ไม่เทียมเท่าถึงส่วนเสี้ยว แห่ง
ผลทานที่บุคคลให้แล้ว โดย
ชอบธรรม เพราะอย่างนี้ ยัญที่
คนตั้งแสนมาสัตว์มาบูชายัญ แก่
คนที่ควรบูชาจำนวนพันๆ จึงไม่
เท่าถึงส่วนแห่งผลทาน ของคน
เห็นใจ ผู้ยังไทยธรรมให้เกิดให้
โดยชอบธรรมเช่นนั้น”.

พิลารโกสียชาดก ที่ ๑๒.

พิลารโกสียชาดก ทิวาทสมิ.

๑. ฉโยวตถนณเสสิ

๒. ๒๖๖

๑๒. พิลารโกสิยชาตกถณณา (๔๕๐)

อปจนุตตาปีติ อิทํ สตุถา เขตวเน
วิหรรนุโต เอกํ ทานวัตตํ ภิกขุํ อารพุก
กเถสิ.

โส กิร ภควโต ธมฺมเทศนํ สุตวา
สาสเน ปพฺพชิตฺวา ปพฺพชิตกาลโต
ปฏฺฐาย ทานวัตตโต อโหสิ ทานชฺฌมาสโย,
ปตฺตปริยาปนฺนํ ปิณฺฑปาตํ อณฺฺณสุส
อทตฺวา น ภุชฺชติ, อนฺฺนตมโส ปานีเยปี
ลภิตฺวา อณฺฺณสุส อทตฺวา น ปิวิ,
เอวํ ทานาภิรโต อโหสิ. อถสุส
ธมฺมสภายํ ภิกขุ คุณฺณกถํ กเถสุ.
สตุถา อาคนฺตฺวา “กาย นฺฺนตถ ภิกฺขเว
เอตฺรหิ กถาย สนนฺฺนินฺฺนา”ติ ปุจฺฉิตฺวา
“อิมาย นามา”ติ วุตฺเต ตํ ภิกขุํ
ปกฺโกสาเปตฺวา “สจฺจํ กิร ภิกขุ
ทานวัตตโต ทานชฺฌมาสโย”ติ ปุจฺฉิตฺวา
“สจฺจํ ภนฺฺนเต”ติ วุตฺเต “ภิกฺขเว อโย
ปุพฺเพ อสทฺโธ อโหสิ อปฺปสนฺฺนิน,
กฺุสฺสตีณฺณ เตลพิณฺฺพิ อุทฺธริตฺวา กสุสฺจ

๑๒. พรรณณาพิลารโกสิยชาตก (๔๕๐)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ
พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุ
รูปหนึ่ง ผู้มีความปลื้มใจในทาน ตรัส
พระธรรมเทศานี้ว่า แม้จะไม่หุงกินเอง
ดังนี้ เป็นต้น.

เล่ากันว่า ภิกษุรูปนั้นฟังพระธรรม
เทศนาของพระผู้มีพระภาคแล้ว บวชใน
พระศาสนา จำเดิมแต่บวชแล้ว ปลื้มใจ
ยินดีในทาน มีอริยาคัยในทาน, ยังไม่ได้
ให้บิณฑบาตที่ อยู่ในบาตรแก่ผู้อื่น
แล้วจะไม่ยอมฉัน, จนที่สุดแม้ได้น้ำดื่ม
มา ยังไม่ได้ให้แก่ผู้อื่นก็จะไม่ยอมดื่ม,
เป็นผู้ยินดีอย่างยิ่งในทาน ด้วยประการ
ดังกล่าวมานี้. ครั้งนั้น พวกภิกษุพากัน
กล่าวสรรเสริญคุณของภิกษุรูปนั้นใน
ธรรมสภา. พระศาสดาเสด็จมาตริสถาม
ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เวลานี้พวกเธอนั่ง
สนทนาเรื่องอะไรกัน” เมื่อภิกษุทั้งหลาย
กราบทูลว่า “ด้วยเรื่องชื่อนี้” จึงตรัสสั่ง
ให้เรียกภิกษุรูปนั้นมาเฝ้า ตรัสถามว่า
“ภิกษุ ทราบว่าเธอมีความปลื้มใจในทาน

น อทาสี, อถ นั อหิ ทเมตวา
 นิพพิเสวณั กตวา ทานผล ปติฏฐาเปสี,^๑
 ตเมว ทานวตฺตํ ภวนตเรปี น วิชหตี"ติ
 วตฺวา ภิกฺขุหิ ยาจิโต อตีตํ อหริ

เป็นผู้มีความตั้งใจในทานเป็นความจริงหรือ"
 เมื่อภิกษุรูปนั้นกราบทูลว่า "เป็นความจริง
 พระพุทธเจ้าข้า" ตรัสว่า "ดูกรภิกษุ
 ทั้งหลาย ในปางก่อน ภิกษุรูปนี้ไม่มี
 ศรัทธา ไม่เลื่อมใส, ไม่ยอมแม้กระทั่งใช้
 ไบหญ้าคา ตักหยาดน้ำมันให้แก่ใคร ๆ,
 คราวนั้นเราปราบเธอ ทำให้หมดพยศ
 ให้ตั้งมั่นอยู่ในผลแห่งทาน, แม้ในระหว่าง
 ภพก็ไม่ละทิ้งความปลื้มใจในทานนั้นเลย"
 อันภิกษุทั้งหลาย ทูลอาราธนาแล้ว
 ทรงนำอดีตนิทานมาตรัสว่า

อตีเต พาราณสียํ พุรุมทตเต
 รชฺชํ กาเรนฺเด โพิสฺตโต เสฏฺฐิโก
 นิพฺพตฺเตตฺวา วยปฺปตฺโต กุญฺมุพํ
 สณฺุสเปตฺวา ปิตุ อจฺเจยน เสฏฺฐิโกจฺฉานํ
 ปตฺวา เอกทิวสํ ธนวิโลกนํ กตฺวา
 "ธนํ ปณฺุณายติ, เอตฺสฺส อุปฺปาทกาน
 น ปณฺุณายติ, อิมํ ธนํ วิสฺสชฺเชตฺวา
 มยา ทานํ ทาตุํ วฏฺฏตี"ติ ทานสาลํ
 กาเรตฺวา ยาวชฺชิวํ มหาทานํ ปวตฺเตตฺวา
 อายฺหปริโยसानะ "อิทํ ทานวตฺตํ มา
 อุปฺจฺฉินฺหิ"ติ ปุตฺตตฺสฺส โอบาทํ ทตฺวา

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต
 เสวยราชย์ ณ พระนครพาราณสี พระ
 โพิสฺตฺวํบังเกิดในตระกูลเศรษฐี เจริญ
 เติบโตแล้ว ก่อร่างสร้างตัวจนมีฐานะ
 มั่งคั่งร่ำรวย ครั้นบิดาล่วงลับไปแล้ว ได้
 รับตำแหน่งเศรษฐี วันหนึ่งทำการสำรวจ
 ตรวจสอดทรัพย์สิน คิดขึ้นได้ว่า "เหลือ
 ปรากฏอยู่แต่ทรัพย์สิน, ผู้สร้างทรัพย์สิน
 ขึ้นมา หาเหลือปรากฏอยู่ไม่, สมควรที่
 เราจะสละทรัพย์สินนี้ให้ทาน" จึงให้สร้าง
 โรงทาน แล้วบำเพ็ญมหาทานจนตลอด

^๑ ฉ. ม. ทานผล ณาเปสี.

ดาวดีสภวเน สกุโก หุตฺวา นิพฺพตฺติ. ชีวิต เวลาใกล้หมดอายุให้โอวาทแก่
ลูกชายว่า “เจ้าอย่าได้ตัดธรรมเนียมแห่ง
ทานนี้เสีย” แล้ว (ตายไป) บังเกิดเป็น
ท้าวสักกเทวราชในภพดาวดึงส์ (ในภพ
เป็นที่เกิดแห่งเทวดา ๓๓ องค์).

ปุตฺโตปิสฺส ตเถว ทานํ หุตฺวา ปุตฺตํ ฝ่ายลูกชายเศรษฐีนั้น ให้ทานเช่นนั้น
โอวาทิตฺวา อายุหปริโยसानะ จนฺโท เหมือนกัน แล้วกล่าวสอนลูกชายในเวลา
เทวปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ตสฺส ใกล้หมดอายุ (ตายไป) บังเกิดเป็นจันท-
ปุตฺโต สุริโย หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ตสฺส เทพบุตร, ลูกชายของเขาบังเกิดเป็น
ปุตฺโต มาตลิสฺงคานโก หุตฺวา นิพฺพตฺติ, สุริยเทพบุตร, บุตรของเขาบังเกิดเป็น
ตสฺส ปุตฺโต ปญฺจสิโข คนฺธพฺพเทวปุตฺโต นายสารถีของพระอินทร์, ลูกชายของเขา
หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ฉฏฺโฐ ปน อสฺสุโร บังเกิดเป็นคันธัพพเทพบุตร ชื่อปัญจสิขะ,
อโหสิ ฤทฺธจิตฺโต นิเสนโห มจฺฉรี, โส ส่วนเศรษฐีคนที่ ๖ เป็นคนไม่มีศรัทธา
ทานสาลํ วิหฺธึเสตฺวา ฉาเปตฺวา มีจิตใจกระด้าง ไร้เมตธี เป็นคนตระหนี่,
ยาจเก ไปเถตฺวา นีหฺราเปสิ, กสฺสจฺจิ เขาใช้คนรื้อโรงงานเผาเสีย ให้โบยตี
ติเถณ^๑ อคฺเคน อุทฺธริตฺวา เตลพิณฺทุปี ชับไล่พวดยาจก, ไม่ยอมแม้กระทั่งเอา
น เทติ. ตทา สกุโก เทวราชา ปลายหญ้าตักหยาดน้ำมันให้ใคร ๆ เลย.
อตฺตโน ปุพฺพกมฺมํ โอลิเถตฺวา ครั้งนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงตรวจตราดู
“ปวตฺตติ นุ โข เม ทานวิโส, อุทาหุ กรรมเก่าของพระองค์ ทรงใคร่ครวญดูว่า
โน”ติ อุปฺภาเรนฺโต “ปุตฺโต เม ทานํ “วงศ์แห่งทานของเรายังเป็นไปหรือเปล่า
ปวตฺเตตฺวา จนฺโท หุตฺวา นิพฺพตฺติ, หนอ” ทรงเห็นว่า “บุตรของเราบำเพ็ญ
ตสฺส ปุตฺโต สุริโย^๒ ตสฺส ปุตฺโต ทาน แล้วบังเกิดเป็นจันทเทพบุตร, บุตร

^๑ ญ. ตินคฺเคน.

^๒ ฉ. หุตฺวา.

ลพฺภติ"ติ. "พฺราหมณ มม เคเห
 ปกฺกปี ปจิตพฺพิ ภตฺตํ นตฺถิ,
 อญฺญตฺถ คจฺฉนํ"ติ. "มหาเสฏฺฐิ เอกํ
 เต สีโลกํ กถสฺสามิ, ตํ สฺสนา"ติ.
 "นตฺถิ มยฺหํ ตว สีโลเกนตฺถิ, คจฺฉ,
 มา อิจฺฉ ติฏฺฐา"ติ. สกฺโก ตสฺส กถํ
 อสฺสนนฺโต วิว เทว คาถา อภาสิ

"พราหมณ์ ในที่นี้ไม่มีอาหารสำหรับท่าน
 หรอก, เชิญท่านไปในที่อื่นเถิด". ท้าว
 สັกกเทวราชตรัสว่า "ท่านมหาเศรษฐี
 ผู้เจริญ เมื่อพวกพราหมณ์ขออาหารแล้ว
 ท่านจะไม่ให้ไม่ได้". เศรษฐีทูลว่า
 "พราหมณ์ ในเรือนของข้าพเจ้าอาหารที่
 สุกแล้วก็ดี ที่หุงต้มแล้วก็ดี ไม่มี, เชิญ
 ท่านไปที่อื่นเถิด". ท้าวสັกกเทวราชตรัสว่า
 "ท่านมหาเศรษฐี ข้าพเจ้าจັกกกล่าวโคลก
 หนึ่งแก่ท่าน, เชิญท่านฟังโคลกนั้นเถิด".
 เศรษฐีกล่าวว่า "ข้าพเจ้าไม่มีความ
 ต้องการโคลกของท่าน, เชิญไปให้พ้น,
 ออย่ามายืนตรงนี้". ท้าวสັกกเทวราชทรง
 ทำเป็นเหมือนไม่ได้ยินคำพูดของเศรษฐีนั้น
 ได้กล่าว ๒ คาถาว่า

๑๒๕. "อปจฺนตฺวาปี อิจฺฉนฺติ
 สนฺโต ลทฺธาน โภชนํ
 กิเมว ตวํ ปจฺมาโน
 ยํ น ทชฺชา น ตํ สมํ.

๑๒๕. "สัตว์บุรุษ แม้จะไม่หุงกินเอง ได้
 โภชนะมาแล้ว ย่อมปรารถนาจะ
 ให้ท่าน ท่านหุงโภชนะอะไรไว้
 ไม่พึงให้โภชนะใด การไม่ให้
 โภชนะนั้น ไม่สมควรแก่ท่านเลย.

๑๒๖. มจฺเจรา จ ปมาทา จ
 เอวํ ทานํ น ทิยฺยติ

๑๒๖. บุคคลให้ท่านไม่ได้ ด้วยเหตุ ๒
 อย่าง คือ ความตระหนี่ ๑ ความ

ปุลฺลํ อากงฺขมาเนน
เทยฺยํ โหติ วิชานตา”ติ.

ประมาณ ๑ บัณฑิตรู้แจ้งประจักษ์
เมื่อต้องการบุญ ควรให้ทาน
โดยแท้”.

ตาสํ อตุโถ โภ มหาเสฏฺฐิ
อปจฺนตาปิ สนฺโต สปุริสา ภิกฺขา-
จฺริยาย ลหุํปี โภชนํ ทาตุ อิจฺฉนฺติ,
น เอกิกา ปริภุญฺชนฺติ, กิเมว ตฺวณฺติ
ตฺวํ หิ ปจฺมาโน ยํ น ทเทยฺยาสี. น
ตํ สมฺนฺติ ตํ ตว อนฺรูปี อนฺจฺฉนฺทิกํ
น โหติ, ทานญฺหิ มจฺเจเรน จ
ปฺมาเทน จาติ ทวีหิ โทเสหิ น
ทียฺยติ, ปุลฺลํ ปน อากงฺขมาเนน
วิชานตา ปณฺชิตฺตมฺนุสฺเสน ตว สทิสฺเสน
ทาตพฺพเมว โหตีติ.

เมื่อความแห่งคาถาทั้ง ๒ นั้นว่า
ท่านมหาเศรษฐีผู้เจริญ สัตบุรุษผู้สงบถึง
แม้จะไม่หุง ก็ยังปรารถนาจะให้โภชนะที่
ตนได้มาด้วยภิกขาจาร, ไม่ยอมบริโภค
ผู้เดียว. บทว่า ท่านหุงโภชนะอะไรไว้
คือว่า เพราะว่า ท่านหุงอยู่ ไม่พึงให้
โภชนะใด. บทว่า การไม่ให้โภชนะนั้น
ไม่ควร คือว่า การไม่ให้นั้น ไม่สมควร
ไม่เหมาะสมแก่ท่าน. เพราะว่า บุคคล
ให้ทานไม่ได้ด้วยโทษ ๒ อย่าง คือ ด้วย
ความตระหนี่ ๑ ด้วยความประมาณ ๑,
แต่มนุษย์ผู้เป็นบัณฑิตรู้แจ้งมุ่งหวังบุญ
เช่นท่าน พึงให้โดยแท้.

โส ตสฺส วจํ สุตฺวา “เตนหิ
เคนํ ปวิสิตฺวา นิสีท, โถกํ ลจฺฉสึ”ติ
อาห. สกุโภ ปวิสิตฺวา เต สิโลเก
สขฺมาณฺโต นิสีท. อถ นํ จนฺโท
อาคฺนฺตฺวา ภาตฺตํ ยาจิ. “นตฺถิ เต
ภาตฺตํ, คจฺฉา”ติ จ วุตฺเต “มหาเสฏฺฐิ
อนฺโต เอกิ พฺราหฺมเณ นิสินฺโน,

เศรษฐี พึงคำพูดของท้าวสักกะนั้น
แล้ว กล่าวว่ “ถ้าเช่นนั้น ท่านจงเข้ามา
นั่งในเรือนเถิด, ท่านจักได้หน้อยหนึ่ง”.
ท้าวสักกเทวราชเสด็จเข้าไป แล้วก็ประทับ
นั่งสาธยายโคลกเหล่านั้น. ขณะนั้น
จันทเทพบุตรมาขออาหารกะท่านเศรษฐี
นั้น. เมื่อเศรษฐีพูดว่า “อาหารสำหรับ

พราหมณวากัง มณฺเฒ ภาวิสฺสติ, อหิปี
 ปวิสฺสสามิ"ติ วตฺวา "นตฺถิ พฺราหมณ-
 วากัง นิกฺขมา"ติ วุจฺจมาโนปิ
 "มหาเสฏฺฐิ อิงฺฆ ตาว สิลोकํ สุโณหิ"ติ
 เทว คาถา อภาสิ

๑๒๗. "ยสุเสว ภาโต น ททาติ (มจฺจรี)
 ตเวทาพโต ภัย
 ชิมฺจฺฉา จ ปิปาสา จ
 ยสุส ภายติ มจฺจรี
 ตเมว พาลํ มุสฺติ
 อสุมี โลกเ ปรมฺหิ จ.

๑๒๘. ตสฺมา วิเนยฺย มจฺจเร
 ทชฺชา ทานํ มลาภิกฺ
 ปุณฺณานิ ปฺรโลกสุมี
 ปติฏฺฐา โหนฺติ ปาณินฺนุ"ติ.

ท่านไม่มี, เชิญท่านไปเสียเถิด" จึงพูดว่า
 "ท่านมหาเศรษฐี พราหมณ์คนหนึ่งนั่ง
 อยู่ข้างใน, ชะรอยจะมีกรรบอกคัมภีร์
 พระเวทโดยพราหมณ์, แม้ข้าพเจ้าก็จะ
 เข้าไปด้วย" แม้อันเศรษฐีจะพูดว่า "ไม่มี
 การบอกคัมภีร์พระเวทโดยพราหมณ์ดอก
 เชิญท่านออกไปเสียเถิด" จึงพูดว่า "ท่าน
 เศรษฐี เชิญท่านจงฟังโคลกก่อน" แล้ว
 ได้กล่าว ๒ คาถาว่า

๑๒๗. "คนตระหนี่กลัวต่อภัยใด ย่อม
 ไม่ให้อะไร ๆ เลย ภัยนั้น
 นั้นแหละจะเป็นภัยแก่ผู้ไม่ให้ คน
 ตระหนี่มักกลัวความหิว และ
 ความกระหายใด ภัยคือ
 ความหิวกระหายนั้นนั้นแหละจะ
 กลับมาหาคนพาล ทั้งในโลกนี้
 และโลกหน้า.

๑๒๘. เพราะเหตุนั้น บัณฑิตจึงควร
 ครอบงำมลทิน กำจัดตระหนี่
 เสียแล้ว ให้ท่านเถิด เพราะบุญ
 ย่อมเป็นที่พึง ของสัตว์ทั้งหลาย
 ในโลกหน้า".

ตตฤ ยสุส ภายตีติ "อหิ อญฺเณลํ
ทตฺวา สยํ ชิมฺจฺจโต ๑ ปีปาสิตโต ๑
ภวิสฺสามิ"ติ ยสุสา ชิมฺจฺจาย ๑
ปีปาสาย ๑ ภายติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า กลัวความหิว
กระหายใจ ความว่า คนตระหนี่มักกลัว
ความหิวข้าว และความกระหายใจว่า
"เราให้แก่คนอื่นแล้วตนเองจะหิวข้าวและ
กระหายน้ำ".

ตเมวาทิ ตญฺเณว ชิมฺจฺจาปีปาสสงฺฆาตํ
ภยํ เอตํ พาลํ นิพฺพตฺตญฺจฺจานเ อธิ
โลเก ๑ ปรโลเก ๑ ผุสฺติ ปีเพติ,
อจฺจนฺตํ ทลิตฺทึยํ ปาปฺณาติ.

คำว่า ภัยนั้นนั่นแหละ ความว่า ภัย
กล่าวคือ ความหิวกระหายนั้นนั่นแล
ถูกต้อง คือ บีบคั้นคนพาลนี้ทั้งในโลกนี้
และในโลกหน้า ในสถานที่ตนเกิดแล้ว,
ได้แก่ ถึงความเป็นคนจนตลอดไป.

มลาภิกฺขติ มจฺจฺริยมลํ อภิภวฺนฺโต.

คำว่า มลาภิกฺข คือว่า ครอบงำมลทิน
คือความตระหนี่เสีย.

ตสฺสาปี วจฺนํ สุตฺวา "เตนหิ
ปวิส, โถกํ ภวิสฺสสึ"ติ อาห. โส
ปวิสิตฺวา สกฺกสฺส สนฺติเก นิสึทึ.
ตโต โถกํ วีตินาเมตฺวา สุริโย
อาคนฺตฺวา ฆตฺตํ ยาจฺนฺโต เทว คาคา
อภาสิ

เศรษฐี ฟังคำพูดแม่ของจันท-
เทพบุตรนั้นแล้ว พูดว่า "ถ้าเช่นนั้นท่าน
จงเข้าไปเถิด, ท่านจักได้หนอยหนึ่ง".
จันทเทพบุตรนั้น เข้าไปแล้วก็นั่งใกล้
ท้าวสักกะ. ต่อมาสุริยเทพบุตรให้เวลา
ผ่านไปครู่หนึ่งมาพูดขออาหารกล่าว ๒
คาถาว่า

๑๒๙. "ทุทฺททำ ททมานานํ
ทุทฺทกั กมฺมกฺุพฺพตํ
อสนฺโต นานุกฺุพฺพนฺติ
สตี ธมฺโม ทฺุรฺนฺนโย.

๑๒๙. "ทานอันบุคคลเมื่อให้ ชื่อว่าให้
ได้ยาก เพราะต้องครอบงำความ
ตระหนี่ก่อน แล้วจึงให้ได้ ทาน-
กรรมอันบุคคลเมื่อทำกรรม ทำ

ได้ยาก อสัตบุรุษทั้งหลาย ย่อม
ไม่ทำทานตามที่สัตบุรุษทำแล้ว
ธรรมของสัตบุรุษ คนอื่นรู้ได้ยาก.

๑๓๐. ตสุมา สตญฺจ อสตญฺจ
 นानา โหติ อิตฺ คติ
 อสนฺโต นิรยํ ынฺติ
 สฺนฺโต สคฺคปรายนา”ติ.

๑๓๐. เพราะเหตุนั้น คติจากโลกนี้ของ
สัตบุรุษกับอสัตบุรุษ จึงต่างกัน
อสัตบุรุษย่อมไปนรก สัตบุรุษ
ย่อมไปสวรรค์”.

ตตฺถ ขุทฺททฺนฺติ ทานํ นาม
ขุทฺททํ มจฺเจวํ อภิภวิตฺวา ทาทพฺพโต
ตํ ททมานานํ. ขุทฺทกรฺนฺติ ตทเว
ทานกมฺมํ ขุทฺทกรํ ขุทฺทสฺสทิสํ ตํ กุพฺพตํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ขุทฺททํ
ความว่า ชื่อว่าทานให้ได้ยาก เพราะ
ต้องครอบงำความตระหนี่ก่อนแล้ว จึง
ให้ได้. คำว่า ขุทฺทกรํ ความว่า
ทานกรรมนั้นแล อันสัตบุรุษเมื่อทำเป็น
สิ่งที่ทำได้ยากเหมือนทำสงคราม.

อสนฺโต นานุกุพฺพนฺตํ อสฺปฺริสา
ทานผลํ อชานนฺตา เตสํ คตมคฺคํ
นानุคฺจณฺติ. สตํ ธมฺเมติ สฺปฺริसानํ
โพธิสฺตทานํ ธมฺโม อญฺญเวหิ ทูราคโม.
อสนฺโตติ มจฺจวิยวเสน ทานํ อทฺตวา
อสฺปฺริสา นิรยํ ынฺติ.

คำว่า อสนฺโต นานุกุพฺพนฺติ ความว่า
อสัตบุรุษทั้งหลาย ไม่รู้ผลแห่งทาน จึง
ไม่ดำเนินตามทางที่สัตบุรุษเหล่านั้น
ดำเนินไปแล้ว. คำว่า ธรรมของสัตบุรุษ
ความว่า ธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย คือ
พระโพธิสัตว์ อสัตบุรุษเหล่าอื่นเข้าถึง
ได้ยาก. คำว่า อสัตบุรุษ ความว่า
อสัตบุรุษไม่ให้ทาน ด้วยอำนาจความ
ตระหนี่ ย่อมไปนรก.

เสฏฐี คเหตุพุดคณฺโณ อปฺสฺสนฺโต
 "เตนหิ ปวิสิตฺวา พุราหฺมณานํ สฺนฺติเก
 นิสิตฺถ, โถกํ ลจฺจสฺสี"ติ อห. ตโต
 โถกํ วิตฺตินาเมตฺวา มาตฺลิ อาคฺนฺตฺวา
 ภตฺตํ ยาจิตฺวา "นตฺถิ"ติ วจฺนสมนฺนฺตฺร-
 กาลเมว สตฺตมํ คาถมาห

เศรษฐี เมื่อไม่เห็นข้ออ้างที่ตนควร
 จะตั้งอ้างเอาได้ จึงพูดว่า "ถ้าเช่นนั้น
 จงเข้าไปนั่งในสำนักของพวกพราหมณ์
 เกิด, ท่านจักได้หน้อยหนึ่ง". ต่อมา
 มาตลีเทพบุตร ให้เวลาผ่านไปครู่หนึ่ง
 ก็มาขออาหาร ในขณะที่พูดว่า "ไม่มี"
 นั้นเอง ก็กล่าวคาถาที่ ๗ ว่า

๑๓๑. อปฺปมฺเปเก ปเวจฺจฺนฺติ
 พฺหฺนา^๑ เมเก น ทิจฺจเร
 อปฺปสฺมา ทกฺขิณา ทินฺนา
 สหฺสฺเสน สมํ มิตา"ติ.

๑๓๑. "บัณฑิตพวกหนึ่ง ย่อมให้
 ไทยธรรม แม้มีส่วนเล็กน้อยได้
 สัตว์พวกหนึ่ง แม้มีไทยธรรมมาก
 ก็ให้ไม่ได้ ทักขินาทานที่บุคคล
 ให้จากของเล็กน้อย ก็นับว่า
 เสมอด้วยทานจำนวนพัน".

ตตฺถ อปฺปมฺเปเก ปเวจฺจฺนฺติ
 มหาเสฏฐี เอกจฺเจ ปณฺชิตฺตปฺริสา
 อปฺปมฺปิ เทยฺยธมฺมํ ปเวจฺจฺนฺติ
 ททฺนฺติเยวาทิ อตฺถโธ.

บรรดาค่าเหล่านั้น คำว่า อปฺปม-
 เปเก ปเวจฺจฺนฺติ ความว่า ท่าน
 มหาเศรษฐี บุรุษผู้เป็นบัณฑิตบางพวก
 ให้ คือมอบให้ไทยธรรมแม้จะน้อย.

พฺหฺนาติ พฺหฺนาปิ เทยฺยธมฺเมน
 สมฺนฺนาคตา เอก สตฺตา น ทิจฺจเร
 น ททฺนฺติ.

คำว่า มาก ความว่า สัตว์พวกหนึ่ง
 เพียงบร้อมด้วยไทยธรรมแม้มาก ก็ไม่
 ออยากให้ คือ ไม่ยอมให้.

^๑ ฉ. พุทธเนเก.

ทกฺขิณชาติ กมฺมญฺจ ผลญฺจ สทฺทหิตฺวา
ทินฺนํ ทานํ. สหสฺสเสน สมํ มิตาติ
เอวํ ทินฺนา กญฺจจฺจุตฺตมตฺตตฺตาปี
ทกฺขิณา สหสฺสทาเนน สทฺธี มิตา
มหาผลตฺตา สหสฺสทานสทิสฺสเยว โหตีติ.

คำว่า ทกฺขิณา ความว่า ทานที่บุคคล
เชื่อกกรรมและผล (ของกรรม) แล้วให้.
คำว่า นับว่าเสมอด้วยทานจำนวนพัน
ความว่า ทกฺขิณาที่ให้แล้วอย่างนี้ แม้จะ
มีประมาณทัพพีเดียว ก็นับว่าเทียบเท่า
กับทานจำนวนพัน คือว่า เป็นเช่นเดียวกับ
กับทานนับพันนั่นเอง เพราะเป็นทาน
มีผลมาก.

ตฺปิ โส "เตนหิ ปวิสิตฺวา
นิสฺสีทา"ติ อาน. ตโต โลกํ วิตฺตินาเมตฺวา
ปญฺจสิโข อาคนฺตฺวา ภตฺตํ ยาจิตฺวา
"นตฺถิ คจฺฉา"ติ วุตฺเต "อหํ น
คตฺตปฺพุโ, อิมสฺมึ เคเห พฺรหาหมฺณวาทกํ
ภวิสฺสตี มญฺเฒ"ติ ตสฺส ธมฺมกถํ
อารภฺนฺโต อญฺจมํ คาถมาห

เศรษฐีพูดกับมาตลีเทพบุตรเมื่อนั้น
ว่า "ถ้าเช่นนั้น ท่านจงเข้าไปนั่งเถิด".
ต่อมาปัญญาสิขเทพบุตรให้เวลาผ่านไป
ครู่หนึ่ง จึงมาขออาหาร เมื่อเศรษฐีพูดว่า
"ไม่มีหรือก เชิญท่านไปเสียเถิด" จึง
พูดว่า "ข้าพเจ้าไม่เคยไป, ในเรือนนี้
ชะรอยจะมีพราหมณ์บอกคัมภีร์พระเวท"
เมื่อเริ่มกล่าวธรรมแก่เศรษฐีนั้น จึงกล่าว
คาถาที่ ๘ ว่า

๑๓๒. "ธมฺมญฺจเร โยปี สมฺจจฺจกํ จเร
ทธารญฺจ ไปสํ ททมฺปฺปกสมฺมึ
สตสฺสทฺสฺसानํ สหสฺสยาคินํ
กลลฺปิ นาคนฺนฺติ ตถาวิจฺจสฺส
เต"ติ.

๑๓๒. "แม้ผู้ใดเที่ยวขออาหารมา ผู้นั้น
ชื่อว่าประพาศิธรรม อนึ่ง บุคคล
ผู้เลี้ยงบุตรและภรรยาของตนเมื่อ
ไทยธรรมมีน้อยก็เฉลี่ย ให้แก่
สมณะและพราหมณ์ บุคคลนั้น
ชื่อว่าประพาศิธรรม ยัญที่คน

ตั้งแสนฆ่าสัตว์มาบูชาแก่คน ผู้
ควรบูชาจำนวนพัน การบูชาสัตว
ของคนเช่นนั้น ย่อมไม่ถึงแม้เสี้ยว
แห่งผลทานของคนเข็ญใจ ผู้ยัง
ไทยธรรมให้เกิดโดยชอบ ให้
ทาน".

ตตถ ฐมนุนติ ติวริสุจริตฐมมํ.
สมุจจนุนติ คาเม วา อามกปกุก-
ภิกขาจริยํ อรณญเณ วา ผลาผล-
อาหารณสงฆาตํ อุณฺหํ โย จเรยฺย,
โสปี ฐมฺมเมว จเร.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ธรรม
ได้แก่ สุจริตธรรม ๓ ประการ. คำว่า
เที่ยวขออาหาร ความว่า ผู้ใดเที่ยวขอ
ภิกษาหารทั้งดิบและสุกในบ้าน หรือเที่ยว
ขอของที่เก็บสะสมไว้เลี้ยงชีวิต กล่าวคือ
การนำผลไม้เล็กน้อยในป่ามา, แม้ผู้นั้น
ชื่อว่าประพฤติธรรมเหมือนกัน.

ทারণฺจ โปสนุนติ อตฺตโน จ ปุตฺตทวาริ
โปเสนฺโตเยว. ททมปฺปกสฺมินุนติ
ปริตฺเตปิ วา เทยฺยธมฺเม ฐมฺมิกสมณ-
พฺรหฺมณานํ ททฺนโต ฐมฺมํ จเรติ
อตุโถ.

คำว่า เลี้ยงดูบุตรและภรรยา ความว่า
อนึ่ง บุคคลผู้เลี้ยงบุตรและภรรยาของ
ตน. คำว่า ททมปฺปกสฺมิมิ ความว่า
อีกอย่างหนึ่ง เมื่อไทยธรรมแม้จะมีน้อย
เมื่อบุคคลเฉลี่ยให้แก่สมณพราหมณ์ผู้ตั้ง
อยู่ในธรรม ก็ชื่อว่าประพฤติธรรม.

สตสทฺสสถานิ สทฺสสยาคินฺนุนติ ปริ
โปเถตฺวา เหเจตฺวา สทฺสเสน ยาถิ
ยชนฺดานิ สทฺสสยาคินิ อิสฺสุรานิ
สตสทฺสสถานิปี.

คำว่า สตสทฺสสถานิ สทฺสสยาคินิ
ความว่า คนเป็นใหญ่ตั้งแสนทรมานสัตว์
แล้วฆ่ามาบูชาแก่คนผู้ควรบูชาจำนวนพัน.

กลุ่ปี นาคมนฺติ ตถาวิชสุส เตติ เต
อิสุสรา สตสทสุสสงฺขาตา^๑ สหสุสยาคินิ
ยาคิ ตถาวิชสุส ฐมนเณ สเมน
เทยฺยฐมนิ อูปฺปาเทตฺวา ททนฺตสุส
ทฺคฺคตมนฺตสุสสุส โสฬสี กลุ่ปี น
อคฺมนฺตีติ.

อถ : เสฎฺฐิ ปญฺจสิขสุส กถิ
สุตฺวา สลฺลภฺเชสิ, อถ นํ อนคฺฆการณิ
ปุจฺจนฺโต นวมิ คาทมาห

๑๓๓. "เกเนส ยญฺโถ วิบุโล มหคฺฆโต
สเมน ทินฺนสุส อนคฺฆเมติ
กถิ สตสทสุสานิ สหสุสยาคินิ
กลุ่ปี นาคมนฺติ ตถาวิชสุส
เต"ติ.

ตตฺถ ยญฺโถติ ทานยาโค
สตสทสุสปริจฺจาควเสน วิบุโล

คำว่า กลุ่ปี นาคมนฺติ ตถาวิชสุส
เต ความว่า คนเป็นใหญ่เหล่านั้น คือมี
ตั้งแสน บุชายัญแก่คนผู้ควรบูชาตั้งพัน
ย่อมไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งคนเชิงใจ
ผู้ให้ไทยธรรมที่เกิดขึ้น ให้ด้วยความเป็น
ธรรมสมาเสมอเช่นนั้น.

ครั้งนั้น เศรษฐีฟังคำของปัญจสิข-
เทพบุตรแล้วกำหนดได้, ต่อมาเมื่อจะ
ถามเหตุอันหาค่ามิได้กับปัญจสิขเทพบุตร
นั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๙ ว่า

๑๓๓. "เพราะเหตุไร ยัญนี้จึงไพบูลย์มี
ค่ามาก ไม่เท่าค่าของผลทานของ
บุคคลที่ให้โดยชอบธรรม ไฉนยัญ
ที่คนตั้งแสนฆ่าสัตว์มาบูชา แก่คน
ที่ควรบูชาจำนวนพัน ๆ จึงไม่เท่า
แม้ส่วนเสี้ยวแห่งผลทาน ของคน
เชิงใจผู้ยังไทยธรรมให้เกิด ให้
โดยชอบธรรมเช่นนั้น".

คำว่า ยญฺโถ ความว่า การ
บูชาญคือการทำ ย่อมไพบูลย์ด้วย

^๑ ก. เต อิสุสรา สตสทสุสสงฺขาตา.

วิปุลผลตฺตา จ มหคฺชโต.

สามารถการบริจาคนับแสน, และชื่อว่า
มีค่ามากเพราะมีผลไพบุลย์.

สเมน ทินฺนสฺสชาติ ฐมฺเมน ทินฺนสฺส
เกน การณน อคฺขิ น อุเปติ.

คำว่า สเมน ทินฺนสฺส ความว่า "ไม่ถึง
ค่าแห่งผลทานของบุคคลที่ให้ โดย
ชอบธรรม เพราะเหตุไร.

กถิ สตสฺสสฺสานนฺติ พฺราหฺมณ กถิ
สฺสสฺสยาคิณิ ปุริสํ ปุณฺโณ สฺสสฺสานํ
ปุริสํ สตสฺสสฺสสงฺขาตา อิสฺสวา
ตถาวิสฺสสฺส เทยฺยธมฺเมน อุปาเทตฺวา
ทายกสฺส เอกสฺส ทฺคฺคตมนฺสฺสสฺส
ทานิ กลฺลํ นาคฺฆนฺตฺตีติ.

คำว่า กถิ สตสฺสสฺสานิ ความว่า
ท่านพราหมณ์ ไฉนผู้เป็นใหญ่มีจำนวน
แสนฆ่าสัตว์มาบูชา แก่คนที่ควรบูชา
จำนวนพัน ๆ คือ แก่คนหลายพัน จึง
ไม่เท่าแม้ส่วนเสี้ยวแห่งผลทานของคน
เห็นใจคนหนึ่ง ผู้ยังไทยธรรมให้เกิดให้
โดยความชอบธรรมเช่นนั้น.

อถสฺส กถนฺโต ปญฺจสิโข
โอสานคาถมาห

ต่อมาปัญจสิขเทพบุตร เมื่อจะ
กล่าวแก่เศรษฐีนั้น จึงกล่าวคาถาสุดท้าย
ว่า

๑๓๔. "ททฺนฺติ เหเก วิสเม นิวิฏฺฐา
ฆตฺวา^๑ วฺริตฺวา อถ โสจยิตฺวา
สา ทกฺขิณา อสฺสุมฺขา สทฺนฺธา
สเมน ทินฺนสฺส น อคฺชเมติ
เอวํ สตสฺสสฺสานํ สฺสสฺสยาคิณิ

๑๓๔. "เพราะว่า คนบางพวกตั้งอยู่ใน
กายกรรมเป็นต้น อันไม่เสมอกัน
ทำสัตว์ลำบากบ้าง ฆ่าให้ตาย
บ้าง ทำให้เศร้าโศกบ้าง แล้วจึง
ให้ทาน ทักขิณานั้น มีหน้าซุ่มไป

^๑ อ. ม. เจตฺวา.

กลลปี นาคมนฺติ ตถาวิสสุส
เต”ติ.

ด้วยน้ำตา พร้อมทั้งอาชญา จึง
ไม่เทียบเท่าถึงส่วนเสี้ยว แห่ง
ผลทานที่บุคคลให้แล้ว โดย
ชอบธรรม เพราะอย่างนี้ ยัญที่
คนตั้งแสนฆ่าสัตว์มานุชาญญ์ แก่
คนที่ควรบูชาจำนวนพัน ๆ จึงไม่
เท่าถึงส่วนแห่งผลทาน ของคน
เซี่ยใจ ผู้ยังโทษธรรมให้เกิดให้
โดยชอบธรรมเช่นนั้น”.

ตตถ วิสเมติ วิสเม กาย-
กมฺมาทิมฺหิ นิวิฏฺฐา. มตฺตวาติ กิลเมตฺตวา.
วธิตฺตวาติ มาเรตฺตวา. โสจยิตฺตวาติ สโสเก
กตฺตวา.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ไม่เสมอ
ความว่า คนบางพวกตั้งอยู่ในกายกรรม
เป็นต้นอันไม่เสมอกัน. คำว่า มตฺตวา
ได้แก่ ทำให้สัตว์ลำบาก. คำว่า วธิตฺตวา
ได้แก่ ฆ่าให้ตาย. คำว่า โสจยิตฺตวา
ได้แก่ ทำให้เศร้าโศก.

โส ปญฺจสิขสุส ธมฺมกถํ สุตฺตวา
“เตนหิ คจฺฉ, เคหํ ปวิสิตฺตวา นิสีท,
โถกํ ลจฺฉสึ”ติ อาน. โส คนุตฺตวา
เตสํ สนฺติเก นิสีท. ตโต พิลารโกสิย-
เสฏฺฐี เอกํ ทาสี อามนฺเตตฺตวา “เอเตสํ
พฺรานุมนฺนํ ปฺลวสฺวีหิเน นานี นานี
เทหี”ติ อาน. สว วิหิณานี คเหตฺตวา
พฺรานุมนฺเน อฺปสงฺกมิตฺตวา “อิเม อาทาย

พิลารเศรษฐีนั้นพึงธรรมกถาของ
ปัญจสิขเทพบุตรแล้ว พูดยว่า “ถ้าเช่นนั้น
ท่านจงไปเถิด, ท่านจงเข้าไปนั่งในเรือน,
จักได้บ้างสักเล็กน้อย”. ปัญจสิขเทพบุตร
นั้น ไปนั่งใกล้เทพบุตรเหล่านั้น. ต่อมา
พิลารโกสิยเศรษฐีเรียกทาสหญิงมาคนหนึ่ง
สั่งว่า “เธอจงให้ข้าวเปลือกห่อไปไม้แก่
พวกพราหมณ์เหล่านี้ คนละทะนาน ๆ”.

โส จินฺตสิ "อิทานิ อัย
 ปาปธมฺโม สุขุมาลานํ พุราหมณานํ
 โคมตตํ ทาเปสิ, เต ตํ คิลิตุ
 อสกุโณตา มตาติ มํ ครหิสฺสนฺตี"ติ.
 ตโต ทาสี อาห "ชิปปิ คนฺตุวา
 เอเตสุ กโรฎีเตสุ ฆตฺตํ หริตฺวา
 นานคฺครสฺสาลิมตฺตํ วฑฺฒตฺวา"^๑ เทหิ"ติ.
 सा तदा अकालि. सेणुञ्चि अन्तरवृत्ति
 ปฏิपन्ने मनุสฺसे ปकुโกสาเปตฺวา
 "अहिं मम ऋण्यनियामेन एतेस्स
 पुराहुमणानं झत्तं तापेस्सि, एते
 लोभान् महन्ते पिणुत्ते कत्त्वा
 ऋण्यमाना कले लकฺคาเปत्त्वा मता,
 मम निस्सुत्थेषावां चानाธา"ति वत्त्वा
 प्रित्तिं सन्नुनिपातेसि.

พราหมณ์คงตายแล้ว" ตกใจกลัวไปบอก
 เศรษฐีว่า "นาย พราหมณ์เหล่านั้นไม่
 สามารถจะกลืนข้าวโคได้ จึงตายหมด".

เศรษฐีนั้นคิดว่า "ชาวบ้านจักติเตียน
 เราว่า 'บัดนี้เศรษฐีผู้มีบาปกรรมนี้ สั่งให้
 ข้าวสำหรับเลี้ยงโค แก่พวกพราหมณ์
 สุขุมาลชาติ, พราหมณ์เหล่านั้นเมื่อไม่
 สามารถจะกลืนกินข้าวนั้นได้ จึงตายลง".
 ทันใดนั้น เศรษฐีพูดกับนางทาสีว่า
 "เธอจงรีบไปนำเอาข้าวสุกในจานเหล่านั้น
 กลับมาเสีย แล้วกดข้าวสาลีซึ่งมีรสเลิศ
 นานาชนิดให้ไว้เถิด". นางทาสีได้ทำ
 ตามนั้น. เศรษฐีให้เรียกผู้คนที่เดินไป
 ตามถนน แล้วพูดว่า "เราสั่งให้ข้าวแก่
 พวกพราหมณ์เหล่านั้น ตามทำนองที่เรา
 บริโภค, พราหมณ์เหล่านั้น บั้นข้าว
 ก้อนใหญ่ เพราะความโลภ บริโภค
 ทำให้ก้อนข้าวติดคอ แล้วก็ตายลง,
 พวกท่านโปรดทราบเถิดว่า ข้าพเจ้า
 ปราศจากความผิด" ดังนี้ แล้วให้
 บริษัทประชุมพร้อมกัน.

^๑ อ. ม. วฑฺฒเนหิ.

มหาชเน สนุธิปติเต พุราหุมนธา
 อฏฺฐาย มหาชนั โอลิเกตุวา
 "ปสุถถิมสุส เสฎฺฐจิสสุส มุสวาวิทฺติ,
 'อมุหากั อตฺตโน ภูณฺชนภตฺตํ
 ทาเปสิญฺ'ติ วทติ, ปจฺมํ อมุหากั
 โคภตฺตํ ทตฺวา อเมหสุ มเตสุ วีย
 นิปนฺเนสุ อิมํ ภตฺตํ วทฺตมาเปตฺวา"^๑
 เปเสสิ"ติ วตฺวา อตฺตนา มุเขหิ คหิตฺตํ
 ภตฺตํ ภูมียํ ปาเตตฺวา ทสฺเสสุ.
 มหาชนโน เสฎฺฐจึ ครหิ "อนฺธพาล
 อตฺตโน กุลวสิ นาสเสสิ, ทานสาลํ
 ฌาเปสิ, ยาจเก คีวายํ คเหตุวา
 นิหราเปตฺวา"^๒ อิทานิ อิมสิ สุชฺชุมาล-
 พุราหุมนานํ ภตฺตํ เทนฺโต โคภตฺตํ
 ทาเปสิ ปฺรโลกํ คจฺจนฺโต ตว ชฺรวิกวํ
 คีวายํ พนฺธิตฺวา คมิสฺสสิ มณฺเฎ"ติ.

ตสฺมี ชเน สกุโก มหาชนนํ
 ปุจฺฉิ "ชานาถ ตฺเมห อิมสฺมี เคเห
 ธนํ กสฺส สนฺตกนฺ"ติ. "น ชานามา"ติ.
 "อิมสฺมี นคเร อสุกกาเล พาราณสี-
 มหาเสฎฺฐจึ นาม ทานสาลํ กาทฺตฺวา
 มหาทานํ ปวตฺตยิ"ติ สุตฺตปุพฺพิ

เมื่อมหาชนประชุมกันแล้ว พวกพราหมณ์
 ลุกขึ้นมองดูมหาชน พูดว่า "ท่านทั้งหลาย
 จงดูเศรษฐีนี้พูดเท็จ, เขาพูดว่า 'เรา
 สั่งให้อาหารที่ตนเองบริโภคแก่พวกเรา',
 ตอนแรกเขาให้อาหารสำหรับเลี้ยงโคแก่
 พวกเรา เมื่อพวกเรานอนทำเป็นตาย จึง
 ให้ตักอาหารนี้มาให้" จึงคายอาหารที่
 พวกตนเอาปากอมไว้ลงที่พื้นดินแสดงให้
 เห็น. มหาชนติเตียนเศรษฐีว่า "คน
 อंधพาล ท่านทำให้วงศ์สกุลของตน
 พิณาศ, ให้เฝ้าโรงงาน, เค้นคอกพวกยาจก
 ขับไล่ไสส่ง บัดนี้ ท่านเมื่อให้อาหารแก่
 พวกพราหมณ์สุชฺชุมาลชาติเหล่านี้ ก็
 ให้อาหารสำหรับเลี้ยงโค เมื่อจะไปยัง
 ปฺรโลกเห็นจะผูกทรัพย์สมบัติในเรือนของ
 ท่านไว้ที่คอกไปด้วย".

ในขณะนั้น ท้าวสักกเทวราช
 ตรัสถามมหาชนว่า "ท่านทั้งหลาย
 ทราบไหมว่า ทรัพย์ในเรือนนี้เป็นสมบัติ
 ของใคร". มหาชนตอบว่า "พวกเรา
 ไม่ทราบ". ท้าวสักกเทวราชว่า "พวกท่าน
 เคยได้ยินบ้างไหมว่า 'เมื่อก่อนโน้นใน

^๑ อ. วทฺตมาเปสิ.

^๒ อ. นิหราเปสิ.

ตุเมหี"ติ " आम सुणामा"ติ. "अहि
 सो सेणुज्जि, तं तानं तदुवा सगुโก
 त्वेवराजा हुदुवा निपुत्तुโต पुत्तुतोपि
 मे तं विसं ओविनासेदुवा तानं तदुवा
 जनुतो त्वेवपुत्तुโต हुदुवा निपुत्तुโต,
 तसुस पुत्तुโต सुरियो, तसुस पुत्तुโต
 มาत्तलि, तसुस पुत्तुโต ปญจสิโข
 คนุत्तुพทเวवपुत्तुโต हुदुवा निपुत्तुโต,
 เตसु ओยं जनुतो, ओयं सुरियो, ओयं
 มาत्तลिसงคาหโก, ओयं อิมसुส
 ปาปธम्मसुส पीตา ปญจสิโข คนุत्तुพ-
 ทเวवपुत्तुโต เอวံ พหุคณं तानं नाम,
 กत्तुत्तुพพเมว กุสลं ปญจติเตही"ติ
 กเถनुตา กเถनुตา มหาชนसुस
 กञ्जञ्जेत्तुत्तुत्तु อากาเส อุत्तुत्तुत्तु
 มหนत्तेनानुภาवेन อากาเส ชลमानसरिवा
 อญ्जิสु.

พระนครนี้ มหาเศรษฐีชาวเมืองพาราณสี
 ให้สร้างโรงงานไว้ บำเพ็ญมหาทาน".
 มหาชนตอบว่า "ถูกแล้ว พวกข้าพเจ้า
 เคยได้ยิน". เทพบุตรเหล่านั้นพูดว่า "เรา
 คือเศรษฐีคนนั้น, ให้ทานนั้นแล้ว บังเกิด
 เป็นท้าวสักกเทวราช ฝ่ายบุตรของเรา
 ไม่ทำลายวงศ์นั้นให้พินาศ ให้ทานแล้ว
 บังเกิดเป็นจันทเทพบุตร, บุตรของ
 จันทเทพบุตรนั้นบังเกิดเป็นสุริยเทพบุตร,
 บุตรของสุริยเทพบุตรนั้น บังเกิดเป็น
 มาตลีเทพบุตร, บุตรของเขาบังเกิดเป็น
 เทพบุตรนักร้องคือปัญจสิขะ, บรรดา
 เทพบุตรเหล่านั้น ผู้นี้คือจันทเทพบุตร,
 ผู้นี้คือสุริยเทพบุตร, ผู้นี้คือมาตลีเทพบุตร
 สวรรถิ, ผู้นี้คือเทพบุตรนักร้อง ชื่อปัญจ-
 สิขะผู้เป็นบิดาของเศรษฐี ผู้มีบาปกรรมนี้,
 ชื่อว่าทานมีคุณมากอย่างนี้, บัณฑิต
 ทั้งหลายพึงทำแต่กุศลเท่านั้น" กำลังพูด
 ปราศรัยอยู่ ก็พากันเหาะลอยละลิวไปใน
 อากาศ เพื่อตัดความเคลือบแคลงสงสัย
 ของมหาชน มีร่างกายรุ่งโรจน์โชติช่วง
 สถิตอยู่ในอากาศ ด้วยอานุภาพอัน
 ยิ่งใหญ่.

สกลนครี ปชฺชุลนุตฺตํ วยิ อโหสิ. สกุโก
 มหาชนํ อามนฺเตตฺวา “มยํ อตฺตโน
 ทิพฺพสมฺปตฺติํ ปหายิ อาคจฺจนฺตา อิมิ
 กุลปจฺฉิมิ^๑ กุลวํสภาริ^๑ ปาปธฺมมํ
 พิลารโกสิยํ นิสุสายิ อาคตา, อยํ
 ปาปธฺมโม อตฺตโน กุลวํสํ นาเสตฺวา
 ทานสาละํ ฉาเปตฺวา ยาจเก คีวายํ
 คเหตุวา นีหริตฺวา อมฺหากํ วํสํ
 สมฺจุฉินฺทิตฺติ, ‘อทานสีโล หุตฺวา นิรเย
 นิพฺพตฺเตยฺยา’ติ อิมิสฺส อณฺกมฺปาย
 อาคตมฺหา”ติ วตฺวา ทานคฺคณิ
 ปกาเสนฺโต มหาชนิสฺส ธมฺมํ เทเสสิ.

พิลารโกสิโยปิ^๒ สิริสิ อณฺชสิ
 ปติฏฺฐาเปตฺวา “เทว อหํ อิตฺโต ปฏฺฐาย
 โปราณกุลวํสํ อนาเสตฺวา ทานํ
 ปวตฺเตสฺสามิ, อชฺช อาทิ กตฺวา
 อนฺตมโสปี อุกททฺนฺตโปณิ อฺปาทาย
 อตฺตนา ลทฺธาหารํ ปรสฺส อทตฺวา น
 ขาทิสฺสามิ”ติ สกุกฺกุสฺส ปฏฺฏิบฺบณิ อทาสิ.
 สกุโก ตํ ทเมตฺวา นิพฺพิเสวณิ กตฺวา
 ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา จตฺตาวโร

ทั่วทั้งพระนครเป็นประหนึ่งสว่างไปทั่ว.
 ท้าวสักกเทวราชเรียกมหาชนมาตรัสว่า
 “พวกเรายอมสละทิพยสมบัติของตน เมื่อ
 จะมาก็มาเพราะอาศัยพิลารโกสียเศรษฐี
 คนสุดท้ายของตระกูลนี้ เป็นทายาทของ
 ตระกูลมีบาปกรรม, เศรษฐีนี้มีบาปกรรม
 ทำลายวงศ์สกุลของตนจนพินาศ ให้เผา
 โรงทาน เค้นคอกพวักยาจกออกไป
 ตัดขาดวงศ์ของพวกเรา, พวกเรามาก
 เพราะสงสารเศรษฐีนี้ว่า ‘คนมีปกติไม่
 ให้ทาน จะพึงเกิดในนรก’ เมื่อจะประกาศ
 คุณของทาน จึงแสดงธรรมแก่มหาชน.

ฝ่ายพิลารโกสียเศรษฐี วางอัญชลิไว้บน
 คีระชะ ได้ให้คำรับรองแก่ท้าวสักกเทวราช
 ว่า “ข้าแต่ท้าว เจ้าเดิมแต่นี้ไป ข้าพเจ้า
 ไม่ทำวงศ์ตระกูลให้เสียหาย จักให้ทาน,
 ตั้งแต่นี้เป็นต้นไป ยังไม่ได้ให้อาหาร
 ที่ตนได้แล้วแก่ผู้อื่นจนที่สุด แม้กระทั่งน้ำ
 และไม้สีฟัน ก็จะไม่ยอมรับประทาน”.
 ท้าวสักกเทวราชทรมานเศรษฐีนั้น ปราบ
 จนหมดพยุศรีร้าย แล้วให้ดำรงอยู่ในศีล ๕

^๑ ฉ. ม. กุลวํสภาสภาริ.

^๒ ฉ. พิลารโกสิโย.

เทวปุตฺเต อาทาย สกฺกฺขานเมว คโต.
 โสปี เสฏฺฐี ยาวซีว จตุวา
 ตาวตีสภวเน นิพฺพตฺติ.

สตฺถา อิมิ ธมฺมเทสนํ อahrtิวา
 “เอวํ ภิกฺขเว อัยํ ภิกฺขุ ปุพฺเพ
 อสฺสฺสฺส อโหสิ, กสฺสฺสจฺจ กิณฺณจฺจ อทตฺวา
 อหิ ปน นํ ทเมตฺวา ทานผลํ
 ชานาเปสิ, ตเมว ทานจิตฺตํ ภวณฺตรคตฺปิ
 น ชหตี”ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธานะสิ
 “ตทา เสฏฺฐี อัยํ ทานปติโก ภิกฺขุ
 อโหสิ, จนฺโท สารีปุตฺโต, สุริโย
 โมคคฺคฺลฺลานโน, มาตลฺลิ กสฺสโป,
 ปญฺจสิโข อานนฺโท, สกฺโก ปน
 อหเมวา”ติ.

พิลารโกสิยชาตกถวณฺณนา ทฺวาทสฺมา.

แล้วพาเทพบุตรทั้ง ๔ เหาะกลับวิมาน-
 สถานของพระองค์ตามเดิม. แม้เศรษฐี
 นั้นดำรงอยู่ตราบเท่าชีวิตแล้ว บังเกิดใน
 ภพดาวดึงส์.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรม
 เทศนານี้มาแล้ว จึงตรัสว่า “ดูกรภิกษุ
 ทั้งหลาย ในปางก่อนภิกษุรูปนี้ไม่มีศรัทธา
 อย่างนี้, ไม่ยอมให้อะไรแก่ใคร ๆ เลย
 แต่เราฝึกฝนกำราบเธอ แล้วให้รู้จัก
 ทานและผลแห่งทาน จึงมิได้ละทิ้งทานจิต
 แม้ไปในระหว่างภพ” แล้วทรงประมวล
 ชาดกว่า “เศรษฐีในเวลานั้น ได้กลับชาติ
 มาเป็นภิกษุผู้ทานบดีนี้, จันทเทพบุตร
 กลับชาติมาเป็นพระสารีบุตร, สุริย-
 เทพบุตรกลับชาติมาเป็นพระโมคคัลลานะ,
 มาตลีเทพบุตรกลับชาติมาเป็นพระกัสสปะ,
 ปัญจสิขเทพบุตรกลับชาติมาเป็นพระ
 อานนท์, ส่วนท้าวสักกเทวราชได้แก่เรา
 ตถาคตแล”.

พรรณนาพิลารโกสิยชาตก ที่ ๑๒ จบ.

๑๓. จุกวากษาค (๔๕๑)

๑๓๕. "วณฺณวา อภิวโปลฺลิตํ
 ขโม สญฺชาตโรหิตํ
 จุกวาก สฺสุโปลฺลิตํ
 วิปฺปสฺสนมฺมุขินฺทฺริโย.
๑๓๖. ปาฎินํ ปาวุสํ มจฺจนํ
 พลฺลชฺชํ มุญฺชโรหิตํ
 คฺจฺคาตีเร นิสินฺโนลฺลิตํ
 เอวํ ภูฏชฺชิตํ โภชนํ.
๑๓๗. น วาหเมตํ ภูฏชามิ
 ชฺชฺจฺคฺลาญฺทกานิ วา
 อญฺญตฺตฺร เสวาลปณฺกา
 อญฺญํ เม สมฺม โภชนํ.
๑๓๘. น วาหเมตํ สทฺทหามิ
 จุกวากสฺส โภชนํ
 อหฺมุปี สมฺม ภูฏชามิ
 คาเม โลณิกเตลฺลิกํ.

๑๓. จักกวากษาค (๔๕๑)

๑๓๕. "นจกจากพฺรากเอยฺยํ ทานรूपํ
 ผิวพฺรณฺตี อมเล็ดอมฝาด
 อ้วนอวบ ร้างสวย ดวงหน้าสดใส
 (หน้าใส).
๑๓๖. ท่านอยู่ตามแม่น้ำ กินปลา
 ปลากรอบอก ปลาสรวย
 ปลาค้าว และปลาตะเพียน เป็น
 อาหารอย่างนั้นกระมัง.
๑๓๗. ข้าพเจ้ามิได้กินปลา ทั้งที่อยู่
 บนบกและในน้ำ ตามที่ท่านว่า
 มานั้น นอกจากสาหร่าย และ
 จอกแห่น สหายเอ๋ย สาหร่าย
 และจอกแห่น นี้แหละเป็นอาหาร
 ของพวกเขา.
๑๓๘. ข้าพเจ้า ไม่เชื่อว่าอาหารที่ท่าน
 บอกมานั้น จะเป็นอาหารของ
 นจกจากพฺราก สหายเอ๋ย แม้แต่
 ตัวเราเอง ก็ยังกินอาหารที่มี
 รสเค็ม และน้ำมันในหมู่บ้าน.

๑๓๙. มนุสฺเสสฺสุ กตฺติ ภตฺตํ
 สฺวจิมฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 น จ เม ตาทีโส วณฺเณ
 จกฺกฺวาก ยถา ตฺวํ.
๑๓๙. อาหารที่เขาจัดหาไว้ ในหมู่มนุษย์
 นั้น ปรุงด้วยเนื้ออันสะอาด นก
 จากพรากเอ๋ย (ถึงแม้ว่า) ข้าพเจ้า
 กินอาหารเช่นนั้น มิควรพรณของ
 ข้าพเจ้าก็ยังไม่(สวยงาม) เหมือน
 ท่าน.
๑๔๐. สมฺปฺสฺสฺสฺสฺสฺส อตฺตนิ เวรํ
 หีสาย มานุสฺสี ปชํ
 อุตฺรโสฺต มสฺสี ภาโต
 เตน วณฺเณ ตเวทีโส.
๑๔๐. ท่านมัดแต่เฟื้องถึงการจองเวร ใน
 ตัวท่าน คอยเบียดเบียน
 หมู่มนุษย์ จะกินก็ตกใจกลัว
 ฉะนั้น มิควรพรณของท่าน จึง
 เป็นเช่นนั้น.
๑๔๑. สพฺพโลกวิรุฑฺโธสิ
 ธงฺก ปาเปณ กมฺมฺนา
 ลหฺโธ ปิณฺโท น ปิณฺตติ
 เตน วณฺเณ ตเวทีโส.
๑๔๑. กาเอ๋ย ท่านถูกคนทั่วโลกโกรธ-
 เคือง เพราะกรรมอันเป็นบาป
 ก้อนข้าวที่ท่านได้มา จึงไม่ทำให้
 ท่านอิมใจ ฉะนั้น มิควรพรณของ
 ท่านจึงเป็นเช่นนั้น.
๑๔๒. อหฺมฺปิ สมฺม ภูฏชามิ
 อหฺสิ สพฺพปาณินํ
 อปฺโปสฺสฺสฺสฺสฺสโก นิราสฺสฺสฺสฺสโก
 อโสโก อุกฺโตภโย.
๑๔๒. สหายเอ๋ย ส่วนข้าพเจ้ามิได้
 เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวงกิน มีความ
 กระตือรือร้นน้อย ไม่มีความ
 รังเกียจ ไม่ต้องเสียใจ ไม่มีภัย
 จากที่ไหน ๆ เลย.

๑๔๓. โส กรสูสู อานูภาวี่
 วีติวตตสูสู สีลียี่
 อหีสาย จรั โลก
 ปิโย โหหิสึ มมุมิว.

๑๔๔. โย น หนุติ น ฆาเตติ
 น ชินาติ น ชาปเย
 เมตตี่ โส สพพภูเตสุ
 เวรี่ ตสูสู น เกนจี"ติ.

จักกวางชาตกั เตรสสมั.

๑๔๓. ขอให้ตัวท่าน จงกระทำความ
 พยายาม จงละเลิกการกระทำที่
 ท่านทำมาเป็นปกติมันเสีย ไม่
 เทียวไปรบกวนเขาทั่วโลก จักเป็น
 ที่รักของเขา เช่นเดียวกับข้าพเจ้า.

๑๔๔. ผู้ที่ไม่ทำร้ายเขาเอง ไม่(จ้างวาน)
 ให้เขาทำร้าย ไม่ชนะ ไม่ให้
 เขาชนะ มีส่วนเมตตาจิตต่อ
 สรรพสัตว์นั้น ย่อมไม่มีเวรกับ
 ใคร ๆ".

จักกวางชาดก ที่ ๑๓.

๑๓. จกุกวากษาคกณณนา

(๔๕๑)

วณณวา อภิรุโปสตี อิทํ สตถา
เซตวเน วิหระนุโต เอกํ โลลภิกุขุ
อารพุก กเถสิ.

โส กิร จีวราก็หิ อติตโต “กนฺ
สงฺฆมตฺตํ, กนฺ นิมนฺตฺตํ”ติ อาทึ
ปริเยสนุโต วิจฺรติ, อามิสกถายเมว
อภิมติ. อถญฺเณ เปสลา ภิกุขุ
ตสฺसानุคฺคเหเน สตถุ อโรเจสฺสุ. สตถา
ตํ ปกุโกสาเปตฺวา “สจฺจํ กิร ตฺวํ
ภิกุขุ โลโล”ติ ปุจฺฉิตฺวา “สจฺจํ ภาณฺเต”ติ
วุตฺเต “ภิกุขุ กสฺมา เอวรฺุเป
นียฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา โลโล
อโหสิ, โลลภาโว จ นาม มหาปาปโก,
ปพฺพเปปี ตฺวํ โลลภาวํ นิสุสาย
พาราณสียํ หตฺถิกุณฺปาทึหิ อติตโต
มหาอรฺุณํ ปวิญฺโจะ”ติ วตฺวา อตีตํ
อาหริ

๑๓. พรรณนาจกุกวากษาคก

(๔๕๑)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ
พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภถึงภิกษุ
ผู้มักมากรูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนา
นี้ว่า ท่านรูปงาม มีวพรรณดี ดังนี้
เป็นต้น.

เล่ากันมาว่า ภิกษุรูปนั้นไม่รู้จักพอ
ปัจจัย ๔ เป็นต้นว่าจีวร เทียบหาให้รุ่งไป
เช่นว่า “ที่ไหนมีสังฆภัต, ที่ไหนมีการ
นิมนต์” ดังนี้เป็นต้น, ชอบแต่ที่จะพูดถึง
เรื่องอามิสเท่านั้น. ต่อมาพวกภิกษุที่มี
ความประพฤติกวักกวมหนึ่ง ได้ทูลเรื่องนี้
ต่อพระศาสดา เพื่อช่วยอนุเคราะห์ภิกษุ
รูปนี้. พระศาสดาจึงรับสั่งให้เรียกภิกษุ
รูปนั้นมาแล้วตรัสถามว่า “ดูกรภิกษุ
เขาวา เธอเป็นคนมักมากจริงหรือ”
เมื่อภิกษุรูปนั้นทูลว่า “เป็นความจริง
พระเจ้าข้า” แล้วตรัสว่า “ภิกษุ เธอบวช
ในศาสนาที่นำออกจากทุกข์เห็นปานนี้
เหตุไรจึงเป็นคนมักมาก, ก็ความเป็นคน
มักมากนั้นเสียหายมากจริง ๆ, แม้แต่ใน
ชาติก่อน เธอเพราะอาศัยความมักมาก

ไม่รู้จักพอด้วยชากศพข้างเป็นต้น ที่เมือง
พาราณสีจึงต้องเข้าป่าใหญ่” แล้วทรงนำ
อดีตนิทานมาตรัสว่า

อดีตเต พาราณสียัม พรหมมุตตเต
รชชัม กาเรนุตเต เอโก โลกกาโก
พาราณสียัม หตฺถิกุณปาทีหิ อติโตโต,
“อรรถณัม นุ โข กิสิสนุ”ติ อรรถณัม
คนุตฺวา ตตฺถ ผลาผลานิ อสนุตฺตฺวา
คฺงคาคีรี คนุตฺวา วิจฺจฺรฺนโต ชายปติเก
เทว จกฺกฺวาเก ทิสฺสุวา “อิเม สกฺกฺนา
อติวีย โสภนฺตฺติ, อิเม อิมสฺสมี คฺงคาคีโร
พฺพฺพจฺจมฺมํสํ ขาทนฺตฺติ มณฺเฑ, อิเม
ปฺปฺปจฺจิตฺวา มยาปี อิมสฺสํ โคจฺริ
ขาทิตฺวา วณฺณวณฺเตน ภวิตฺตุ วฏฺฏตี”ติ
เตสฺส อวิทฺฐเร นิสฺสีทิตฺวา จกฺกฺวากัม
ปฺปจฺจนฺโต เทว คาคา อภาสิ

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต
เสวยราชสมบัติอยู่ในนครพาราณสี มีกา
โลกมาก(ตะกळे)ตัวหนึ่ง ไม่รู้จักพอด้วย
ชากศพข้างเป็นต้น ที่เมืองพาราณสี, จึง
เข้าป่าด้วยความสงสัยว่า “อันป่านั้นมัน
เป็นอย่างไรนะ” แต่ก็ยังไม่พอใจกับผลไม้
ต่าง ๆ ในป่านั้น จึงไปที่ฝั่งแม่น้ำคงคา
ขณะที่กำลังเที่ยวหากินอยู่นั้น ก็ได้พบกับ
นกจากพราศสองตัวเมีย คิดว่า “นก
สองตัวนี้ช่างงามเหลือเกิน, มันคงจะกิน
ปลาและเนื้ออย่างมากที่ฝั่งแม่น้ำคงคานี้,
ควรที่เราจะสอบถามนกสองตัวนี้แล้วกิน
อาหารของนกเหล่านี้ ก็จะได้สวຍงาม
บ้าง” จึงเข้าไปจับอยู่ไม่ห่างจากนก
จากพราศสองตัวเมีย เมื่อจะถามนก
จากพราศได้กล่าว ๒ คาถาว่า

๑๓๕. “วณฺณวรา อภิวุโปสิ
สมโน สลฺยชาตโรหิตโต
จกฺกฺวาก สฺสุโปสิ
วิปฺปสนฺนมนฺชินฺทฺริโย.

๑๓๕. “นกจากพราศเอ๋ย ท่านรูปร่าง
ผิวพรรณดี อมเลือดอมฝาด
อ้วนอวบ ร่างสวย ดวงหน้าสดใส
(หน้าใส).

น จ เม ตาทิโส วณฺโณ
จกฺกวาก ยถา ตฺวณฺ"ติ.

ตตฺถ ยถา ตฺวณฺติ ยถา ตฺวํ
โสภคฺคปฺตฺโต หิริวณฺโณ, ตาทิโส
มยฺหิ วณฺโณ นตฺถิ, เอเตน การณน
นาหิ ตว "เสวาลปณฺกํ มม โภชนนฺ"ติ
วทนต์สฺส วจฺนํ สทฺทหามิ"ติ.

อถสฺส จกฺกวากิ ทุพฺพณฺณการณํ
กเถตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต เสสคาถา
อภาสิ

๑๔๐. "สมฺปสฺสํ อตฺตนิ เวรํ
หีสาย มานุสี ปชํ
อุตรโสตฺต สสสี ภิโต
เตน วณฺโณ ตเวทิสฺโส.

๑๔๑. สพฺพโลกวิรุทฺโธสิ
ธฺจก ปาเปน กมฺมุนา

จากพราภเอย (ถึงแม้ว่า) ข้าพเจ้า
กินอาหารเช่นนั้น ผิพรรณของ
ข้าพเจ้าก็ยังไม่(สวยงาม)เหมือน
ท่าน".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ยังไม่
สวยงามเหมือนท่าน เป็นต้น ความว่า
ตัวท่านมีผิพรรณเป็นสีทอง นับว่างาม
อย่างยอดเยี่ยมใด, ผิพรรณเช่นนั้นของ
ข้าพเจ้าหาเป็นเช่นนั้นไม่, เพราะเหตุนี้
ข้าพเจ้าจึงไม่เชื่อคำพูดของท่านที่พูดว่า
"อาหารของเราคือสาหร่ายและจอกแหน".

ลำดับนั้น นอกจากพราภเมื่อจะ
แสดงธรรมบอกเหตุที่ผิพรรณไม่สวยงาม
แก่ท่านนั้น จึงกล่าวคาถาที่เหลือว่า

๑๔๐. "ท่านมิวแต่เพ่งถึงการจงเวร ใน
ตัวท่าน คอยเบียดเบียน
หมู่มนุษย์ จะกินก็ตกใจกลัว
ฉะนั้น ผิพรรณของท่าน จึง
เป็นเช่นนั้น.

๑๔๑. กาเอยฺย ท่านถูกคนทั่วโลกโกรธ-
เคือง เพราะกรรมอันเป็นบาป

หีสนุโต วิเหเจนุโต.

อุตรโสตติ ภิโต. มสสีติ ภูณชสิ.
เตน เต เอทิส วิภจฺจ^๑ วนฺณเณ
ชาโต.

ธงฺกาติ กากิ อาลปติ. ปิณฺโฑติ โภชนํ.
อหีสํ สพุพลาณินฺนติ อหิ ปน
สพุพสตุเต อหีสนุโต ภูณชามีติ วทติ.

โส กรสฺสุ อานฺุภาวนฺติ โส ตฺวํปิ
อตฺตโน วิริยํ กโรหิ, อตฺตโน
สฺลียสงฺขาตํ พุสฺสึลภาวํ วิตฺติวตฺตสฺสุ.

อหีสายาติ อหีสาย สมฺนฺนาคโต หุตฺวา
โลเก วิจฺริ.^๒ ปิโย โหหิสิ มมฺมิวาติ
เอวํ สนฺเต มยา สทิสฺสว โลกสฺส
ปิโย โหหิสิ.

เกิดขึ้นในผู้อื่น. คำว่า หม่อมมนุษย์ คือ
คอยแต่เบียดเบียน คือรังแกสัตว์ทั้งหลาย.

คำว่า สะดุ้ง คือกลัว. คำว่า มสสี
คือกิน. ด้วยเหตุนั้น ผิดพรรณของท่านจึง
เป็นเช่นนี้ คือผิดพลาดไป.

นอกจากพรากรเรียกกว่า ธงกะ. คำว่า
ก้อนข้าว หมายถึง อาหาร. คำว่า
มิได้เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวงกิน ความว่า
นอกจากพรากรพูดว่า ส่วนข้าพเจ้ามิได้
เบียดเบียนสรรพสัตว์กิน.

คำว่า ท่านจงกระทำความพยายาม
ความว่า แม้ตัวท่านก็จงทำความเพียรแก่
ตนเอง, จงเลิกละการเป็นผู้ทุศีลกล่าวคือ
นิสัยปกติของตัวเองเสีย.

คำว่า ไม่เบียดเบียน คือ เป็นผู้ประกอบ
ด้วยการไม่เบียดเบียน เทียบไปในโลก.
คำว่า ต้องเป็นที่รักของเขาเช่นเดียวกับ
ข้าพเจ้า ความว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น (ถ้า
ท่านทำได้เช่นนั้น) ท่านก็จะต้องเป็นที่รัก
ของชาวโลกเช่นเดียวกับข้าพเจ้า.

^๑ ฉ. ม. พีภจฺจวนฺณเณติ.

^๒ ฉ. ม. จร.

น ชินาตีติ ธนหานี น กโรติ. น
ชาปยเตติ อญญเปปี น กาเรติ. เมตต์
ไสติ เมตต์โกฏฐาไส เมตต์จิตฺโต.

คำว่า ไม่ชนะ คือ ไม่ทำให้ทรัพย์สินของ
เขาเสียหาย. คำว่า ไม่ให้เขาชนะ คือ
ไม่ยัง (จ้างวาน) คนอื่นให้ทำทรัพย์สินของ
เขาเสียหาย. คำว่า เมตต์ ไส ความว่า
มีส่วนแห่งเมตตาจิต คือ มีเมตตาจิต.

น เกนจีติ เกนจิ เอกสตุเตน สทุธิ
ตสฺส เวนฺณนาม นตฺถิ.

คำว่า น เกนจิ ความว่า ชื่อว่า
เวรของบุคคลนั้น ไม่มีกับสัตว์ไร ๆ แม้แต่
ตัวเดียวเลย.

ตสฺมา สเทวกสฺส โลกสฺส ปิโย
ภวิตฺถุ อิจฺฉสิ, สพฺพเวเรหิ วิรมาหี"ติ
เอวํ จกฺกวาโก กากสฺส ธมฺมํ เทเสสิ.
กาโก "ตุเมห อตฺตโน โคจรั มยฺหํ น
กเถธา"ติ "กา กา"ติ วสฺสนฺโต
อุปฺปตฺติตฺวา พาราณสียํ อุกฺการ-
ภุมิยญฺเวยว โอตฺริ.

เพราะฉะนั้น ถ้าท่านต้องการจะ
เป็นที่รักของโลก รวมทั้งเทวโลก, "ท่าน
จงงดเว้นเสียจากเวรทั้งปวง" นอกจากพราก
ได้แสดงธรรมแก่กาดังกล่าวมาแล้วนี้. กา
พูดว่า "พวกท่านไม่บอกอาหารของตัว
แก่เรา" แล้วร้อง "กา ๆ" บินขึ้นไปลง
บนโลกที่มีอุจจาระ ที่เมืองพาราณสี
นั่นเอง.

สตุถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อahrtิตฺวา
สจฺจจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธานสิ.
สจฺจปริโยसानเ โลกภิกฺขุ อนาคามิผล
ปตฺติภฺจฺหิ. "ตทา กาโก โลกภิกฺขุ อโหสิ,
จกฺกวาก็ ราชูลมาตา, จกฺกวาโก ปน
อหเมว"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรม
เทศนานี้มาแล้ว ก็ทรงประกาศสัจจะ
แล้วประชุมชาดก. เวลาจบสัจจะ ภิกษุ
ผู้มักมากดำรงอยู่ในอนาคามีผล. "กา
ในครั้งนั้นคือภิกษุผู้มักมาก, นอกจากพราก
ตัวเมียคือมารดาพระราชูล, ส่วนนก
จากพรากตัวผู้คือเราตถาคตแล".

จกฺกวากชาตกถณฺณนา เตรสฺมา.

พรรณนาจักกวางชาดก ที่ ๑๓ จบ.

๑๔. ฎริปฎหฬหฬคค (๔๕๒)

๑๔๕. "สจจํ กิร ตุมปิ ฎริปฎฎ
ยฬ ตฬทิสึ สึริ ริตติ มติ จ
น ตฬเต ภฬวสุปนีตํ
โย ยวกํ ฎฎขสิ อปุปสุปํ.

๑๔๖. สขํ ทุกเขน ปริปจยนุโต
กฬลภกฬ วิจัน ฌนุทฌนุโน
อตตสสุ ทวฬรณิ อปฬปฐนุโต
เตนฬหํ ตุสสุสฬมิ ยโวทเนน.

๑๔๗. กฬลภจ ฌตฎฬ อภิชึฬนฬย
มณุเตหิ อตถํ ปริปจยิตฎฬ
วิขมภิสึ สึฬวิขมภิตณิ
ตฬยิทุธิฬฬ ทุกขสิ มํ ปุณฬปํ.

๑๔. ฎริปฎหฬหฬคค (๔๕๒)

๑๔๕. "ได้ยึนร่ว คฬที่อฬจฬรย์เสนกะ
กฬลฬวเป็นขงจรัจ ทฬนผู้มึปฎฎณฬ
ตุจผ่นดิน สึริ คवलมณันคจ และ
คवलรึฐเชนนั้น ไม่ป้อกกันทฬนผู้
ฎุกนฬเขฬถึงอฬนฬจ หน่งคवल
พึนฬค ทฬนจึจต้อกกินขฬวเหนียว
ไม่มีแงง.

๑๔๖. เรยั้งคवलสุขให้เจริฎ ด้วย
คवलยภค (โดยเหตุให้กลับเป็น
ปกตึสุข) เมือพิจฬรณกฬลและ
มิใช่กฬล ก็หลบช้อนอยู่ตฬม
คवलพ้อใจขงตน เป็ดช้องคิด
ทฬให้เป็นประยอชนนแ่กตนอยู่ ด้วย
เหตุนั้น จึจยึนดีด้วยคवलบริภค
ขฬวเหนียว.

๑๔๗. ก็เรจจกัฎู้กฬล เพือคवलมอจอจ
(ทฬคवलเมือย) ยั้งประยอชนนตน
ให้เจริฎอยู่ ด้วยคवलคิดขง
ตนองอจอยู่ ตุจคवलมอจอจ
หน่งรฬขสิฬหึ ที่พึ้นมโนคึลฬ ฌะนั้น
ทฬนจกัเห็นเรจ ด้วยคवलสฬร็จ
นั้นอึก.

๑๔๘. สุชีปี เทเก น กโรนุติ ปาปี
 อวณฺณสํสคฺคภยา ปุเนเก
 ปุหุสฺมาโน วิปุลตฺตจินฺตึ
 ก็การณา เม น กโรสิ ทฺกขั.

๑๔๙. น ปณฺชิตา อตฺตสุขสฺส เหตุ
 ปาปาณี กมฺมานิ สฺมาจฺรฺนฺติ
 ทฺกฺเชน ญฺญาจฺา ขลิตาปี สฺนฺดา
 ฉนฺทา จ โทสา น ชฺหฺนฺติ ธมฺมึ.

๑๕๐. เยน เกนจิ วณฺณเณน
 มุทฺหนา ทารุเณน วา
 อุทฺธเว ทินมตฺตานํ
 ปจฺจฺา ธมฺมึ สฺมาจฺเร.

๑๕๑. ยสฺส รุกฺขสฺส ฉายาย
 นิสฺสึเทยฺย สเยยฺย วา
 น ตสฺส สาขั ภณฺุชฺชเยย
 มิตฺตทฺพฺโภา หิ ปาปโก.

๑๔๘. ก็คนพวกหนึ่งมีความสุข ไม่ทำ
 ความชั่ว เพราะเหตุแห่งความมี
 อิศริยะยิ่ง พวกหนึ่งไม่ทำความชั่ว
 อีก เพราะเกรงแต่ความเกี่ยวข้อ
 ด้วยความดีเตียน ก็ตัวเจ้าเป็นผู้
 สามารถ มีความคิดเต็มเปี่ยม
 เพราะเหตุไร จึงไม่ยี่ดราขสมบัติ
 ของเรา ไม่ทำเราให้รับทุกข์.

๑๔๙. บัณชิตทั้งหลาย ไม่ประพฤติก
 กรรมชั่ว เพราะเหตุแห่งความสุข
 ของตน สัตบุรุษทั้งหลายอันทุกข์
 กระทบพลาดไปแล้ว ก็ยังไม่ละ
 ธรรม เพราะความรักหรือ
 ความชัง.

๑๕๐. บุคคลพึงยกตนอันเลว แล้วตั้งอยู่
 ในสมบัติ ด้วยเพศคนมีกำลัง
 อ่อนแอ หรือแข็งกระด้างอย่างไร
 อย่างไม่หนึ่ง ภายหลังพึงประพฤติก
 ธรรมได้.

๑๕๑. บุคคลนั่งหรือนอน ที่เงาต้นไม้ใด
 ไม่พึงหักกิ่งแห่งต้นไม้ นั้น เพราะ
 ว่าผู้หักกิ่งต้นไม้ นั้น ชื่อว่าเป็นผู้
 ประทุษร้ายมิตร เป็นผู้ชั่วช้า.

๑๕๒. ยสฺสาปี ฐมฺมํ ปุริโส วิชญณา
เย จสฺส กงฺขิ วิณยนฺติ สนฺโต
ตํ หิสฺส ที่ปญฺจ ปฺรายนญฺจ
น เตน เมตฺตี ชิริเยถ ปญฺโณ.

๑๕๓. อลโส คิหิ กามโกคิ น สาธุ
อสญฺญโต ปพฺพชิตโต น สาธุ
ราชา น สาธุ อนิสฺมมการี
โย ปณฺชิตโต โภชนโน ตํ น สาธุ.

๑๕๔. นิสฺมม ชตฺติโย กยิรา
นานิสมฺม ทิสฺมปติ
นิสมฺมการิโน รญฺโณ
ยโส กิตฺตี จ วฑฺฒตี"ติ.

ฎริปัญหาชาตกํ จุฑทสมํ.

๑๕๒. บุรุษรู้แจ้งธรรม จากท่านผู้ใดและ
สัตว์บุรุษเหล่าใด บรรเทาความ
สงสัยอันเกิดขึ้นแก่บุรุษนั้น กิริยา
ของท่านผู้นั้นแลเป็นดังเกาะ และ
เป็นเครื่องค้ำจุนของบุรุษนั้น ผู้มี
ปัญญาไม่พึงยังไม่ตรัสจิต ด้วย
ท่านผู้นั้นให้เสื่อมไป.

๑๕๓. บุคคลครองเรือนบริโภคคามเป็น
ผู้เกียจคร้าน ไม่ตั้งงาม บรรพชิตผู้
ไม่สำรวมแล้ว ไม่ตั้งงาม พระราชา
ไม่ทรงพิจารณาก่อน ประกอบ
ราชกิจไม่ตั้งงาม บัณฑิตใดเป็นผู้มี
ความโกรธเป็นปรกติ ความโกรธ
ของบัณฑิตนั้นก็ไม่ได้งาม.

๑๕๔. พระมหากษัตริย์ ควรทรง
พิจารณาก่อน ประกอบราชกิจ
พระเจ้าแห่งทิศ ไม่ทรงพิจารณาก่อน
ไม่ควรประกอบราชกิจ ยศ
และเกียรติย่อมเจริญ แต่พระ-
ราชาผู้ทรงพิจารณาก่อน จึงทรง
ประกอบราชกิจเป็นปรกติ".

ฎริปัญหาชาตก ที่ ๑๔.

๑๔. ฎริปัญหาชาตกถณนา
(๔๕๒)

สจจํ กิราติ อิทํ ฎริปัญหาชาตกํ
มหาอุมมุงคชาตเก^๑ อาวีภวิสฺสตีติ.

๑๔. พรรณนาฎริปัญหาชาดก
(๔๕๒)

ฎริปัญหาชาดกซึ่งมีคำเริ่มต้นว่า
สจจํ กิร นี้ จะเล่าในมหาอุมมุงคชาดก
ดังนี้แล.

(เรื่องยกมาจากมหาอุมมุงคชาดก)

ราชา มรณภยตชฺชิตโต ปุณทิวเส
จตุตตารโ อมจฺเจ ปกุโกสาเปตฺวา "ตาดตา
จตุตตารโปิ ตุมฺเห จตุสฺส รณฺสฺส จตฺวา
จตุทฺติ นครทฺวารเหติ นิฏฺขมิตฺวา ยตฺเถว
เม ปุตฺตํ มโหสฺถปณฺทิตํ ปสฺสสถ,
ตตฺเถวสฺส สกฺกาโร กตฺวา ชิปฺปิ
อาเนถา"ติ เปเสสิ. เตปิ จตุตตารโ
เอเกเกน ทฺวารเณ นิฏฺขมิตฺสฺส. เตสฺส ตโย
ชฺนา ปณฺทิตํ น ปสฺสิตฺสฺส.

พระราชาเป็นผู้อันความกลัว ต่อ
มรณะคุกคามแล้ว ในวันรุ่งขึ้นให้เรียก
อำมาตย์ทั้ง ๔ มา ส่งไป ตรัสว่า "ดูกร
พ่อ เจ้าทั้ง ๔ จงขึ้นอยู่บนรถทั้ง ๔
ออกจากประตูเมืองทั้ง ๔ ไปพบเห็น
มโหสถบัณฑิตบุตรของเราในที่ใด, จงทำ
สักการะแก่เขาในที่นั้นรีบนำมา". แม้
อำมาตย์ทั้ง ๔ เหล่านั้น ออกไปทางประตู
คนละประตู. บรรดาชนทั้ง ๔ เหล่านั้น
ชนทั้ง ๓ คน ไม่เห็นมโหสถบัณฑิต.

เอโก ทกฺขินทฺวารเณ นิฏฺขมฺนฺโต ปน
ทกฺขินยวมชฺฌคามา มหาสตฺตํ มตฺตํ
อาหริตฺวา อาจริยสฺส สนฺติเก จกฺกํ
ปริวตฺเตตฺวา มตฺตํกมฺภิตฺสรีริ ปลาส-
ปิฏฺเฐ นิสิตฺตฺวา มตฺตํกํ มุฏฺฐิมุฏฺฐี

ฝ่ายอำมาตย์คนหนึ่งออกไปทางประตูด้าน
ทิศทักษิณ พบพระมหาสัตว์ที่บ้าน
ทักษิณยวมชฌคาม ชนดินเหนียว
มีร่างกายเปื้อนดินเหนียว นั่งบนตั้งรอง
ใบไม้ หมุนจักรในสำนักอาจารย์ ปัน

^๑ มโหสถชาตเก.

กตฺวา อปฺปสุปฺปี ยวภตฺตํ ภูณฺชมาณํ
ปฺปสุสิ.

ดินเหนียวเป็นกำ ๆ บริโภคข้าวเหนียว
ไม่มีแกง.

กสฺมา ปเนส เหวรฺรुปี กมฺมํ
อกาสิตี? ราชอาณาจักร “มโหสถปณฺฑิตโต
นิสฺสํสยํ เม รชฺชํ คณฺหิสฺสตี”ติ
อาสงฺกติ. โส “กุมฺภการกมฺเมน
มโหสถโต ภิร ชีวตี”ติ สุตฺวา ราชอาณาจักร
นिरาสงฺโก ภวิสฺสตี”ติ จินฺตเตตฺวา เอว
อกาสิตี.

ถามว่า ก็เพราะเหตุไรมโหสถนี้จึง
ได้ทำกรรมเห็นปานนี้? แก้วว่า ได้ยินว่า
พระราชาทรงรังเกียจว่า “มโหสถบัณฑิต
จักชิงราชสมบัติของเรา ไม่ต้องสงสัย”.
มโหสถคิดว่า “พระราชาทรงสดับว่า
‘ข้าว่า มโหสถเลี้ยงชีพด้วยการรับจ้าง
กระทำหม้อ’ ก็จักไม่ทรงรังเกียจ” จึงได้
ทำอย่างนี้.

โส อมจฺจํ ทิสฺสวาว อตฺตโน
สนฺตํ อาคตภาวํ ญตฺวา “อชฺช มยฺหิ
ยโส ปน ปากติโก ภวิสฺสตี,
อมราเทเวีย สมนฺปาทิตํ นานคฺครุส-
โกชนเมว ภูณฺชิสฺสสามิ”ติ จินฺตเตตฺวา
คหิตภตฺตปิณฺฑทํ ญชฺชเตตฺวา อญฺจาย
มชฺชํ วิภฺชิตเลสิ. ตสฺมि ฆณฺเณ โส อมจฺจ
ตํ อฺปสงฺกมิ. โส ปน เสนกสฺส
ปกุชฺชิตโก, ตสฺมา ตํ สมฺภวนฺโต “ปณฺฑิต
อาจารย์เสนกสฺส วจันํ นิยุยานิกํ, ตว
นาม ยเส ปรีหิเน ตถารูปา
มหาปญฺญา ปติภฺจจาเปตฺตํ^๑ นาสกฺขิ,

มโหสถบัณฑิตนั้น เห็นอำมาตย์ก็รู้
ว่าอำมาตย์นั้นมาสู่สำนักของตน คิดว่า
“ก็วันนี้ศของเรจักปรากฏอีก, เรจักได้
บริโภคโภชนะเลิศต่าง ๆ ที่นางอมราเทวี
จัดไว้” แล้วหึ่งก้อนข้าวที่ตนถือ ลูกขึ้น
บ้วนปาก. ขณะนั้น อำมาตย์นั้นก็เข้าไป
ห้ามโหสถ. ก็แต่อำมาตย์นั้นเป็นฝักฝ่าย
ของเสนกะ, เพราะฉะนั้น เมื่อจะสืบต่อ
ข้อความที่เสนกะกล่าวแต่หนหลังนั้น จึง
กล่าวว่า “แน่บัณฑิต คำของเสนก-
อาจารย์เป็นคำจริง, ธรรมดาว่า เมื่อยศ
ของท่านเสื่อมปัญญามากเห็นปานนี้ก็ไม่

^๑ ฉ. ปติภฺจจา โหตุ.

อิทานิ ตฺวํ มตฺตํกมกฺขิตฺตํโร ปลาส-
ปิฏฺจเก นิสิตฺตวา เอวรูปิ ฆตฺตํ
ภฺยฺชสิ”ติ วตฺตวา อิมิ ทสฺกนิปาเต
ภฺยฺชสิ”ติ ปจฺมํ คาถมาห

สามารถจะเป็นที่พึงได้, บัดนี้ท่านมี
ร่างกายเปื้อนด้วยดินเหนียว นั่งบนตั่ง
ลาดด้วยใบไม้ กินข้าวเห็นปานนี้” ดังนี้
จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ในฎริปัญหา ใน
ทสฺกนิปาตนี้ว่า

๑๔๕. “สจฺจํ กิร ตฺวมปิ ฎริปณฺณ
ยา ตาทิสิ สิริ ธิติ มติ จ
น ตายเต ภาวสุปฺนีติ
โย ยวกิ ภฺยฺชสิ อปฺปสุปฺนุ”ติ.

๑๔๕. “ได้ยินว่า คำที่อาจารย์เสนกะ
กล่าวเป็นของจริง ท่านผู้มีปัญญา
ดูจแผ่นดิน สิริ ความมั่นคง และ
ความรู้เช่นนั้น ไม่ป้องกันท่านผู้
ถูกนำเข้าถึงอำนาจ แห่งความ
พินาศ ท่านจึงต้องกินข้าวเหนียว
ไม่มีแกง”.

ตตฺถ สจฺจํ กิราติ ยํ อจฺริย
เสนโก อาห, ตํ กิร สจฺจเมว. สิริติ
อิสฺสุริยํ. ธิตฺติ อพฺโภจฺฉินฺนํวิริยํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า คำที่
อาจารย์เสนกะกล่าว เป็นคำจริง
ความว่า ข้าแต่อาจารย์ อาจารย์เสนกะ
กล่าวคำใด, ได้ยินว่า คำนั้นเป็นคำจริง.
คำว่า สิริ ได้แก่ ความยิ่งใหญ่. คำว่า
ความมั่นคง ได้แก่ ความเพียรไม่ขาด
ระยะ.

น ตายเต ภาวสุปฺนีตฺนฺติ อภาวสุส
อฺจฺจฺตฺมียา วสํ อฺปฺนีตํ ตํ น รกฺขติ
น โคเปติ, เต ปติฏฺจสา โหตุํ น
สฺกโกติ. ยวกนฺติ เอวรูปิ ยวตฺตณฺฑุสฺสภฺตฺตํ

คำว่า ไม่ป้องกันตนผู้เข้าถึงอำนาจแห่ง
ความพินาศ ความว่า สิริเป็นต้น ไม่
รักษา ไม่คุ้มครอง ท่านผู้ถูกนำเข้าไปสู่
อำนาจแห่งความพินาศ คือ ความ

ภุชชสิ.

ไม่เจริญ, ได้แก่ ไม่สามารถจะเป็นที่พึ่ง
ของท่านได้. คำว่า ข้าวนเหนียว
ความว่า ท่านจะบริโภคข้าวสุกอันหุงด้วย
ข้าวสารเหนียว เห็นปานนั้น.

อถ นั มหาสตุโต "อนุธพาล
อหิ อตตโน ปญญาพเลน ปุณ ตั
ยสั ปากตักิ กตตุกาโม เอวั กโรมี"ติ
วตฺวา อิมิ คาถาทุวยมาห

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์จึงกล่าวกะ
อำมาตย์นั้นว่า "แน่ท่านผู้อันธพาล
เราเป็นผู้ใคร่กระทำความดีให้ปรากฏอีก
ด้วยกำลังปัญญาแห่งตน จึงได้กระทำ
อย่างนี้" ได้กล่าว ๒ คาถานี้ว่า

๑๔๖. "สุขั ทุกฺเขน ปริปาจยฺนุโต
กาลากาลั วิจันิ ฌนฺทณฺนโน
อตฺถสฺส ทวารานิ อปาปฺรฺนุโต
เตนาหิ ตฺสฺสามิ ยโวทเนน.

๑๔๖. "เรายังความสุขให้เจริญ ด้วย
ความยาก (โดยเหตุให้กลับเป็น
ปรกติสุข) เมื่อพิจารณากาลและ
มิใช่กาล ก็หลบซ่อนอยู่ตาม
ความพอใจของตน เปิดช่องคิด
ทำให้เป็นประโยชน์แก่ตนอยู่ ด้วย
เหตุนั้น จึงยินดีด้วยการบริโภค
ข้าวนเหนียว.

๑๔๗. กาลญฺจ ฌตฺวา อภิขีหนาย
มนฺุเตหิ อตฺถั ปริปาจยิตฺวา
วิขมฺภิสั สีหวิขมฺภิตานิ
ตายิทฺธิยา ทกฺขสิ มั ปุณาปี"ติ.

๑๔๗. ก็เรารู้กาล เพื่อความองอาจ
(ทำความเพียร) ยังประโยชน์ตน
ให้เจริญอยู่. ด้วยความคิดของ
ตนเองอาจอยู่ ดุจความองอาจ
แห่งราชสีห์ ที่พื้นมโนศิลา ฉะนั้น

ท่านจักเห็นเรา ด้วยความสำเร็จ
นั้นอีก".

ตตถ ทุกเขนาติ อิมินา กายิก-
เจตสิกทุกเขน อตตโน ปิราณกสุขั
ปฏิปากติกการณน ปริปากยนุโต
วทุฒนุโต.

กาลากาลนุติ อัย ปฏิจจนุสสุ หุตวา
วิจรณกาลอ อัย อปฏิจจนุสสุชาติ เอว
กาลญจ อกาลญจ วิจันนุโต รณโณ
กฤษกาลเล ฌนุเนน วิจริตพพนุติ ฌตวา
ฌนุเทน อตตโน รุจिया ฌนุโน
ปฏิจจนุโน หุตวา กุมภารกมูเมน
ชีวนุโต อตตโน อตตสุส
การณสงฆาตานิ ทวารานิ อปาปุเรนุโต
วิวราเปนุโต วิหรามิ เตน การณนาห
ยโวทเนน ตุสสามิติ อตตโต.

อภิชีหนายาติ อภิชีหนาย อภิวิริย-
กรณสุส. มนุเตหิ อตตถ ปริปากยิตวาติ
อตตโน ฌาณน มม ยส ปุณ
วทุฒตวา มโนสิลาตเล สีโห วิย
วิษมุสิสุส ตาย อิทฐिया ปุณปี ตวั ม

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ด้วย
ความยาก ความว่า เราจะยังความสุข
แก่ของตนให้เจริญ คือ ให้งอกงาม
ด้วยความยากทางกายและจิตนี้ โดยเหตุ
ให้กลับเป็นปรกติสุข.

คำว่า กาลและมีไช้กาล ความว่า เมื่อ
พิจารณากาล และมีไช้กาลอย่างนี้ว่า
กาลนี้ เป็นกาลเที่ยวไปอย่างหลบซ่อน
กาลนี้เป็นกาลเที่ยวไปอย่างเปิดเผย
ก็รู้ว่า เราควรประพฤติหลบซ่อนในคราว
ถูกพระราชากริ้ว ก็หลบซ่อนอยู่ตาม
ความพอใจ คือ ความชอบใจแห่งตน
เลี้ยงชีพอยู่ด้วยการทำหม้อขาย เปิดช่อง
คือ เปิดเผยช่องอันนับว่าเป็นเหตุแห่ง
ประโยชน์แก่ตนอยู่ เพราะเหตุนั้น เรา
จึงยินดีบริโภคข้าวเหนียว.

คำว่า เพื่อความองอาจ คือ เพื่อความ
องอาจ ได้แก่ เพื่อกระทำความเพียร.
คำว่า ยังประโยชน์ให้เจริญด้วยความรู้
ความว่า ยังยศขของเราให้เจริญอีกด้วย
ความรู้ของตน องอาจอยู่ ดุจราชสีห์

ปสุสสีติ.

อถ นั อมจฺใจ อห "ตาด
ปณฺฑิต ฌตฺเต อธิวฺจฺจา เทวดา
ราชานํ ปณฺหิ ปุจฺฉิ ราชา จตฺตวาโร
ปณฺฑิตเต ปุจฺฉิ เตสุ เอโกปิ ปณฺหิ
กเถตุํ นาสกฺขิ ตสฺมา ราชา ตว
สนฺตํกํ มํ ปหิณฺตี"ติ. "เอวํ สนฺเตปิ
อตฺตโน ปณฺณาย อานุกาโร ปสุสฺสีสฺสี,
เอวฺรุเป หิ กาลे อิสฺสรียํ ปติวฺจฺจา น
โหติ, ปณฺณาสมฺปนฺโนเอว ปติวฺจฺจา
โหตี"ติ มหาสตุโต ปณฺณานุกาโร
วณฺณเสสิ.

อมจฺใจ รมฺญา "ปณฺฑิตํ ทิวฺจฺจา-
จฺจาเนยว นหาเปตฺวา อจฺจาเทตฺวา
อานเถา"ติ วุตฺโต ตถา กตฺวา รมฺญา
ทินฺนํ สหสฺสกาปณํ จ ทุสฺสยฺคณฺจ
มหาสตุตฺตสฺส หตฺเถ จเปสิ. กุมฺภกาโรปิ
"มโหสฺตปณฺฑิตโถ กิร มยา เปสฺสกมฺมํ
การิตฺ"ติ สยํ ภายํ อาปชฺชติ. ตํ
ทิสฺวา มหาสตุโต "มา ภายิ อจฺจริย,
พหุปกาโรสิ ตวํ อมหากนฺ"ติ

องอาจอยู่ที่พินมโนศิลา ฉะนั้น ท่านจัก
เห็นเราด้วยความสำเร็จนั้นอีก.

ลำดับนั้น อมาตย์กล่าวกะมโหสธ
นั้นว่า "แน่พอบัณฑิต เทวดาสงอยู่ที่
เศวตฉัตร ตามปัญหาะพระราช พระ
ราชาตรัสถามบัณฑิตทั้ง ๔ ในบรรดา
บัณฑิตทั้ง ๔ บัณฑิตแม้คนหนึ่งก็ไม่อาจ
จะกล่าวแก้ปัญหาได้ เพราะฉะนั้น พระ
ราชาจึงส่งข้าพเจ้ามาสำนักแห่งท่าน".
พระมหาสัตว์สรรเสริญอานุกาพแห่งปัญญา
ว่า "เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านจักเห็นอานุกาพ
แห่งปัญญาของตน, เพราะว่าอิสริยยศ
ไม่เป็นที่พึงในกาลเป็นเช่นนี้, บุคคล
สมบูรณ์ด้วยปัญญาเท่านั้นเป็นที่พึงได้".

อมาตย์รับพระราชบัญชาว่า "ท่านจง
ให้มโหสธบัณฑิตอาบน้ำ นุ่งหมในที่ท่าน
เห็นแล้วนำมา" ได้ทำตามรับสั่งแล้ว ให้
เงิน ๑ พันกหาปณะ และผ้าคู่หนึ่งที่พระ
ราชาพระราชทานที่มีพระมหาสัตว์. แม้
นายช่างหม้อก็ถึงความกลัวขึ้นเอง ด้วย
คิดว่า "ได้ยินว่า เราทำการใช้สอย
มโหสธผู้เป็นราชบัณฑิต". พระมหาสัตว์
เห็นกริยานั้นแล้ว จึงพูดปลอบว่า "ข้าแต่

เมื่อจะทรงทดลองมโหสถบัณฑิต จึงตรัส
คาถานี้ว่า

๑๔๘. "สุชีปี เหนเก น กโรนฺติ ปาปี
อวณฺณสํสคฺคภยา ปุเนเก
ปหุสฺมาโน วิปุลตฺตจินฺตึ
กึการณา เม น กโรสี ทุทฺทขณฺ"ติ.

๑๔๘. "ก็คนพวกหนึ่งมีความสุข ไม่ทำ
ความชั่ว เพราะเหตุแห่งความมี
อิสริยะยิ่ง พวกหนึ่งไม่ทำความชั่ว
อีก เพราะเกรงแต่ความเกี่ยวข้อง
ด้วยความดีเตียน ก็ตัวเจ้าเป็นผู้
สามารถ มีความคิดเต็มเปี่ยม
เพราะเหตุไร จึงไม่ยึดราชสมบัติ
ของเรา ไม่ทำเราให้รับทุกข์".

ตตฺถ . สุชี หนีติ ปณฺทิต เอกจฺเจ
หิ มยํ สุชีโน อีสฺสริยสมฺปนฺนา, อลํ
โน เอตฺตเกนาติ อุตฺตริ อีสฺสริยการณา
ปาปี น กโรนฺติ. เอกจฺเจ เอวรูปฺสฺส
โน ยสฺทหายกสฺส สามิกสฺส
อปรชฺฌนฺตานิ อวณฺโณ ภวิสฺสตีติ
อวณฺณสํสคฺคภยา ปาปี น กโรนฺติ,
เอกจฺใจ มนุทฺปนฺนโณ, ตฺวํ ปน
สมตฺโถ วิปุลตฺตจินฺตึ, สเจ อิจฺจนฺโต
สกลชฺมพฺุทึปฺรชฺุฑฺ์ กาเรยฺยาสิ, กึการณา
มม รชฺุฑฺ์ . อคฺคเหตุวา ทุทฺุฑฺ์ น
กโรสีติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ก็คน
พวกหนึ่งมีความสุข ความว่า ดูกร
บัณฑิต คนบางพวกไม่ทำบาป เพราะ
เหตุอิสริยะอันยิ่งด้วยคิดว่า เราทั้งหลาย
มีความสุขสมบูรณ์ด้วยอิสริยะศ, พอแล้ว
ด้วยความสุขมีประมาณเท่านั้นของเรา. คน
บางพวกไม่ทำบาป เพราะกลัวแต่ความ
เกี่ยวข้องแห่งการดีเตียนว่า เมื่อเรา
ประทุษร้าย ต่อนายผู้ให้ยศเห็นปานนี้
ความดีเตียนจักมี, คนบางคนมีปัญญา
น้อย, แต่เจ้าเป็นผู้สามารถ มีความคิด
เต็มเปี่ยม, ถ้าปรารถนา ก็พึงครอบครอง
ราชสมบัติในชมพูทวีปทั้งสิ้นได้, เพราะ

เหตุไร เจ้าไม่ยึดเอาราชสมบัติของเรา
ไม่ทำเราให้รับทุกข์.

อถ นั โภธิสตุโต อาห

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์จึงกราบทูล
พระราชานั้น (ด้วยคาถา) ว่า

๑๔๙. “น ปณฺชิตา อตฺตสุขสุส เหตุ
ปาปานิ กมฺมานิ สมาจรนฺติ
ทุกฺเขน ผุฏฺฐา ขลิตาปี สนฺตวา
ฉนฺททา จ โทสา น ชนฺตติ
ธมฺมนฺ”ติ.

๑๔๙. “บัณฑิตทั้งหลาย ไม่ประพฤติก
กรรมชั่ว เพราะเหตุแห่งความสุข
ของตน สัตบุรุษทั้งหลายอันทุกข์
กระทบพลาดไปแล้ว ก็ยังไม่ละ
ธรรม เพราะความรักหรือ
ความซึ้ง”.

ตตถ ขลิตาปีติ สมฺปตฺติโต
ขลิตฺวา วิปตฺติยํ จิตฺสภาวา หุตฺวาปี.
น ชนฺตติ ธมฺมนฺติ ปเวณียธมฺมปิ
สุจฺริตธมฺมปิ น ชนฺตตีติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พลาด
ความว่า สัตบุรุษทั้งหลาย แม้เป็นผู้มี
สภาพที่พลาดจากสมบัติแล้วตั้งอยู่ในวิบัติ.
คำว่า ก็ยังไม่ละธรรม ความว่า ไม่ละ
ทั้งธรรมอันเป็นประเพณี และทั้งธรรม
คือความสุจริต (ไตรทวาร).

ปุณ ราชา ตสุส วิมฺสนตฺถํ
ชตฺตียมายํ กถณฺโต อิมํ คาถมาห

พระราชามาเมื่อจะตรัสขัตติยมายา
เพื่อทดลองมโหสถบัณฑิตนั้นอีก จึงตรัส
คาถานี้ว่า

๑๕๐. “เยน เกนจิ วณฺเณน
มฺพฺนา ทารุเณน วา

๑๕๐. “บุคคลพึงยกตนอันแล้วตั้งอยู่
ในสมบัติ ด้วยเพศคนมีกำลัง

อุทฺธร ทินมตฺตานํ
ปจฺจชา ธมฺมํ สฺมาจเร”ติ:

อ่อนแอ หรือแข็งกระด้างอย่างใด
อย่างหนึ่ง ภายหลังฟังประพจน์
ธรรมได้”.

ตตฺถ ทินฺนุติ หีนํ ทฺคุคฺคตํ
อตฺตตานํ อุทฺธริตฺวา สฺมฺปตฺตียํ จเปยฺย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อั้นเลว
ความว่า บุคคลพึงยกตนอันเลว คือ
คนเข็ญใจ ตั้งไว้ในสมบัติ.

อถสฺส มหาสตุโต รุกฺขุปมํ
ทสฺเสนฺโต อิมํ คาถมาห

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์เมื่อจะ
แสดงเปรียบเทียบไม้แต่พระราชฯ จึงกล่าว
คาถานี้ว่า

๑๕๑. “ยสฺส รุกฺขสฺส ฉายาย
นิสีเทยฺย สเยยฺย วา
น ตสฺส สาขํ ภณฺเชยฺย
मितฺตทฺพฺโภา หิ ปาปโก”ติ.

๑๕๑. “บุคคลนั่งหรือนอน ที่เงาต้นไม้ใด
ไม่พึงหักกิ่งแห่งต้นไม้ นั้น เพราะ
ว่าผู้หักกิ่งต้นไม้ นั้น ชื่อว่าเป็นผู้
ประทุษร้ายมิตร เป็นผู้ชั่วช้า”.

เอวญฺจ ปน วตฺวา “มหาราช
ยทิ ปริภุตฺตสฺส รุกฺขสฺส สาขํ
ภณฺชนฺโตปิ มิตฺตทฺพฺภี โหติ, กิมจํ
ปน อยํ มนุสฺสสมาตโก, เยหิ ตฺเมหหิ
มม ปิตา อุฬารे อิสฺสรียะ
ปติฏฺฐาปิโต, อหญฺจ มหฺนฺเตน
อนุคฺคเหน อนุคฺคหิโต, เตสฺส ตฺเมหฺส
อปฺรชฺฌนฺโต อหํ กถํ นาม น
मितฺตทฺพฺภี ภเวยฺยนฺ”ติ สพฺพถาปิ
อตฺตโน อमितฺตทฺพฺภีภาวํ กถนฺโต

ก็แล พระมหาสัตว์ครั้งกล่าวอย่างนี้
แล้ว เมื่อจะแถลงความที่แห่งตนเป็นผู้ไม่
ประทุษร้ายมิตรแม้โดยประการทั้งปวงว่า
“ข้าแต่มหाराชเจ้า ถ้าว่าบุคคลหักกิ่ง
ต้นไม้ที่ตนบริโภคนั้น ก็ชื่อว่าเป็นผู้ประทุษ-
ร้ายมิตร, จะป่วยกล่าวไปไยถึงบุคคลนี้
ก็ชื่อว่าฆ่ามนุษย์, บิดาของข้าพเจ้าอัน
พระองค์ให้ดำรงอยู่ในอิสริยยศยิ่ง, และ
ข้าพระองค์อันพระองค์ก็ทรงอนุเคราะห์
ด้วยความอนุเคราะห์มาก, เมื่อทำร้ายใน

๑๕๓. "อลโส คีหิ กามโกคิ น สาธุ
 อสญฺญโต ปพฺพชิตโต น สาธุ
 ราชาน สาธุ อนิสฺมมการี
 โย ปณฺชิตโต โภธโน ตํ น สาธุ."

๑๕๔. นิสฺมม ขตฺติโย กยิรา
 นานิสฺมม ทิสฺมปติ
 นิสฺมมการีโน รณฺเณ
 ยโส กิตฺติ ๑ วฑฺฒตี"ติ.

ตตฺถ น สาธุติ น สุทฺธโก น
 สุนฺทโร. อนิสฺมมการีติ ยํ กิณฺจ
 กตฺวา อนุปฺธาเรตฺวา อตฺตโน ปจฺจกฺขํ
 อกตฺวา การโก.

๑๕๓. "บุคคลครองเรือนบริโภคกามเป็น
 ผู้เกียจคร้าน ไม่ดีงาม บรรพชิตผู้
 ไม่สำรวมแล้ว ไม่ดีงาม พระราชา
 ไม่ทรงพิจารณาก่อน ประกอบ
 ราชกิจไม่ดีงาม บัณฑิตใดเป็นผู้มี
 ความโกรธเป็นปรกติ ความโกรธ
 ของบัณฑิตนั้นก็ไม่ได้งาม."

๑๕๔. พระมหากษัตริย์ ควรทรง
 พิจารณาก่อน ประกอบราชกิจ
 พระเจ้าแห่งทิศ ไม่ทรงพิจารณา
 ก่อน ไม่ควรประกอบราชกิจ ยศ
 และเกียรติ ย่อมเจริญแต่
 พระราชาผู้ทรงพิจารณาก่อน จึง
 ทรงประกอบราชกิจเป็นปรกติ".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ไม่ได้งาม**
 ได้แก่ **ไม่หมดจด** คือ **ไม่ได้งาม**. คำว่า
ไม่ทรงพิจารณาก่อนประกอบราชกิจ
 ความว่า พระราชาไม่ทรงพิจารณาก่อน
 ประกอบราชกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง คือไม่
 ทรงทำให้ประจักษ์ชัดแก่พระองค์เสียก่อน
 แล้วประกอบราชกรณียกิจ.

ตั น สาธุติ ตสฺส ปณฺหิตสฺส คำว่า ความโกรธของบัณฑิตนั้นไม่
 ฅานวโต ปุคฺคลสฺส อฏฺฐานคฺคาห- ดิงาม ความว่า ความโกรธ กล่าวคือ
 วเสน ทนฺทโกปสงฺฆาตํ โกรธํ น ความกำเริบแห่งโทษด้วยอำนาจความ
 สาธุติ. ยโส กิตฺติ จาติ อิสฺสริย- ยึดถือเอาสิ่งที่มีฐานะของบัณฑิต คือ
 ปริวารโ ๑ คุณกิตฺติ ๑ เอกนฺเตน ของคนผู้มีความรู้นั้นก็ไม่ได้งาม. คำว่า
 วพฺพตฺตีติ. ยศและเกียรติ ได้แก่ อีสริยยศ ปริวาร
 และเกียรติคุณ ย่อมเจริญโดยส่วนเดียว.

ฎริปัญหาชาตกวรรณนา จุทฺทสฺมา.

พรรณนาฎริปัญหาชาดก ที่ ๑๔ จบ.

๑๕. มหามงคลปาตก

(๔๕๓)

๑๕๕. "กีสู นโร ชปฺปมธิจฺจ กาลเ
กั วา วิชฺชั กตมံ วา สุตานั
โส มจฺจุใจ อสฺมึ ๑ ปรมฺหิ โลกเ
กถั กโร โสตุถาเนน คฺคุตฺโต.

๑๕๖. ยสฺส เทวา ปิตโร ๑ สพฺเพ
สรีสปา^๑ สพฺพภูตานิ จาปี
เมตฺตตาย นิจฺจํ อปฺจิตานิ โหนฺติ
ภูเตสฺсу เว โสตุถานั ตทาหุ.

๑๕๗. โย สพฺพโลกสฺส นิวัตฺตุตฺติ
อิติถึปฺมานั สหทารกานั
ขนฺตา ทฺรุตฺตทานั อปฺปฏฺิฏฺลวาที
อริวาสนั โสตุถานั ตทาหุ.

๑๕. มหามังคลปาตก

(๔๕๓)

๑๕๕. "นรชนเรียนวิชาอะไรก็ดี เรียนสู่ตะ
อย่างไหนก็ดี ในคราวต้องการ
มงคล ยังกระซิบถามกันว่า อะไร
นะเป็นมงคล นรชนนั้นทำอย่างไร
อันความสวัสดิ์ดี จึงจะคุ้มครอง
ในโลกนี้และโลกหน้า.

๑๕๖. บุคคลใด อ่อนน้อมต่อเทวดา
มารดา บิดา สัตว์เลี้ยงคลาน
และสรรพสัตว์ทั้งหลาย ด้วย
เมตตาเป็นนิจ บัณฑิตกล่าวความ
อ่อนน้อมของบุคคลนั้น ว่าเป็น
ความสวัสดิ์ดีในสัตว์ทั้งหลาย.

๑๕๗. ผู้ใดมีความประพฤติอ่อนมตน ต่อ
สัตว์โลกทั้งปวง คือหญิงและชาย
พร้อมทั้งเด็ก อดทนต่อคำกล่าว
ชั่วร้าย มีวาจาไม่ขัดแย้ง บัณฑิต
กล่าวความอดกลั้น ของผู้นั้นว่า
เป็นความสวัสดิ์ดี.

^๑ อ. สรีสปา.

๑๕๘. โย นาวชานาติ สหายमितเต^๑
 สิปปเปณ กุลยาภิ ธเนน ชจจา
 รุจิปญฺโณ อตุฏฺฐกาเล มตีมา^๒
 สหาเยสุ เว โสตุถานํ ตทาหุ.
๑๕๙. มิตฺตานิ เว ยสุส ภวานฺติ สนฺโต
 สํวิสุสฺสตุภา อวิสํวาทกฺสุส
 น มิตฺตพฺพทฺถิ สํวิภาคิ ธเนน
 มิตฺเตสุ เว โสตุถานํ ตทาหุ.
๑๖๐. ยสุส ภริยา ตฺลยวยา สมคฺคา
 อนุพฺพตา ธมฺมกามา ปชาตา
 โกลินิยา สีลวตี ปติพฺพตา
 ทาเรสุ เว โสตุถานํ ตทาหุ.
๑๕๘. ผู้ใดมีปัญญาดี มีความรู้ในคราว
 ต้องการ ไม่ดูหมิ่นสหายและมิตร
 โดยศีลปะ ตระกูล ทรัพย์ และ
 ชาติ บัณฑิตกล่าวว่าความไม่
 ดูหมิ่นของผู้นั้นว่า เป็นความ
 สวัสดิ์ดีในสหายทั้งหลาย.
๑๕๙. สัตบุรุษชอบพอกันเคย เป็นมิตร
 แท้ของผู้ใด ผู้มีคำพูดมั่นคง อนึ่ง
 ผู้ใดไม่ประทุษร้ายมิตร แจกจ่าย
 ช่วยเหลือมิตรด้วยทรัพย์ บัณฑิต
 กล่าวว่าคุณสมบัติของผู้นั้นว่า เป็น
 ความสวัสดิ์ดีในมิตรทั้งหลาย.
๑๖๐. ภรรยาของผู้ใดมีวัยพอสมควร อยู่
 ร่วมกัน ประพฤติตามกัน ไคร่-
 ธรรม ให้กำเนิดบุตร มีศีลโดย
 สมควรแก่ตระกูล เคารพสามี
 บัณฑิตกล่าวว่าคุณสมบัติ ของ
 ภรณานัน ของผู้นั้นว่าเป็นความ
 สวัสดิ์ดีในภรรยาทั้งหลาย.

^๑ ส. ย. สหายมตฺเต.

^๒ อตฺตทสฺสตีปิ ปาโจ.

^๓ ส. ย. มตีมา.

๑๖๑. ยสฺส ราชา ฏตปตี ยสฺสสี
 ชานาติ โสเจยฺยํ ปรกุกมญฺจ
 อเทวชฺฌตา สุหทยํ มมนฺติ
 ราชฺสุ เว โสตุถานํ ตทาหุ.
๑๖๑. พระราชาของผู้ใด ผู้เป็นใหญ่
 ของประชาชน มีพระอิสริยยศ
 ทรงทราบความเป็นผู้สะอาดและ
 ความพยายาม ทรงทราบโดย
 ความที่ราชเสวกไม่แตกแยก มี
 ความรักดีต่อเรา บัณฑิตทั้งหลาย
 กล่าวคุณสมบัติของพระราชนั้น
 ของผู้นั้นว่าเป็นความสวัสดิ์ ใน
 พระราชาทั้งหลาย.
๑๖๒. อนุนญฺจ ปานญฺจ ททาติ สทฺโธ
 มาลญฺจ คนฺธญฺจ วิเลปนญฺจ
 ปสนฺนจิตฺโต อนฺนเมทมานิ
 สคฺเคสุ เว โสตุถานํ ตทาหุ.
๑๖๒. ผู้ใดมีศรัทธา ให้ข้าว น้ำ ดอกไม้
 ของหอม และเครื่องลูบไล้ มีใจ
 เลื่อมใสขึ้นบาน บัณฑิตกล่าว
 คุณสมบัตินั้น ของผู้นั้นว่าเป็น
 ความสวัสดิ์ในสวรรค์ทั้งหลาย.
๑๖๓. ยมริยธฺมเมเน ปฺนฺนฺติ วุฑฺธา
 อาราธิตา สมจฺริยาย สมนฺโต
 พหุสฺสุตา อิสโย สีลวนฺโต
 อรหนฺตมชฺฌเม โสตุถานํ ตทาหุ.
๑๖๓. สัตบุรุษผู้ได้ญาณ ให้ผู้อื่นยินดี
 ด้วยความประพุดติสม่าเสมอ
 เป็นพหูสูต ผู้แสวงหาคุณ มีศีล
 ชำระผู้ใดให้บริสุทธิ์ ด้วย
 อริยธรรม บัณฑิตทั้งหลายกล่าว
 คุณสมบัติของสัตบุรุษนั้น ของ
 ผู้นั้นว่าเป็นความสวัสดิ์ ใน
 ท่ามกลางพระอรหันต์.

๑๖๔. เขตานิ โข โสตุถานานิ โลก
 วิญญูปลตถานิ สุขุทฺรยานิ^๑
 ตานีธ เสเวถ นโร สปลญโย
 น หิ มงฺคเล กิณฺจิ นมตฺถิ^๒
 สจฺจนุ"ติ.

มหามงฺคลชาตกั ปณฺณรสมั.

๑๖๔. ความสวัสดิ์เหล่านี้แล อันผู้รู้
 สรรเสริญแล้วในโลก มีความสุข
 เป็นกำไร นรชนผู้มีปัญญาในโลก
 นี้ พึงเสพความสวัสดิ์เหล่านั้น
 แต่ในมงฺคลไม่มีความจริงอะไร".

มหามังคลชาดก ที่ ๑๕.

^๑ ย. สุขินฺทฺรียานิ.
^๒ ม. กิณฺจนมตฺถิ.

๑๕. มหามงคลชาติกถา

(๔๕๓)

ก็สู นโรติ อิทธิ สตุธา เขตวเน
วิหรนุโต มหามงคลสุตต์ อารพุก
กเถสิ.

ราชคนนครสูมี หิ เกนจิเทว
กรณียเน สนุจาคาเร สนุนิปติตสุส
มหาชนสุส มชฺเฒ เอโก ปุริโส "อชฺช
เม มงคลกิริยา อตฺถิติ"ติ อญฺจาย
อคมาสิ. อปโร ตสุส สุตฺวา "อัย
'มงคลนุ'ติ วตฺวาว คโต, ก็ เอตฺ
มงคลนุนามา"ติ อาห.

ตมถุโธ "อภิมงคลรูปทสุสนิ มงคลนุ-
นาม, เอกจฺจ หิ กาลสุเสว อญฺจาย
สพฺพเสตฺติ อสุภิ วา ปสุสติ, สยนุตฺ
คพฺภินิตฺติ วา โรหิตมจฺฉิ วา
ปฺกณฺณฆฺฏิ วา นวณิตฺติ วา โคสปฺปี
วา อาหตวตฺถิติ วา ปายาสํ วา
ปสุสติ, อิโต อุตฺตริ มงคลํ นาม
นตฺถิติ"ติ อาห. เตน กถิตฺปิ เอกจฺเจ
"สุกถิตนุ"ติ อภินนุทิสฺสุ. อปโร "น
เอตฺ มงคลํ สุตมฺงคลํ นาม มงคลํ,

๑๕. พรรณนามหามังคลชาดก

(๔๕๓)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ
พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภมหา-
มังคลสูตร ได้ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า
นรชนเรียนวิชาอะไรก็ดี ดังนี้ เป็นต้น.

เรื่องพิสดารมีอยู่ว่า ในพระนคร
ราชคฤห์ บุรุษคนหนึ่งท่ามกลางมหาชน
ผู้ประชุมกันในโรงประชุม ด้วยกรณียกิจ
อย่างใดอย่างหนึ่ง กล่าวว่า "วันนี้เรามี
งานมงคล" แล้วได้ลุกขึ้นไป. บุรุษคนอื่น
ฟังคำของเขาแล้วกล่าวว่า "ผู้นี้กล่าวว่า
'มงคล' แล้วไป, มงคลนั้นคืออะไรแล".

คนอื่นนอกจากสองคนนั้น กล่าวว่า
"การเห็นรูปเป็นมงคลอย่างยิ่ง ชื่อว่า
มงคล, ด้วยว่า คนบางคนลุกขึ้นแต่เช้า
เห็นโคเผือกตัวผู้, เห็นหญิงมีครรภ์
กำลังนอน เห็นปลาตะเพียน เห็น
หม้อน้ำเต็ม เห็นเนยข้น เห็นน้ำมันโค
เห็นผ้าใหม่ หรือเห็นข่าวปายาส,
อย่างอื่นยิ่งกว่านี้ ไม่ชื่อว่าเป็นมงคล".
คนบางพวกก็พากันยินดี ถ้อยคำ
ที่คนนั้นพูดว่า "เขาพูดถูก". คนอื่น

เอกจุใจ 'ปฺปณฺณา'ติ วทฺนฺตํ ญฺณตฺติ,
ตถา "วทฺตมฺมานาติ สฺขนฺติ ญฺณชฺชาติ
ชฺชาทฺ'ติ วทฺนฺตํ ญฺณตฺติ, ตโต อุตฺตริ
มงฺคลํ นาม นตฺถิ"ติ อห. เตนปี
กถิตํ เอกจุเจ "สุกถิตนฺ"ติ อภินนฺทิสฺสุ.

อปโร "น เอตํ มงฺคลํ, มุตมงฺคลํ
นาม มงฺคลํ, เอกจุใจ หิ กาลสฺเสว
อญฺจาย ปจฺวี อามสฺติ, หริตฺติณฺ
อลลฺโคมยํ ปริสฺสุทฺธสฺสากฺกํ โรหิตมจฺจํ
สุวณฺณรชตฺ^๑ โภชนํ อามสฺติ, อิตโต
อุตฺตริ มงฺคลํ นาม นตฺถิ"ติ อห.
เตนปี กถิตํ เอกจุเจ "สุกถิตนฺ"ติ
อภินนฺทิสฺสุ.

เฮวํ ทิฏฺฐมงฺคลิกา สุตมงฺคลิกา
มุตมงฺคลิกาติ ตโย วิสฺทิสฺสา หุตฺวา^๒
อญฺญมญฺญํ สญฺญาเปตฺตุํ นาสกฺขิสฺสุ.
ญฺมมฺเทวตา อาทิ กตฺวา ยาว

คัดค้านว่า "นั่นไม่ใช่มงคลธรรมดา
มงคลเกิดจากได้ยินเสียง จึงเป็นมงคล,
คนบางคนได้ฟังเขากล่าวว่า 'เต็มแล้ว',
อึ้งเขากล่าวว่า 'เจริญอยู่ เป็นสุข,
จงบริโภค, จงเคี้ยวกิน', อย่างอื่นยิ่งกว่า
นั้น 'ไม่ชื่อว่าเป็นมงคล'. คนบางพวก
พากันชื่นชมถ้อยคำที่เขาพูด โดยกล่าวว่า
"เขาพูดถูก".

คนอื่นคัดค้านว่า "นั่นไม่ใช่มงคล,
ธรรมดามงคลเกิดจากอารมณ์ที่รู้ จึงจะ
เป็นมงคล, ก็คนบางคนตื่นแต่เข้าจับ
แผ่นดิน, หญ้าเขียว ใค้มยสด ผ้าสาฎก
บริสุทธิ์ ปลาตะเพียน ทอง และเงิน
และจับโภชนะ, อย่างอื่นยิ่งกว่านี้ 'ไม่
ชื่อว่าเป็นมงคล'. คนบางพวกพากัน
ชื่นชมถ้อยคำที่เขาพูดโดยกล่าวว่า "เขา
พูดถูก".

คนทั้งหลาย มีความคิดเห็นแตกต่างกัน
เป็น ๓ พวกอย่างนี้ คือ ทิฏฐมังคลิกะ
พวก ๑ สุตมังคลิกะพวก ๑ มุตมังคลิกะ
พวก ๑ ไม่อาจจะให้มีความเห็นร่วมกันได้.

^๑ จ. ม. สุวณฺณรชตภาชน.

^๒ จ. ม. ปริสสา หุตฺวา.

พรหมโลกา "อิทัง มงคลนุ"ติ ตถโต
น ชานีสู.

สกุโก จินฺตลสิ "อิมัง มงคลปญฺหิ
สเทวเก โลเก อญฺญตร ภควตา
อญฺโเบ กเถตุํ สมตฺโถ นาม นตฺถิ,
ภควนฺตุํ อุปลงฺกมิตฺวา อิมัง ปญฺหิ
ปุจฺฉิสฺสามิ"ติ.

โส รตฺติภาเค สตุถาริ อุปลงฺกมิตฺวา
วณฺหิตฺวา อญฺชลิ ปคฺคยฺห "พฺหุ เทวา
มนุสฺสา จ"ติ ปญฺหิ ปุจฺฉิ. อถสฺส
สตุถา ทฺวาทสฺหิ คาถาหิ อญฺจตีส
มหามงฺคลานิ กเถสิ.

มงฺคลสฺสตุเต วินิตฺตฺนฺเตเยว โภภิสฺต-
สทฺสสมตฺตา เทวตา อรหตฺตํ ปาปุณฺีสู,
โสตาปนฺนาทินิ คณนปฺโถ นตฺถิ. สกุโก
มงฺคลํ สุตฺวา สกฺกฺจานเมว คโต.
สตุถารํ มงฺคเล กถิตฺเต สเทวโก โลโก
"สุกถิตฺนุ"ติ อภินฺนฺหิ.

ตทา ฐมฺมสภายํ ตถาคตฺสสฺส คฺุณกถํ
สมฺภุจฺาเปสุํ "อาวุโส สตุถา อญฺเฒสฺ

ตั้งต้นแต่ภุมเทวดาตลอดจนถึงพรหมโลก
ก็ไม่รู้จริงว่า "นี่เป็นมงคล".

ทำวสัฏกเทวราชทรงดำริว่า "ใน
มนุษย์โลกพร้อมทั้งเทวโลก คนอื่น
เว้นจากพระผู้มีพระภาค ชื่อว่าสามารถ
บอกมงคลปัญหานี้ไม่มี, เราจักไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาค แล้วทูลถามปัญหานี้".

เวลากลางคืน ทำวเธอเข้าไปเฝ้าพระ
ศาสดา ถวายบังคมประคองอัญชลีแล้ว
ทูลถามปัญหาว่า "พหู เทวา มนุสสา
จ" เป็นต้น. ลำดับนั้น พระศาสดาได้
ตรัสมหามงคลคาถา ๓๘ ประการ ด้วย
คาถา ๑๒ คาถาแก่ทำวเธอ.

เมื่อมงคลสูตรจบลงนั้นแล เทพยดา
ประมาณแสนโกฏิ บรรลุพระอรหัตผล,
ผู้บรรลุโสดาบันเป็นต้นนับไม่ถ้วน. ทำว
สัฏกเทวราชดับมงคลแล้ว ก็เสด็จไปสู่ที่อยู่
ของตน. เมื่อพระศาสดาได้ตรัสมงคลแล้ว
มนุษย์โลกพร้อมด้วยเทวโลกพากันชื่นชม
ว่า "พระองค์ตรัสดีแล้ว".

ในกาลนั้น ภิกษุทั้งหลาย สนทนากล่าว
สรรเสริญคุณของพระตถาคตเจ้าในโรงธรรม

อวิสัย มงคลปณฺหิ สเทวกสุตฺต โลกสุตฺต
จิตฺตํ คเหตฺวา กุกฺกุจํ ภันฺทิตฺวา
คคนตเล จนฺทํ อฏฺฐาเปนฺโต วีย
กเถสิ, เอวํ มหาปณฺโถ อาวุโส
ตถาคโต"ติ.

ว่า "ดูกรท่านผู้มีอายุ พระศาสดาทรง
กำหนดจิต ทำลายความสงสัย ของ
มนุษย์โลกพร้อมด้วยเทวโลก ได้ตรัส
มงคลปัญหา ซึ่งมีไขวิสัยของคนเหล่าอื่น
แล้ว เหมือนทรงยังดวงจันทร์ให้ปรากฏ
ขึ้นบนท้องฟ้า ฉะนั้น, แน่ะอาวุโส
พระตถาคตเจ้า มีพระปัญญายิ่งใหญ่
อย่างนี้".

สตฺถา อาคนฺตุวา "กายํ นฺตุถ ภัทฺทเว
เอตฺรหิ กถาย สมนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺฉิตฺวา
'อิมาย นามาทิ วุตฺเต "อนจฺฉริยํ
ภัทฺทเว อิทานิ สมฺโพธิปตฺตสุส มม
มงคลปณฺหกถนํ, สุวาหํ โฟธิสฺตฺตกาเล
จริยํ จรฺนฺโตปิ เทวมนุสฺसानํ กงฺขํ
ฉินฺทิตฺวา มงคลปณฺหํ กเถสิ"ติ วตฺวา
อตีตํ อานริ

พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า "ดูกร
ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุม
สนทนากันด้วยเรื่องอะไร" เมื่อภิกษุ
กราบทูลว่า 'ด้วยเรื่องข้อนี้' แล้วจึงตรัส
ว่า "ไม่น่าอัศจรรย์เลย ภัทฺททั้งหลายที่
เราบรรลุลสัมโพธิญาณแล้ว กล่าวมงคล-
ปัญหาในเวลานี้, เรานั้นแม้เมื่อประพฤติ
จริยธรรมในคราวเป็นพระโพธิสัตว์ ตัด
ความสงสัยของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ได้ตรัสมงคลปัญหา" จึงทรงนำ
อดีตนิทานมาตรัสว่า

อตีเต พาราณสียํ พุราหฺมทตฺเต
รชฺชํ กาเรนฺเต โฟธิสฺตฺโต เอกสุมี
นิคมเ วิภวสมฺปนฺนสุส พุราหฺมณฺสุส
กุเล นิพฺพตฺติ. "รชฺชิตฺกฺมาโร"ติสุส นามํ

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต
ครองราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระ-
โพธิสัตว์เกิดในตระกูลพราหมณ์ผู้สมบูรณ์
ด้วยทรัพย์สมบัติในนิคมแห่งหนึ่ง. มารดา

อภิสฺส, โส วยปฺปุตฺโต ตกกฺกสิลา ยํ อุกฺคหิตฺสิปฺโป กตฺถารปฺริคฺคโห มาตา-
 ปิตูนํ อจฺจเยน ธนฺวิโลกนํ กตฺวา
 สํวิคฺคมาโนสฺส มหาทานํ ปวตฺเตตฺตฺวา
 กามे ปหาย หิมวฺนุตฺตปฺปเทเส
 ปพฺพชิตฺตฺวา ฌานาภิญฺญํ นิพฺพตฺเตตฺตฺวา
 วนฺมุลผลาหาโร เอกสฺมี ปเทเส วาสํ
 กปฺเปสิ. อนุปฺพุเพนฺสฺส ปรีวาโร มหา
 อโหสิ, ปญฺจ อนุเตวาสิกฺกตานิ.

อถกทิวสํ เต ตาปสา โพิธิสฺตตํ
 อฺปสงฺกมิตฺตฺวา วนฺทิตฺตฺวา "อาจฺริย
 วสฺสสารตฺตสมเย หิมวฺนุตฺโต โอตฺริตฺตฺวา
 โลณมฺพิลเสวนตฺถาย ชนปทจาริกํ
 คจฺจาม, เหวํ โน สรฺริวฺญจ ติรฺ
 ภวิสฺสตี, ชฺงฺฆวิหาโร จ กโต
 ภวิสฺสตี"ติ อาหํสฺส เต "เตนฺหิ ตฺตฺเมห
 คจฺจถ, อหํ อีเรว วสิสฺสสามี"ติ วุตฺเต
 ตํ วนฺทิตฺตฺวา หิมวฺนุตฺตา โอตฺริตฺตฺวา
 จาริกญฺจรมานา พาราณสี ปตฺตฺวา
 ราชฺยฺยาเน วสิสฺส เตสํ มหาสฺกการ-
 สมฺมาโน อโหสิ. อถกทิวสํ พาราณสี ยํ
 สณฺจาคาเร สนฺนิปฺติตฺเต มหาชนกาเย

บิดาตั้งชื่อเขาว่า "รักชิตกุมาร", เขาถึง
 ความเจริญวัย ได้เรียนศิลปศาสตร์
 ในเมืองตักกสิลา มารดาบิดาทำการ
 ตกแต่งภรรยาให้ เมื่อมารดาบิดาล่วงลับ
 ไปแล้ว ทำการตรวจดูทรัพย์สมบัติ มี
 ความสลดใจ ได้บำเพ็ญมหาทานแล้ว
 ละกามไปบวชในหิมวันตประเทศ ภาวนา
 ฌานและอภิญญาให้เกิดขึ้น มีเหง้าไม้
 และผลไม้เป็นอาหาร สำเร็จการอยู่ใน
 ประเทศแห่งหนึ่ง. เขามีบริวารมากขึ้น
 โดยลำดับ มีอันเดวาลิก ๕๐๐ คน.

ต่อมาวันหนึ่ง ดาบสเหล่านั้นพากัน
 เข้าไปหาพระโพธิสัตว์ ให้อแล้วพูดว่า
 "ข้าแต่อาจารย์ ในฤดูฝนพวกข้าพเจ้าจะ
 ลงจากหิมวันตประเทศไปเที่ยวในชนบท
 เพื่อต้องการฉันอาหารมีรสเค็ม และ
 รสเปรี้ยว, เมื่อเป็นเช่นนั้นร่างกายของ
 พวกข้าพเจ้าจักมั่นคง, และจะเป็นการ
 พักผ่อนไปด้วย". ดาบสเหล่านั้นเมื่อ
 อาจารย์อนุญาตว่า "ถ้าเช่นนั้น พวกเรา
 จงพากันไปเถิด, เราจักอยู่ที่นี้คนเดียว"
 ให้อท่านอาจารย์แล้วลงจากหิมวันตประเทศ
 เที่ยวจาริกถึงเมืองพาราณสี พักอยู่ใน
 พระราชอุทยาน. ดาบสเหล่านั้นได้รับ

มงคลปโยท สมุฏจาติ. สพุพ
 ปจจุปนุนนเยเนว เวทิตพุพ.

ตทา ปน มนุสฺसानํ กงฺขิ
 ฉินฺหิตฺตวา มงฺคฺลปญฺหํ กเถตุํ สมตฺถํ
 อปฺสฺสนฺโต มหาชนินฺ อญฺยานํ คนฺตฺวา
 อีสึคณฺมํ มงฺคฺลปญฺหํ ปุจฺฉิ. อีสโย
 ราชานํ อามนฺเตตฺตวา “มหาราช มยํ
 เอตํ กเถตุํ น สกฺขิสฺสสาม, อปิจ โข
 อมฺหากํ ปน อจฺฉริโย” รกฺขิตฺตาปโส
 นาม มหาปญฺโย หิมวฺนฺเต วสฺติ, โส
 สเทวกสฺส โลกสฺส จิตฺตํ คเหตฺวา
 เอตํ มงฺคฺลปญฺหํ กเถสฺสตี”ติ วทิสฺสุ.

ราชา “ภานฺเต หิมวฺนฺโต นาม ทูเร
 ทฺตุคโม, น สกฺขิสฺสสาม มยํ ตตฺถ
 คนฺตํ, สาธุ วต ตฺเมหเยว อจฺฉริยสฺส
 สนฺตํกํ คนฺตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉิตฺตวา
 อุกฺคณฺหิตฺตวา ปฺนาคนฺตฺวา อมฺหากํ
 กเถธา”ติ อาห.

สักการะ และความนับถือเป็นอันมาก.
 ต่อมาวันหนึ่ง มงคลปัญหาได้เกิดขึ้นใน
 หมู่มหาชน ซึ่งประชุมกันในโรงประชุม
 เมืองพาราณสี. เรื่องทั้งหมดฟังทราบ
 เหมือนเรื่องปัจจุบันนั่นเอง.

ก็ในกาลนั้น มหาชนเมื่อไม่เห็นผู้
 สามารถตัดความสงสัย แสดงมงคล-
 ปัญหาของมนุษย์ทั้งหลายได้ จึงพากันไป
 ยังอุทยาน ถามมงคลปัญหากับหมู่ฤๅษี.
 พวกเขาพระฤๅษีปรึกษากับพระราชว่า “ขอ
 ถวายพระพรมหาบพิตร อาตมภาพไม่
 อาจแสดงมงคลปัญหานั้นได้, แต่อาจารย์
 ของอาตมภาพ ชื่อรักขิตตาบส มีปัญญา
 มากอยู่ที่หิมวันตประเทศ, ท่านยังรู้จิต
 ของมนุษย์โลก พร้อมทั้งเทวโลก จัก
 แสดงมงคลปัญหานั้นได้”.

พระราชตรัสว่า “ท่านผู้เจริญ ขึ้นชื่อว่า
 หิมวันตประเทศอยู่ไกล ไปลำบาก,
 ข้าพเจ้าไม่อาจไปในที่นั้นได้, จะเป็น
 การดีแท้ ถ้าพระองค์เจ้าทั้งหลายไปสู่
 สำนักอาจารย์ ถามปัญหาแล้วจดจำ
 กลับมาบอกแก่ข้าพเจ้า”.

เต "สาธุ"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อจฺริยสฺส
 สนฺติกั คนฺตุวา วณฺหิตฺวา กตปฺปฏิสฺนฺตารา
 อจฺริเยน รมฺโถ รมฺมิกภาเว
 ชนปทจฺริเก ๑ ปุจฺฉิตฺ เต
 ทิฏฺฐมฺงคฺลิกาทีนั อฺปฺตฺเต อาทิโต
 ปฏฺจาย กเถตฺวา รมฺโถ ยาจฺนาย ๑
 อตฺตโน ปญฺหาย ฌาปนตฺถั ตสฺส
 อาคตฺทาวั ปกาเสตฺวา "สาธุ โน
 ฆนฺเต มฺงคฺลปญฺหึ ปากฺกั กตฺวา
 กเถตา"ติ ยาจึสฺส.

ตโต เขฏฺฐนฺเตวาลิโก อจฺริยั ปุจฺฉนฺโต
 ปจฺมึ คาทมาห

๑๕๕. "กึสฺ นโร ชปฺมธิจฺจ กาลे
 กั วา วิชฺขั กตมึ วา สุตานั
 โส มจฺใจิ อสฺมึ ๑ ปจฺมุหิ โลกे
 กถึ กโร โสตุถาเนน คฺตุโต"ติ.

ตตฺถ กาลเอติ มฺงคฺลปตฺถนกาลे.
 วิชฺชนฺติ เวทึ.

พระฤๅษีเหล่านั้น รับราชโองการว่า
 "ดีละ" แล้วก็ไปสู่สำนักอาจารย์ ยกมือ
 ไหว้ ได้รับการต้อนรับอย่างดี เมื่อ
 อาจารย์ถามถึงความเป็นธรรมดาของพระ
 ราชาและการเที่ยวจาริกไปในชนบทแล้ว
 ได้บอกเรื่องเกิดขึ้นแห่งทิฏฐมงคฺลิกะ
 เป็นต้นนั้น ตั้งแต่ต้นมา ได้ประกาศข้อที่
 พระราชาทรงอาราธนา และข้อที่ตน
 อยากรู้ปัญหา จึงมาหาอาจารย์ วิงวอน
 ว่า "ดีละท่านผู้เจริญ ขอท่านจงกล่าว
 มงคฺลปัญหา กระทำให้แจ่มแจ้งแก่พวก
 ผมเถิด".

ลำดับนั้น หัวหน้าอันเตวาลิกเมื่อจะถาม
 อาจารย์ ได้กล่าวคาถาที่ ๑ ว่า

๑๕๕. "นรชนเรียนวิชาอะไรก็ดี เรียนสุตะ
 อย่างไหนก็ดี ในคราวต้องการ
 มงคฺล ยังกระซิบถามกันว่า อะไร
 นะเป็นมงคฺล นรชนนั้นทำอย่างไร
 อันความสวัสดิ์ดี จึงจะค้ำครอง
 ในโลกนี้และโลกหน้า".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ในกาล
 ความว่า ในกาลที่ปรารถนามงคฺล. คำว่า
 วิชา คือเวท.

๑๕๖. "ยสุส เทวา ปิตโร จ สพุเพ
 สิริสปา สพุพภูตานิ. จาปี
 เมตตาย นิจจํ อปจิตานิ โหนติ
 ภูเตสุ เว โสตุถานํ ตทาหุ"ติ.

ตตถ ยสุสาติ ยสุส ปุคฺคฺลสุส.
 เทวาติ ภูมฺมเทเว อาทิ กตฺวา สพุเพปี
 กามาวจรเทวา.

ปิตโร จาติ ตพฺพุตฺตริรูปาวจรพฺรหฺมาโน.
 สิริสปาติ ทีฆชาติกา. สพุพภูตานิ
 จาปีติ วุตฺตาวเสสานิ จ สพุพานิปี
 ภูตานิ.

เมตตาย นิจจํ อปจิตานิ โหนตีติ
 เอเต สพุเพ สตุตา ทสทิสามรณวเสน
 ปวตฺตตาย อปฺปนาปฺปตฺตตาย เมตฺตา-
 ภาวนาย อปจิตานิ โหนติ มานิตานิ.

ภูเตสุ เวติ ตํ ตสุส ปุคฺคฺลสุส
 สพุพสุตฺเตสุ โสตุถานํ นิรฺนฺตริ ปวตฺตติ

๑๕๖. "บุคคลใด อ่อนน้อมต่อเทวดา
 มารดา บิดา สัตว์เลี้ยงคลาน
 และสรรพสัตว์ทั้งหลาย ด้วย
 เมตตาเป็นนิจ บัณฑิตกล่าวความ
 อ่อนน้อมของบุคคลนั้น ว่าเป็น
 ความสวัสดิในสัตว์ทั้งหลาย".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า บุคคลใด
 ได้แก่ อันบุคคลใด. คำว่า เทวดา
 ได้แก่ เทวดาชั้นกามาวจรแม้ทั้งหมด
 ตั้งต้นแต่ภุมเทวดาเป็นต้นไป.

คำว่า มารดาบิดา ได้แก่ รูปาวจรพรหม
 ชั้นสูง ๆ ขึ้นไปจากกามาวจรเทพนั้น.
 คำว่า สัตว์เลี้ยงคลาน ได้แก่ สัตว์ที่มี
 กำเนิดยาว. คำว่า สรรพสัตว์ ความว่า
 สัตว์ทั้งหมดนอกจากที่ระบุไว้.

คำว่า อ่อนน้อมด้วยเมตตาเป็นนิจ
 ความว่า อ่อนน้อม คือ นับถือสัตว์
 ทั้งหมดเหล่านั้น ด้วยเมตตาภาวนา ซึ่ง
 ถึงขั้นอัปนาอันเป็นไปโดยสามารถการ
 แผ่ไปทั่ว ๑๐ ทิศ.

คำว่า ในสัตว์ทั้งหลาย บัณฑิตทั้งหลาย
 กล่าวความอ่อนน้อมของบุคคลนั้นว่า

นิรปราธมมงคล์ อาหุ.

เป็นความสวัสดิ คือ เป็นมงคลอันปราศจากโทษซึ่งเป็นไปชั่วนิรันดร ในสรรพสัตว์ทั้งหลาย.

เมตตาวีหารี ี หิ ปุคฺคโล สพุเพสฺสึ ปิโย
โหติ ปรกุกฺกเมน อวิโกปิโย, อิติ โส
อิมินา มงฺคเลน รกฺขิตฺโต โคปิโย โหตีติ.

เพราะว่า บุคคลอยู่ด้วยเมตตา ย่อมเป็นที่รักของสัตว์ทั้งปวง อันใคร่ให้โกรธไม่ได้ ด้วยความพยายาม, เขาเป็นผู้อันมงคลนี้รักษาคุ้มครอง ด้วยประการฉะนี้.

อิติ มหาสตุโต ปจฺมํ มงฺคลํ
กเถตุวา ทุตฺติยาทีนึ กเถนุโต .

พระมหาสัตว์ครั้งกล่าวมงคลที่ ๑ ดั่งนี้แล้ว เมื่อจะกล่าวมงคลที่ ๒ เป็นต้น จึงกล่าวคาถาทั้งหลายเหล่านี้ว่า

๑๕๗. "โย สพุพโลกุสฺส นินฺวาตวุตฺติ
อิตฺถิปุมาณํ สหหารกานํ
ขนฺตฺตา ทุรุตฺตานํ อปฺปฏิกุสฺวาที
อริวาสนํ โสตุถานํ ตทาหุ.

๑๕๗. "ผู้ใดมีความประพฤติก่อมตน ต่อสัตว์โลกทั้งปวง คือหญิงและชาย พร้อมทั้งเด็ก อดทนต่อคำกล่าวชั่วร้าย มีวาจาไม่ขัดแย้ง บัณฑิตกล่าวความอดกลั้น ของผู้นั้นว่าเป็นความสวัสดิ.

๑๕๘. โย นาวชานาติ สหายมิตฺเต^๑
สิปฺเปน กุลฺยาภึ ฐเนน ชจฺจา
รุจิปญฺโถ อตฺถกาเล มตีมา
สหาเยสุ เว โสตุถานํ ตทาหุ.

๑๕๘. ผู้ใดมีปัญญาดี มีความรู้ในคราวต้องการ ไม่ดูหมิ่นสหายและมิตร โดยคิดปะ ตระกูล ทรัพย์ และชาติ บัณฑิตกล่าวความไม่

อรรถกถาชาดก ป.ท.๑๕-๓๑

^๑ ฉ. ม. สหายมตฺเต.

๑๕๙. มิตฺตานิ เว ยสฺส ภวนฺติ สนฺโต
 สวิสฺสตุถา อวิสฺวาทกฺกสฺส
 น มิตฺตพฺพที สฺวิภาคี ธเนน
 มิตฺเตสฺสุ เว โสตุถานํ ตทาหุ.
๑๕๙. สัตบุรุษชอบพอดั่งเคย เป็นมิตร
 แท้ของผู้ใด ผู้มีคำพูดมั่นคง อนึ่ง
 ผู้ใดไม่ประทุษร้ายมิตร แจกจ่าย
 ช่วยเหลือมิตรด้วยทรัพย์ บัณฑิต
 กล่าวคุณสมบัติของผู้นั้นว่า เป็น
 ความสวัสดีในมิตรทั้งหลาย.
๑๖๐. ยสฺส ภริยา ตุลยวยา สมคฺคา
 อนุพฺพตา ธมฺมกามา ปชาตา
 โกลินิยา สีลวดี ปติพฺพตา
 ทาเรสฺสุ เว โสตุถานํ ตทาหุ.
๑๖๐. ภรรยาของผู้ใดมีวัยเสมอกัน อยู่
 ร่วมกัน ประพฤติตามกัน ไคร่-
 ธรรม ให้กำเนิดบุตร มีศีลโดย
 สมควรแก่ตระกูล เคารพสามี
 บัณฑิตกล่าวคุณสมบัติ ของ
 ภรรยา นั้น ของผู้นั้นว่า เป็น
 ความสวัสดีในภรรยาทั้งหลาย.
๑๖๑. ยสฺส ราชา ฎตปตี ยสฺสสี
 ชานาติ โสเจยฺยํ ปรกกฺกมณฺจ
 อเทวชฺฌตา สฺุหทัยํ มมนฺติ
 ราชฺสุ เว โสตุถานํ ตทาหุ.
๑๖๑. พระราชาของผู้ใด ผู้เป็นใหญ่
 ของประชาชน มีพระอิสริยยศ
 ทรงทราบความเป็นผู้สะอาดและ
 ความพยายาม ทรงทราบโดย
 ความที่ราชเสวกไม่แตกแยก มี
 ความรักดีต่อเรา บัณฑิตทั้งหลาย
 กล่าวคุณสมบัติ ของพระราชา นั้น

ของผู้นั้นว่าเป็นความสวัสดิ ใน
พระราชาทั้งหลาย.

๑๖๒. อนุนญจ ปานญจ ททาติ สทุโร
มาลญจ คนฺธญจ วิเลปนญจ
ปสนฺนจิตฺโต อนุโมทมาโน
สคฺเคสุ เว โสตุถานํ ตทาหุ.

๑๖๒. ผู้ใดมีศรัทธา ให้ข้าว น้ำ ดอกไม้
ของหอม และเครื่องลูบไล้ มีใจ
เลื่อมใสชื่นบาน บัณฑิตกล่าว
คุณสมบัติของผู้นั้นว่า เป็น
ความสวัสดิในสวรรคทั้งหลาย.

๑๖๓. ยมริยธมฺเมน ปุณฺณติ วุฑฺธา
อาราธิตา สมจฺริยาย สนฺโต
พหุสฺสุตา อิสฺโย สีลวฺนฺโต
อรรหนฺตมชฺเฌ โสตุถานํ ตทาหุ"ติ.
อึมา คาถา อาห.

๑๖๓. สัตบุรุษผู้ได้ญาณ ให้ผู้อื่นยินดี
ด้วยความประพตีสมาเสมอ
เป็นพหูสูต ผู้แสวงหาคุณ มีศีล
ชำระผู้ใดให้บริสุทธิ์ ด้วย
อริยธรรม บัณฑิตทั้งหลายกล่าว
คุณสมบัติของสัตบุรุษนั้น ของ
ผู้นั้นว่า เป็นความสวัสดิ ใน
ท่ามกลางพระอรหันต์".

ตตฺถ นึวาทวุตฺตึตี มุฑฺจิตฺตตาย
สพฺพโลกสฺส นึจวุตฺติ โหติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มีความ
ประพตีสอดทน ความว่า ประพตีสอด
ทนต่อโลกทั้งปวง เพราะความมีจิต
อ่อนโยน.

ขนฺุดา ทฺวุตฺตทานนฺติ ปเรหึ วุตฺตานํ
ทฺวุจฺจวนานํ อธิวาสโก โหติ.

คำว่า อดทนต่อคำกล่าวชั่วร้าย
ความว่า มีความอดกลั้นต่อคำหยาบช้า
ที่คนอื่นกล่าว.

อปปฏิกุลวาทีติ “อกุโกจฉิ มํ อวริ
มนุ”ติ ยุคคุดาห์ อกโรนโต อนุกุลเมว
วทติ.

อริวาสนนุติ อิทํ อริวาสนนุตสฺส
โสตุถานํ นิรปราธมฺกุลํ ปณฺชิตา
วทนฺตีติ.

สหายमितฺเตติ สหายเ จ สหายमितฺเต
จ.

ตตฺถ สหปัสฺสึกีพิตา สหายา นาม,
ทสทฺวาทส วสฺसानิ เอกโต วุฏฺฐา
สหายमितฺตา นาม, เต สพฺเพปิ “อหํ
สิปฺปวา อิเม นิสิปฺปา”ติ เอวํ สิปฺเปน
วา “อหํ กุสิโน, อิเม อกุสิโน”ติ เอวํ
กุลสมฺปตฺติสงฺฆาตกุลยาหิ วา, “อหํ
อทุโร อิเม ทฺคฺคตา”ติ เอวํ ธเนน
วา, “อหํ ชาติสมฺปนฺโน^๑ อิเม
ทฺชฺชชฺชตา”ติ เอวํ ชฺชฺจา วา
นาวชานาติ.

คำว่า มีวาจาไม่ขัดแย้ง ความว่า ไม่
ทำการแข่งขันว่า “บุคคลนั้นด่าเราแล้ว
เบียดเบียนเราแล้ว” พูดคล้อยตาม
อย่างเดียว.

คำว่า อุดกัลลัน ความว่า บัณฑิตกล่าว
ความอุดกัลลันนี้ว่าเป็นความสวัสดิ คือ
เป็นมงคลปราศจากโทษของผู้อุดกัลลัน.

คำว่า สหายและมิตร ความว่า
ทั้งสหายและมิตรสหาย.

บรรดามิตรและสหายเหล่านั้น คน
เล่นผุ่นมาด้วยกัน ชื่อว่าสหาย, คนอยู่
ร่วมกัน ๑๐ ปี ๑๒ ปี ชื่อว่ามิตรสหาย,
ไม่ดูหมิ่นมิตรสหายแม้ทั้งหมดนั้น โดย
คิดปะอย่างนี้ว่า “เรามีคิดปะ คนเหล่านี้
ไม่มีคิดปะบ้าง”. โดยมีตระกูลกล่าวคือ
กุลสมฺปติอย่างนี้ว่า “เรามีตระกูล คน
เหล่านี้ไม่มีตระกูลบ้าง”, โดยทรัพย์อย่างนี้
ว่า “เราเป็นคนมั่งคั่ง คนเหล่านี้ยากจน
บ้าง”, โดยชาติอย่างนี้ว่า “เราสมบุรณ
ด้วยชาติ คนเหล่านี้มีชาติต่ำบ้าง”

^๑ อ. ม. วุฑฺฒ.

รุจิปณฺโณติ สารุปณฺโณ สุนฺทรปณฺโณ.
อตุตฺทกาเลติ กสฺสจฺจิว อตุตฺทสฺส
การณฺสฺส อฺปฺปนฺนกาเส.

คำว่า **มีปัญญาดี** ความว่า มีปัญญาให้
สำเร็จประโยชน์ คือ มีปัญญาดี. คำว่า
ในคราวต้องการ ความว่า ในขณะที่
ความต้องการ คือ เหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง
เกิดขึ้น.

มตีมาติ ตํ หิตํ อตุถํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา
วิจารณสมตฺตตาย มตีมา หุตฺวา เต
สหาเย นาวชานาติ.

คำว่า **มีความรู้** ความว่า ชื่อว่า เป็นผู้
มีความรู้ ไม่ดูหมิ่นสหายเหล่านั้น เพราะ
มีความสามารถกำหนดวิจารณ์ประโยชน์
ที่ต้องการนั้น.

สหาเยสุติ ตํ ตสฺส อนวชานนํ
สหาเยสุ โสตุถานํ นามาติ ปฺโรธณก-
ปณฺทิตา อานู.

คำว่า **ในสหายทั้งหลาย** ความว่า
บัณฑิตในครั้งก่อน กล่าวการไม่ดูหมิ่นนั้น
ของผู้นั้นว่า ความสวัสดิในสหาย
ทั้งหลาย.

เตนหิ โส นิรปฺราธมฺกฺเลน อธิ โลเก
จ ปฺรโลเก จ คุตฺโต โหติ.

เพราะฉะนั้น เขา อันมงคลอันปราศจาก
โทษ ค้อมครองไว้ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า.

ตตฺถ ปณฺทิตฺเต สหาเย นิสฺสาย
โสตุถิภาโว กุสฺนาลิกชาตเกน กเถตฺพุโพ.

ความเป็นผู้มีความสวัสดิ เพราะอาศัย
สหายซึ่งเป็นบัณฑิตในข้อนั้น พึงสาธก
ด้วยเรื่องกุสณาลิกชาดก.

สนฺโตติ ปณฺทิตา สปฺปริสา ยสฺส
มิตฺตานิ ภวนฺติ.

คำว่า **สัตบุรุษ** ความว่า สัตบุรุษ
ผู้เป็นบัณฑิตเป็นมิตรของผู้ใด.

สฺวิสุตฺตฤตาติ สมฺริ ปฺริสิตฺวา อิจฺฉิต-
อิจฺฉิตสฺส คหณวเสน วิสุตฺตมาปฺนฺนา.

คำว่า **ชอบพอกันเคย** ความว่า ถึง
ความคุ้นเคย ด้วยสามารถเข้าไปสู่เรือน
ถือเอาสิ่งของที่ปรารถนาต้องการได้.

อรรถกถาชาดก ป.พ. ๑๕-๓๒

อวิสวาทกสุสาติ อวิสวาทนสีลิสฺส. น คำว่า ผู้มีคำพูดมั่นคง ความว่า ผู้มี
มิตฺตทพฺภีติ โย ๑ มิตฺตทพฺภี น ปรกตีกถ่าวไมคฺลาตคฺลีสฺส. คำว่า
โหติ. ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร ความว่า ก็ผู้ใดไม่
ประทุษร้ายมิตร.

สํวิภาคี ธนฺนาติ อตฺตโน ธนฺน คำว่า แจกจ่ายช่วยเหลือมิตรด้วย
มิตฺตทานํ สํวิภาคํ กโรติ. ทรัพย์ ความว่า ทำการแจกจ่าย
สงเคราะห์มิตรด้วยทรัพย์ของตน.

มิตฺเตสฺสุติ มิตฺเต นิสฺสาย ลทฺธตฺถํ คำว่า ในมิตรทั้งหลาย ความว่า
ตฺสฺส ตํ มิตฺเตสฺสุ โสตุถานํ นาม ประโยชน์ที่ได้เพราะอาศัยมิตรนั้นของผู้นั้น
โหติ. ชื่อว่า เป็นความสวัสดิ์ในมิตรทั้งหลาย.

โส หิ เอวฺรุเปหิ มิตฺเตหิ รกฺขิตฺไ คำว่า เรามีมิตรเช่นนั้นรักษา จึงถึง
โสตุถานํ^๑ ปาปฺภฺนาติ. ตตฺถ มิตฺเต ความสวัสดิ์. ความเป็นผู้สวัสดิ์ เพราะ
นิสฺสาย โสตุถิภาโว มหาอุกฺกุสชาตกาทีหิ อาศัยมิตรในข้อนั้น พึงสาธกด้วยเรื่อง
กเถตฺพุโ. มหาอุกฺกุสชาตกเป็นต้น.

ตฺลฺยวยาติ สฺมานวยา. สฺมคฺคาติ คำว่า ตฺลฺยวยา ความว่า มีวัย
สมคฺควาสา. อนุพฺพตาติ อนุวตฺติกา. พอสมกัน. คำว่า อยู่ร่วมกัน ความว่า
อยู่พร้อมเพรียงกัน. คำว่า ประพฤติ
ตามกัน ความว่า เป็นไปตามกัน.

ธมฺมกามาติ ติวิจฺสุจฺริตฺธมฺมํ โจรเจติ. คำว่า ใคร้ธรรม ความว่า เขาชอบใจ
ปชาตฺตาติ วิชายนี, น ญฺญา. สุจฺริตฺธมฺม ๓ อย่าง. คำว่า ให้กำเนิด
บุตร ความว่า ผู้คลอด, ไม่ใช่หญิงหมั้น.

^๑ ฉ. โสตุถี.

ทาเรสุติ เอเตหิ कुณเหหิ समुनाคโต^๑
มาตุคามิ เคเห वसुतो सामिगसुส
โสตุถิ โหตีติ ปณฺชิตา กถนฺติ.

ตตถ สีลวุนฺตํ มาตุคามํ นิสฺสหาย
โสตุถิภาโว มณฺโฬโรชาตกสมฺพุลชาตก-
ชนฺททาลชาตเกหิ กถเตพุโ.

โสเจยฺยนฺติ สุจิภาวํ. อเหตุชฺฌตฺตาติ
อเหตุชฺฌตฺตาย, น เอส มยา สทฺธิ
ภินฺทิตฺวา ทฺวิธา ภวิสฺสตีติ เอวํ
อเหตุชฺฌตฺตาเวณ ยํ ชานาติ.

สุทฺทยํ มมนฺติ สุทฺโท อयํ มมนฺติ ๑
ยํ ชานาติ. ราชฺสุ เวตี เอวํ ราชฺสุ
เสวกานํ โสตุถานํ นามาติ ปณฺชิตา
กถนฺติ. ททาติ สทฺโธติ กมฺมญฺจ
ผลญฺจ สทฺทฺทิตฺวา ททาติ.

คำว่า ในภรรยาทั้งหลาย ความว่า
บัณฑิตกล่าวว่่า หญิงผู้ประกอบด้วยคุณ
นั้นอยู่ในเรือน เป็นความสวัสดิ์แก่สามี.

ความเป็นผู้มีความสวัสดิ์ เพราะอาศัย
หญิงผู้มีศีล ในข้อนั้น พึงสาธกด้วยเรื่อง
มณโฬโรชาตก สัมพุลชาตก และ
ชั้นททาลชาตก.

คำว่า โสเจยฺย ความว่า ความ
สะอาด. คำว่า ความที่ราชเสวกไม่
แตกแยก ความว่า โดยความไม่
แตกแยก, อธิบายว่า พระราชาทรงทราบ
ราชเสวกผู้ใด โดยไม่แตกแยกอย่างนี้ว่า
ราชเสวกผู้นี้ไม่แตกกับเราไปเป็นสอง.

คำว่า มีความรักดีต่อเรา ความว่า และ
พระราชาทรงทราบผู้ใดว่า ผู้นี้มีใจต่อเรา.
คำว่า ในพระราชาทั้งหลาย ความว่า
บัณฑิตกล่าวว่าคุณสมบัติของพระราชา
นั้นว่า ชื่อว่า เป็นความสวัสดิ์ของเหล่า
ราชเสวกในพระราชาทั้งหลายอย่างนี้.
คำว่า ผู้มีศรัทธาย่อมให้ ความว่า
เชื่อกกรรมและผลของกรรมจึงให้.

พระบาลีไตรปิฎก ม. พ. ๑๕-๓๒

^๑ อ. สมุนาคเต มาตุคาม.

สกุเคสุ เวติ เอญ์ สกุเค เทวโลก
 โสตุถานัน นิรปรามงฺคฺลนฺติ ปณฺทิตา
 กเถนฺติ.

คำว่า ในสวรรค์ทั้งหลาย ความว่า
 บัณฑิตกล่าวคุณสมบัติของผู้นั้นว่า
 เป็นความสวัสดิ คือ เป็นมงคลอัน
 ปราศจากโทษในสวรรค์ คือ เทวโลก
 อย่างนี้.

ตํ เปตวตฺตวิมานวตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 กเถตพฺพ.

บัณฑิตควรกล่าวข้อนั้นให้พิสดาร ด้วย
 เปตวัตถุและวิมานวัตถุ.

ปฺนฺนฺติ วุฑฺฒาติ ยํ ปุคฺคํ
 ภาณวุฑฺฒา อริยธฺมฺเมณ ปฺนฺนฺติ
 ปริโสเธนฺติ.

คำว่า ผู้ได้ญาณชำระ ความว่า
 สัตบุรุษผู้บรรลุนิพพาน ย่อมชำระ คือ
 ช่วยบุคคลใดให้บริสุทธิ์ด้วยอริยธรรม.

สมจฺริยาयाติ สมฺมาปฏิปตฺติยา. พหุส-
 สฺตฺตาติ ปฏิเวธพหุสฺสฺตฺตา.

คำว่า ด้วยความประพฤตีสมาเสมอ
 คือ ด้วยการปฏิบัติชอบ. คำว่า
 เป็นพหูสูต คือ เป็นพหูสูตด้วยการ
 แห่งตลอด.

อิสโยติ เอลิตคฺคฺณา. สฺสฺลวณฺโตติ
 อริยสีเลน สมฺนุภาคฺตา.

คำว่า อิสโย คือ แสงหาคุณ. คำว่า
 ผู้มีศีล ความว่า ผู้ประกอบด้วยศีลของ
 พระอริยเจ้า.

อรหนฺตมชฺฌเมติ อรหนฺตานัน มชฺฌเม
 ปฏฺิถกิตพฺพ^๑ โสตุถานนฺติ ปณฺทิตา
 กเถนฺติ.

คำว่า ท่ามกลางพระอรหันต์ ความว่า
 บัณฑิตย่อมกล่าวคุณสมบัตินี้ความเป็น
 สัตบุรุษของผู้นั้น ว่าเป็นความสวัสดิที่พึง
 ได้ ท่ามกลางพระอรหันต์ทั้งหลาย.

^๑ ย. ปฏิภิตพพฺพติ โสตุถานัน.

ตตฺถเว อคมีสุ. ราชา เตสํ สนฺตีกํ
 คนฺตฺวา ปุจฺฉิ. เต ตสฺส อจฺริเยน
 กถิตนียาเมเนว มงฺคฺลปญฺหิ กเถตฺวา
 หิมวณฺตเมว อาคมีสุ.

ตโต ปฏฺจาย โลกํ มงฺคฺลํ ปากฺกํ
 อโหสิ. มงฺคฺเลสฺสุ วตฺติตฺวา มตา
 สคฺคปฺริ ปุเรสุ. โภธิสฺตโต จตฺตาวโร
 พุรฺหมวิหาเร ภาเวตฺวา อีสึคณฺโณ อาทาย
 พุรฺหมโลกํ นิพฺพุตฺติ.

สตุถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อานริตฺวา
 “น ภิกฺขเว อิทาเนว, ปุพฺเพปาทํ
 มงฺคฺลปญฺหิ กเถสิญฺ”ติ วตฺวา ชาตกํ
 สโมธานะสิ “ตทา อีสึคณา พุทฺธปริสา
 อเหตุ, มงฺคฺลปญฺหิ ปุจฺฉนฺโต เชฏฺฐนุ-
 เตวาสึโก สารีปฺตุโต, อจฺริโย ปน
 อหเมว”ติ.

มหามงฺคฺลชาตกวรรณนา ปณฺณรสมา.

ไปที่อุทยานนั้นตามเดิม. พระราชาเสด็จ
 ไปหาฤๅษีเหล่านั้น ตรัสถามแล้ว. พวก
 ฤๅษีได้ถวายวิสัยนามงคฺลปัญหาแต่พระ
 ราชา โดยทำนองที่อาจารย์กล่าวแล้ว
 ทุกอย่าง ได้กลับมาสู่หิมวันตประเทศ
 ตามเดิม.

มงคฺลได้ปรากฏในโลก ตั้งแต่นั้นมา.
 ชนทั้งหลาย พากันประพตฺติในมงคฺล
 ครั้นตายไปแล้วทำเมืองสวรรค์ให้บริบูรณ์.
 พระโพธิสัตว์เจริญพรหมวิหาร ๔ ประการ
 แล้ว พาคณะฤๅษีไปบังเกิดในพรหมโลก.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรม
 เทศนาแล้ว ตรัสว่า “ดูกรภิกษุ
 ทั้งหมด เราได้กล่าวมงคฺลปัญหาในบัดนี้
 เท่านั้นหามิได้, แม้ในครั้งก่อนเราก็ได้
 กล่าวมงคฺลปัญหาแล้ว” ทรงประมวล
 ชาดกว่า “คณะฤๅษีในครั้งนั้นได้มาเป็น
 พุทฺธบริษัท, หัวหน้าอันเตวาสึกซึ่งถาม
 มงคฺลปัญหาเป็นพระสารีบุตร, ส่วน
 อาจารย์ได้เป็นเราตถาคตแล”.

พรรณนามหามงคฺลชาดก ที่ ๑๕ จบ.

๑๖. มตปณฺฑิตชาตก
(๔๕๔)

๑๖๕. "อุฏฺฐเหที กณฺห กิ เสสิ
โก อตุโถ สุปเนน เต
โยปี ตฺยหํ สโก ภาตา
หทยํ จกฺขุทฺทฺขินฺ"^๑
ตสฺส วาตา พลฺยฺยณฺติ
สมฺโต ชปฺปติ เกสฺว.

๑๖๖. ตสฺส ตํ วจันํ สุตฺวา
โรหิณฺเอยฺยสฺส เกสฺโว
ตฺรมาณฺรฺโป วุฏฺฐาสี
ภาตฺ สเอน อกฺกฺวิโต.

๑๖๗. กิณฺุ อุมฺมตฺตฺรฺโป
เกวลํ ทฺวารกํ อิมํ
สโส สโสติ ลปฺสิ
โก ุ เต สสฺมาหริ.

๑๖. มตบັນฑิตชาตก
(๔๕๕)

๑๖๕. "ขอทรงตื่นบรรทมเถิด ข้าแต่พระ
ราชาวงศ์กัณหา จะทรงบรรทม
ไปไย จะมีประโยชน์อะไรกับการ
ที่จะบรรทม พระภาดาของ
พระองค์แม่ใด ซึ่งเปรียบเหมือน
พระหฤทัย และพระเนตร
เบื้องขวา ลมกำเริบหนักแก่
พระภาดานั้น พระภาดาพระนาม
ว่าสมตะ กำลังพล่าม ข้าแต่
พระราชาเกสวะ.

๑๖๖. พระราชาเกสวะ ซึ่งทรงอดอัน
ตันพระทัย เพราะความเศร้าโศก
ถึงพระภาดา ครั้นได้ทรงสดับคำ
ของโรหิณเอยอำมาตย์นั้นแล้ว ก็
ทรงลุกขึ้นอย่างรีบด่วน.

๑๖๗. ทำไมนะ น้องจึงทำท่าทางเหมือน
คนบ้า เทียบบ่นเพ้ออยู่ทั่วนคร
ทวารวดีนี้ว่า กระต่ายๆ ใครเล่า
เอากระต่ายของน้องไป.

^๑ ฉ. ท. จกฺขุ จ ทฺกฺขินฺ.

๑๖๘. โสวณฺณมยํ มณฺนิมยํ (โลหมยํ)
 อถ วา รุปียามยํ^๑
 สงฺขสิลาปวาฬมยํ
 การยิสฺสามิ เต สลฺลํ.
๑๖๘. พี่จะให้เขาทำกระต่าย ที่เป็น
 ทองคำ แก้วมณี (โลหะ) รูปียะ
 สังข์ ศิลา หรือที่เป็นแก้วประพาฬ
 ให้น้อง.
๑๖๙. สนฺตติ อญฺเฎปิ สสกา
 อรญฺเฎ วนโคจฺรา
 เตปิ เต อานยิสฺสามิ
 กิํทิสฺลํ สสฺมิจฺจลฺลํ.
๑๖๙. แม้แต่กระต่ายชนิดอื่น ๆ ที่เที่ยว
 ไปในป่า บรรดามืออยู่ในป่า พี่ก็
 จะให้เขาหากกระต่ายเหล่านั้น มา
 ให้น้อง น้องจะต้องการกระต่าย
 ชนิดไหน.
๑๗๐. น วาหเมเต อิจฺฉามิ
 เย สสา ปจฺวีลิตา
 จนฺทโต สสฺมิจฺจามิ
 ตมฺเม ไอรฺร เกสฺว.
๑๗๐. น้องไม่ต้องการกระต่าย ที่อาศัย
 อยู่บนแผ่นดิน แต่น้องต้องการ
 กระต่ายจากดวงจันทร์ ขอให้พี่
 สอยกระต่ายนั้น ลงมาให้น้อง
 ด้วยเกสวะ.
๑๗๑. โส โนน มจฺจุํ ภาติ
 ชีวิตํ วิชฺหิสฺสสิ
 อปฺตถยํ โย ปฺตถยสิ
 จนฺทโต สสฺมิจฺจลฺลํ.
๑๗๑. ญาติเอ๋ย น้องปรารถนาสิ่งที่ไม่
 ควรปรารถนา ต้องการกระต่าย
 จากดวงจันทร์ ก็จะต้องเสียชีวิต
 อันสดชื่นเป็นแน่นอน.
๑๗๒. เอวญฺเจ กณฺห ชานาสิ
 ยทญฺณมนฺุสาสสิ
๑๗๒. กัณหะเอ๋ย หากว่าพี่รู้อย่างนี้คิดว่า
 พี่สอนคนอื่นได้ เพราะอะไรเล่า

^๑ ฉ. ท. รูปิยามยํ

๑๗๗. อพฺพหิ^๑ วต เม สลฺลํ
 ยมาสิ หทยสลฺลิตํ
 โย เม โสภปเรตสฺส
 ปุตฺตโสภํ อปานฺหิ.

๑๗๘. โสหนิ อพฺพหุหสลฺลิตสฺมิ
 วิตโสภโก อนาวิโล
 น โสจามิ น โรทามิ
 ตว สุตฺวาน มาณว.

๑๗๙. เอวํ กโรนฺหิติ สปุปฺณฺวา
 เย โหนฺหิติ อนุกมฺปกา
 นินฺวตฺตยฺนฺหิติ โสภมฺหา
 สมฺโต เขฎฺฐจํว ภาตฺรณฺ"ติ.

สมตฺปนฺนฺหิตฺตชาตกํ โสฬสฺมํ.

๑๗๗. น้องได้กำจัดความเศร้าโศกถึงลูก
 ของพี่ ผู้มีแต่เศร้าโศกได้หมดสิ้น
 นับว่า ได้ถอนลูกศรที่เสียบทรวง
 ของพี่ออกได้หมดสิ้น.

๑๗๘. พี่เอง เป็นผู้ที่ถอนลูกศรออกได้
 แล้ว ไม่เศร้าโศก มีใจไม่ขุ่นมัว
 เพราะได้ฟังคำของน้อง จึงไม่
 เศร้าโศกไม่ร้องไห้ พ่อหนุ่มน้อย
 เอ๋ย.

๑๗๙. ผู้มีปัญญาทั้งหลาย ที่มีใจเอ็นดู
 จะปลดเปลื้องใครๆ จากความ
 โศกเศร้า ย่อมจะทำเหมือนกับ
 สมตบัณฑิตปลดเปลื้องพี่ชายจาก
 ความโศกไปแล้ว".

สมตบัณฑิตชาดก ที่ ๑๖.

^๑ น. ท. อพฺพหิ.

๑๖. มตบัณฑิตชาตกถา
(๔๕๔)

อุฎฐเหติ กณฺหาติ อิหํ สตุถา
เซตวเน วิหรนฺโต มตปฺตติ กุญฺมพิภํ
อารพฺภา กเถสิ. วตุถุ มฺภุจฺกณฺทลิตฺติ
วตุถุสทิสเมว.

อิธ ปน สตุถา ตํ อุปาสกํ
อุปสงฺกमितฺวา ปุจฺฉิ "กึ อุปาสก
โสจฺสี"ติ. "อาม ภาเน"ติ วตุเต
"อุปาสก ปิราณกปณฺทิตา ปณฺทิตานํ
กถํ สตุถวา มตปฺตติ นานุโสจฺสี"ติ
วตุถวา เตน ยาจิโต อตีตํ อหริ

อตีเต อุตฺตราปเถ กัสสโคตฺเต
อสิตญฺชนคเร มหากัสสึ นาม ราชา
รชฺชํ กาเรสิ. ตสฺส กัสสึ จ อุปกัสสึ
จาติ เทว ปุตฺตา อหฺลํ. เทวคพฺภา
นาม เอกา ธีตา. ตสฺสา ชาตทิวเส
เนमितฺตกา พุราหฺมณา "เอติสฺสา กุจฺฉิ"

๑๖. พรรณนามตบัณฑิตชาดก
(๔๕๕)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ
พระเชตะวันมหาวิหาร ทรงปรารภถึง
กุญฺมพิภํที่บุตรตายคนหนึ่ง จึงตรัสพระธรรม
เทศานี้มีว่า ขอทรงตื่นบรรทมเถิด
ข้าแต่พระราชา ดังนี้เป็นต้น. เรื่องก็
เหมือนกับเรื่องมัจฺจุสฺสกุณฺทลิตฺตินั่นเอง.

แต่ในเรื่องนี้พระศาสดาเสด็จเข้าไป
หาอุปาสกนั้นแล้ว ตรัสถามว่า "อุปาสก
ท่านเสียใจหรือ". เมื่ออุปาสกทูลตอบว่า
"เสียใจพระเจ้าข้า" จึงตรัสว่า "อุปาสก
บัณฑิตแต่ก่อน เมื่อได้ฟังคำของบัณฑิต
ทั้งหลาย แล้วก็ไม่ว่าใครถึงลูกที่ตาย
ไป" อันอุปาสกทูลอาราธนา พระองค์จึง
ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสว่า)

ในอดีตกาล ที่แคว้นอุตฺตราปถ
พระราชานามว่า มหากัสมะ เสวย
ราชย์อยู่ ณ อสิตญฺชนคเร ซึ่งเป็น
ราชวงศ์กัสมะ. พระองค์มีพระราชบุตร
๒ พระองค์ คือ กัสมะกับอุปกัสมะ. มี
พระราชธิดาพระองค์เดียว พระนามว่า

วรรณคดีชาดก บ.พ. ๑๕-๓๒

นิพพุตปุตุโต^๑ กัสโคตตี กัสวัส
 นาเสสสุตี^๒ติ พุยากรีสสุ. ราชชา
 พลวสิเนเหน อิตธี วินาเสตุ นาสกฺขิ,
 “ภาตโรปี ชานิสฺสนฺตี”ติ ยาวตายุกั
 จตุวา กาลมกาสี. ตสฺมี กาลกเต
 กัสโล ราชชา อโหสิ, อุปกัสโล อุปราชชา.
 เต จินฺตยีสฺสุ “สเจ มยํ ภคินี
 นาเสสฺสาม, คารยฺหา ภวิสฺสาม, เอตํ
 กสฺสจฺจ อหตุวา นิสฺสามิกั กตุวา
 ปฏิจฺชคฺคิสฺสามา”ติ. เต เอกญฺจนกั
 ปาสาทํ กาทเรตุวา ตตุถ ตํ วสาเปสฺสุ.
 นนฺทโคปา นาม ตสฺสา ปริจาริกา
 อโหสิ. อญฺจกเวณฺฑุ^๒ นาม ทาสี
 ตสฺสา สามิโก อารกฺขมกาสี.

เทวคัพภา. ในวันที่พระราชธิดาสมภพ
 พวกพราหมณ์ที่เป็นโหรทำนายว่า “พระ
 ราชบุตรที่สมภพในพระครรภ์ของพระราช-
 ธิดาพระองค์นี้ จะทำให้ราชวงศ์กัังสะซึ่ง
 สืบเชื้อสายมาจากกัังสะต้องเสื่อมสูญ”.
 พระราชาไม่อาจที่จะทำพระราชธิดาให้
 พิณาศได้เพราะทรงโปรดมาก, ทรงดำริว่า
 “พี่ชายของเขาก็คงจะรู้เอง” ดำรงพระ
 ชนมชีพอยู่ตลอดอายุขัย แล้วก็สวรรคต.
 เมื่อพระเจ้ามหากัังสะนั้น สวรรคตแล้ว
 พระราชบุตรพระนามว่า กัังสะ ก็ได้เป็น
 พระราชา, ส่วนอุปกัังสะได้เป็นพระ
 อุปราช. ทั้งสองพระองค์ทรงดำริว่า “ถ้า
 เราจะสำเร็จโทษน้องสาวของเรา, ก็
 จะถูกครหาได้, เราจะต้องไม่ยกน้องสาว
 ของเรานั้นให้ใคร ๆ จะปฏิบัติเขาไม่ยอม
 ให้มีสามี”. ทั้งสองพระองค์จึงให้สร้าง
 ปราสาททรงกลมเสาเดี่ยวแล้วให้เจ้าหญิง
 นั้น ประทับอยู่ในปราสาทนั้น. เจ้าหญิง
 นั้นมีหญิงรับใช้ชื่อนันทโคปา. ทาสีชื่อ
 อัญจกเวณฺฑุ เป็นสามีของนางนันทโคปา
 นั้น ทำการอาภักขา.

^๑ ฉ. นิพพุตปุตุตา.

^๒ ฉ. อญฺจกเวณฺฑุ.

ตทา อุตตรปรถราย^๑ มหาสาครโร
 นาม ราชา รชช กาวเรสิ. ตสฺส
 สาครโร ๑ อุปสาครโร จาติ เทว
 ปุตตา อหะสุ. เตสุ ๑ ปิตุ อจฺเจยน
 สาครโร ราชา อโหสิ อุปสาครโร
 อุปราชา. โส อุปกัสมฺส สหายโก
 เอกาจริยกุลเ เอกโต อุกฺคหิตสิปปโป.
 โส สาครสฺส ภาตฺ อุนฺเตปุเร ทุพฺภิตฺวา
 ภายมาโน ปลายิตฺวา กัสมฺสโคตเต
 อุปกัสมฺส สนฺติกั อคมาสิ. อุปกัโส
 กัสมฺสโร ทสฺเสสิ. ราชา ตสฺส มหนฺตํ
 ยสํ อทาสิ. โส ราชูปฺภูจันํ คจฺจนฺโต
 เทวคพฺภาย นิवासํ เอกถมฺภํ ปาสาทํ
 ทิสฺวา "กสฺเสโส นิวาโส"ติ ปุจฺฉิตฺวา
 ตํ การณํ สุตฺวา เทวคพฺภาย ปฏฺิพทุ-
 จิตฺโต อโหสิ.

ณ กาลครั้งนั้น ที่แคว้นอุตตรปถระ
 พระราชาพระนามว่า มหาสาคร
 เสวยราชสมบัติอยู่. พระองค์มีพระราช-
 บุตร ๒ พระองค์คือ พระราชบุตรพระนาม
 ว่า สาคระ กับพระราชบุตรพระนามว่า
 อุปสาคระ. เมื่อพระราชบิดาสวรรคตแล้ว
 ในพระราชบุตร ๒ พระองค์นั้น พระ
 ราชบุตรพระนามว่า สาคระ ได้เป็น
 พระราชา อุปสาคระได้เป็นพระอุปราช.
 อุปสาคระนั้นเป็นพระสหายของอุปกัสม
 ได้ทรงศึกษาศิลปะวิชาการร่วมกันในสำนัก
 อาจารย์เดียวกันมา. เจ้าชายอุปสาคร
 นั้น ทรงล่วงเกินภายในบุรีของพระเจ้า
 สาคระผู้เป็นพระเชษฐภคินี ทรงกลัวจึง
 ย้ายเสด็จหนีไปยังสำนักของเจ้าชาย
 อุปกัสมในราชวงศ์กัสมะ. เจ้าชาย
 อุปกัสมจึงแสดงแก่พระเจ้ากัสมะ. พระ
 ราชาได้พระราชทานพระยศอย่างใหญ่แก่
 เจ้าชายอุปสาคระนั้น. เจ้าชายอุปสาคร
 นั้นเสด็จไปยังท้องพระโรง ก็ได้เห็น
 ปราสาททรงกลมเสาเดียว อันเป็นที่
 ประทับของพระราชธิดา พระนามว่า

^๑ อ. อุตตรมรรยาย.

เทวคพฺภาปี เอกทิวสํ ตํ อุปกัสน
 สทฺธิ ราชูปฏฺฐานํ คจฺจนฺตํ ทิสฺวา
 "โก เอโส"ติ ปุจฺจิตฺวา "มหาสาครสฺส
 ปุตฺโต อุปฺสาครโร นามา"ติ นนฺทโคปาย
 สนฺติกา สุตฺวา ตสฺมี ปฎิปทฺตจิตฺตา
 อโหสิ. อุปฺสาครโร นนฺทโคปาย ลญฺจ
 ทตฺวา "ภคินี สกฺขิสฺสสฺสิ เม เทวคพฺภ
 ทสฺเสตฺนุ"ติ อาห. ส่า "น เอตํ สามิ
 ครุกนุ"ติ วตฺวา ตํ การณํ เทวคพฺภาย
 อารุเจสิ. ส่า ปกตียาปี ตสฺมี
 ปฎิปทฺตจิตฺตา ตํ วจฺนํ สุตฺวา "สาธู"ติ
 สมฺปฎิจฺฉิ. นนฺทโคปา อุปฺสาครสฺส
 สญฺญํ ทตฺวา รตฺติภาเค ตํ ปาสาทํ
 อารุเปสิ. โส เทวคพฺภาย สทฺธิ สํวสํ
 กปฺเปสิ. อถ เตน^๑ สทฺธิ ปุนฺปุนํ
 สํวเสณ เทวคพฺภา คพฺภํ ปฎิลภิ.

เทวคพภา จึงตรัสถามว่า "นี่ที่อยู่ของใคร"
 ครั้นได้ทรงสดับเหตุนั้นแล้ว ก็มีพระทัย
 ปฏิพัทธ์ในเจ้าหญิงเทวคพภา.

ส่วนเจ้าหญิงเทวคพภา วันหนึ่งทรงเห็น
 เจ้าชายอุปสาครระกำลังเสด็จมายังห้อง
 พระโรงกับเจ้าชายอุปกังสะ ก็ตรัสถามว่า
 "นั่นใคร" ทรงทราบจากสำนักนาง
 นันทโคปาว่า "เป็นพระราชบุตรของ
 พระเจ้ามหาสาครระพระนามว่าอุปสาครระ"
 ก็มีพระทัยปฏิพัทธ์ในเจ้าชายอุปสาครระ
 นั้น. เจ้าชายอุปสาครระได้ติดสินบนนาง
 นันทโคปาแล้ว ตรัสว่า "น้องสาว เธอ
 จักอาจให้ฉันพบเทวคพภาหน่อยได้ไหม".
 นางนันทโคปานั้นทูลว่า "เพคะ เรื่องนี้ไม่
 หนักหนาอะไร" แล้วจึงทูลเหตุนี้แก่
 เจ้าหญิงเทวคพภา. เจ้าหญิงเทวคพภา
 นั้น ตามปรกติก็มีพระทัยปฏิพัทธ์ใน
 เจ้าชายอุปสาครระนั้นอยู่แล้ว ได้ฟังคำนั้น
 จึงรับคำว่า "ดีละ". นางนันทโคปาได้
 นัดหมายกับเจ้าชายอุปสาครระ ครั้นเวลา
 กลางคืนก็ให้เจ้าชายอุปสาครระนั้นเสด็จขึ้น
 ปราสาท. เจ้าชายอุปสาครระนั้นก็ได้อยู่

^๑ ฉ. อถ เนส.

ร่วมอภิรมย์กับเจ้าหญิงเทวคัพภา. ต่อมา
เนื่องจากได้อยู่ร่วมกับเจ้าชายอุปสาครระ
บ่อย ๆ เจ้าหญิงเทวคัพภาก็ทรงครรภ์.

อปรภาเค ตสุสา คพภปติภูจານี
ปาภุญ्ญี อโหสิ. ภาตโร นนุทโคปิ
ปุจฉิสฺส. สภา อภยํ ยาจิตฺวา ตํ อนฺตรํ
กเถสิ. เต สุตฺวา "ภคินี นาเสตุํ น
สกุภา, สเจ ธีตรํ วิชายิสฺสตี, ตํปิ น
นาเสสฺสาม, สเจ ปน ปุตฺโต ภวิสฺสตี,
นาเสสฺสามา"ติ จินฺตเตฺวา เทวคพฺภํ
อุปสาครสฺส อทฺสฺ. สภา ปริปฺนฺณคพฺภา
ธีตรํ วิชายี. ภาตโร สุตฺวา ภูจตฺตฺตฺตฺต
ตสุสา "อญฺชนเทวี"ติ นามํ กรีสุ.
เตสํ โภควฑฺฒมานํ นาม โภคคามํ
อทฺสฺ. อุปสาครโร เทวคพฺภํ คเหตฺวา
โภควฑฺฒมานคามา วสิ. เทวคพฺภาย
ปุณฺนํ คพฺโภ ปติภูจาสี. นนุทโคปายี
ตํ ทิวสเมว คพฺภํ ปฏฺฐภี. ตาสฺ
ปริปฺนฺณคพฺภาสฺ อเอกทิวสเมว
เทวคพฺภา ปุตฺตํ วิชายี. นนุทโคปายี
ธีตรํ วิชายี.

ต่อมาเรื่องเจ้าหญิงเทวคัพภานั้น
ทรงครรภ์เปิดเผยออก. พระภาดาทั้ง
สองพระองค์จึงตรัสถามนางนันทโคปา.
นางนันทโคปานั้น ได้ขอพระราชทาน
อภัยโทษเสียก่อน แล้วจึงทูลบอก
ความลับนั้น. พระภาดาทั้งสององค์ได้
ทรงสดับแล้วจึงทรงดำริว่า "เราไม่อาจที่
จะสำเร็จโทษน้องสาวได้, ถ้าน้องสาว
เราจะคลอดลูกสาวออกมา, เราจะไม่
สำเร็จโทษหลานสาวแม้นั้นของเรา, แต่ถ้า
หลานของเราเป็นชาย, เราจะต้องสำเร็จ
โทษเสีย" แล้วยกเจ้าหญิงเทวคัพภาให้
เจ้าชายอุปสาครระไป. เจ้าหญิงนั้นทรง
ครรภ์แก่ก็ประสูติพระธิดา. พระภาดา
ทั้งสองทราบเรื่อง ทรงปริดาปราโมทย์
จึงขนานพระนามให้พระนัดดานั้นว่า
"อัญชนเทวี". พระภาดาทั้งสองยกหมูบ้าน
สวย^๑ ชื่อโภควฑฺฒมานะให้แก่น้องสาว

^๑ หมายถึง ยกผลประโยชน์เกี่ยวกับภาษีอากร
จากหมู่บ้านให้เก็บเขาเอง (เก็บเป็นสิ่งของ).

และน้องเขยเหล่านั้น. เจ้าชายอุปสาคระ จึงพาเจ้าหญิงเทวคัพภาไปอยู่ในหมู่บ้าน โภควิฑฒมานะ. เจ้าหญิงเทวคัพภาก็ ทรงครรภ์แม่อีก. นางนันทโคปาก็ตั้งครรภ์ ในวันเดียวกันนั้น. เมื่อหญิงทั้งสอง เหล่านี้มีครรภ์แก่ เจ้าหญิงเทวคัพภา ประสูติพระโอรสในวันเดียวกัน. แม้นาง นันทโคปาก็คลอดลูกสาว.

เทวคัพภา ปุตตสฺส วินาสภเยน ปุตฺตํ
 นนฺทโคปาย รหสฺเสน เปเสตฺวา ตสฺสา
 ธีตโร อาณาเปสิ.^๑ ตสฺสา วิชาตภาวํ
 ภาติกานํ อารุเจสุ. เต "ปุตฺตํ วิชาตา,
 ธีตฺรณฺ"ติ ปุจฺฉิตฺวา "ธีตฺรณฺ"ติ วุตฺเต
 "เตนหิ โปเสธา"ติ อานิสฺสุ. เอเตนฺอุปายเณ
 เทวคัพภาย ทส ปุตฺเต วิชายิ.
 นนฺทโคปาย ทส ธีตโร. ปุตฺตํ
 นนฺทโคปาย สนฺตฺติเก วฑฺฒนฺตฺติ, ธีตโร
 เทวคัพภาย. ตํ อนฺตรํ โภจํ น
 ชานาติ. เทวคัพภาย เขภฺจปุตฺโต
 วาสฺสเทโว นาม อโหสิ, ทฺติโย พลเทโว
 นาม, ตติโย จนฺทเทโว นาม, จตฺตฺโต
 สุริยเทโว นาม, ปญฺจโม อคฺคิเทโว

เจ้าหญิงเทวคัพภาก็ส่งพระโอรสไปให้นาง นันทโคปาโดยทางลับ เพราะทรงกลัวว่า พระโอรสจะได้รับอันตรายแล้ว ทรงบังคับ เอาลูกสาวของนางนันทโคปานั้นมาแทน. นางทั้งสองก็ทูลความที่ตนประสูติให้พระ ภาดาทั้งสองทราบ. พระภาดาทั้งสอง ถาถามว่า "คลอดเป็นผู้ชายหรือผู้หญิง" เมื่อได้รับคำตอบว่า "เป็นผู้หญิง" ก็สั่งว่า "ถ้าเช่นนั้น จงเลี้ยงไว้". โดยอุบายนี้ เจ้าหญิงเทวคัพภาก็ประสูติพระโอรสถึง ๑๐ พระองค์ นางนันทโคปาคคลอด ลูกสาว ๑๐ คน. พระโอรสทรงเจริญวัยอยู่ใน สำนักนางนันทโคปา, ส่วนลูกสาว เติบโตอยู่ในสำนักเจ้าหญิงเทวคัพภา.

^๑ ฉ. อาราเปสิ.

อชฺชุนี นาม, อฏฺฐโม ปชฺชุนี นาม,
 นวโม สมตปณฺทิตโต นาม, ทสโม
 อญฺญโร นาม อโหสิ. เต "อนุทธกเวณฺฑุ-
 ทาสปุตฺตา ทส ภาติกา"ติ ปากฺกฺวา
 อเหตุ.

ไม่มีใครทราบความลับนี้. พระโอรส
 องค์ใหญ่ของเจ้าหญิงเทวคัพภภาพระนาม
 ว่า วาสุเทพ, องค์ที่ ๒ พระนามว่า
 พลเทพ, องค์ที่ ๓ พระนามว่า จันทเทพ,
 องค์ที่ ๔ พระนามว่า สุริยเทพ, องค์ที่ ๕
 พระนามว่า อัคคิเทพ, องค์ที่ ๖ พระนาม
 ว่า วรุณเทพ, องค์ที่ ๗ พระนามว่า
 อชฺชุนะ, องค์ที่ ๘ พระนามว่า ปชฺชุนะ,
 องค์ที่ ๙ พระนามว่า สมตบัณทิต, องค์
 ที่ ๑๐ พระนามว่า อังกฤษะ. พระโอรสทั้ง
 ๑๐ พระองค์นี้ เป็นที่รู้จักกันอย่างเปิดเผยว่า
 ชาย ๑๐ พี่น้องลูกอันทกเวณฺฑุทาส".

เต อปรภาเค วุฑฺฒิมินฺนุวาย
 งามพลสมฺปนฺนา กกุขลา ผรุสา หุตฺวา
 วิโลปี กโรนฺดา วิจรนฺติ. รณฺโณ
 คจฺจนฺเต ปณฺณกาเรปี วิลุมฺปนฺเตว.
 มนุสฺสา สนฺนิปตฺติว "อนุทธกเวณฺฑุทาส-
 ปุตฺตา ทส ภาติกา รฏฺฐํ วิลุมฺปนฺตี"ติ
 ราชนฺคเณ อุกฺโกสิสุ. ราชา
 อณฺฐกเวณฺฑุํ ปุกฺโกสาเปตฺวา "กสมฺมา
 ปุตฺเตหิ วิโลปี กอาราเปสี"ติ ตชฺเชสิ.
 เหวํ ทุตฺติยํ ตตฺติยํปี มนุสฺเสหิ อุกฺโกเส
 กเต ราชา ตํ สนฺตชฺเชสิ.

ต่อมาพระกุมารทั้ง ๑๐ พระองค์นั้น
 ก็ทรงเจริญวัย มีกำลังแข็งแรงมาก แต่
 เป็นคนกักขฬะ ดุร้าย เทียบปล้นสะดม.
 ปล้นสะดมแม้แต่เครื่องบรรณาการที่ถึงแก่
 พระราชา. พวกราชกุมารจึงประชุมกัน
 ร้องทุกข์กล่าวโทษในพระลานหลวงว่า
 "๑๐ พี่น้องลูกของทาส ชื่ออันทกเวณฺฑุ
 ปล้นสะดมราชกุมาร". พระราชาจึงรับสั่ง
 ให้เรียกตัวทาสอันทกเวณฺฑุมา แล้วทรง
 ตวาดว่า "ทำไมเอ็งจึงให้ลูกชายไปทำ
 การปล้นเขา". เมื่อพวกราชกุมารร้องทุกข์

โส มรณภยภีโต ราชานํ อภยํ
 ยาจิตฺวา "เทว เอเต น มยํหิ
 ปุตฺตา อุตฺสาครสฺส ปุตฺตา"ติ ตํ อนฺตรํ
 อาโรเจสิ. ราชา ภีโต "เกน เต
 อูปาเยน คนฺหิสฺสามา"ติ อมจฺเจ
 ปุจฺจิตฺวา "เอเต เทว มลฺลยฺหุทฺตวิตฺตกา
 นคเร ยฺหุทฺธํ กาเรตฺวา ตตฺถ เต
 ยฺหุทฺธมณฺฑลํ อาคเต คาหาเปตฺวา
 มาเรสฺสามา"ติ วุตฺเต วานฺรณฺจ
 มฺภูจิกญฺจาติ เทว มลฺล
 ปกฺโกสาเปตฺวา "อิโต สตฺตเม ทิวเส
 ยฺหุทฺธํ ภวิสฺสตี"ติ นคเร
 เภริวฺจาราเปตฺวา ราชฺงคเณ ยฺหุทฺธมณฺฑลํ
 สชฺชฺสาเปตฺวา อกฺขวภาฏี กาเรตฺวา
 ยฺหุทฺธมณฺฑลํ การาเปตฺวา ธชฺชปฏิกั
 พนฺธาเปสิ. สกลนคฺริ สงฺขุภิ.
 จกฺกาทิจกฺกํ มณฺจาทิมณฺจํ พนฺธิสฺ.
 วานฺรณฺมฺภูจิกฺกา ยฺหุทฺธมณฺฑลํ อาคนฺตฺวา
 วคฺคนฺตา คชฺชนฺตา อปฺโปเจนฺตา
 วิจฺริสฺ. ทส ภาติกาปิ อาคนฺตฺวา
 ภตฺตคณฺธรชฺกวีถิ วิลฺมฺเปตฺวา วณฺณสาฎฺก
 นิรฺวเสตฺวา คนฺธาปเณสฺ คนฺธํ,

กล่าวโทษอย่างนี้ถึง ๒-๓ ครั้ง พระราชา
 ก็ทรงตวาดทาสชื่ออันธกเวณทุนั้น.

เขากลัวมรณภัย จึงทูลขอพระราชทาน
 อภัยโทษแล้วทูลว่า "ขอเดชะ พวกโจร
 เหล่านั้นไม่ใช่บุตรของข้าพระพุทธเจ้า แต่
 เป็นพระราชบุตรของเจ้าอุปสาคระ" แล้ว
 ก็ทูลบอกความลับนั้น. พระราชาทรง
 ตกพระทัยจึงตรัสถามเหล่าอำมาตย์ว่า
 "เราจะจับพวกโจรเหล่านั้นโดยวิธีไหนดี"
 เมื่อเหล่าอำมาตย์กราบทูลว่า "ขอเดชะ
 โจรเหล่านี้เป็นผู้ชำนาญในการต่อสู้แบบ
 มวยปล้ำ เราควรจัดการต่อสู้ขึ้นในเมือง
 แล้วคอยจับโจรเหล่านั้นซึ่งมาสู่สนามมวย
 ในเมืองนั้นฆ่าเสีย" จึงรับสั่งให้เรียกตัว
 นักมวยปล้ำ ๒ คนคือ วานุระกับมฺภูจิกะ
 แล้วให้ตีฆ้องร้องป่าวในพระนครว่า "ใน
 วันที่ ๗ นับจากวันนี้ไป จะมีการต่อชกกัน"
 แล้วให้จัดเตรียมสนามมวยขึ้นในพระลาน-
 หลวง ให้สร้างรั้วกันสังเวียนมวย แล้ว
 สร้างสนามมวยขึ้นให้ติดธงราว. ทัวทั้ง
 เมืองพากันแตกตื่น. ต่างก็พากันจัดทำ
 อัฒจันทร์วงกลมแล้ว และอัฒจันทร์
 เหลี่ยมไว้ (สำหรับชม). นักมวยปล้ำชื่อ
 วานุระ และนักมวยปล้ำชื่อมฺภูจิกะ ก็มา

มาลาการาปณสฺ มาลี วิลุมเปตฺวา
 วลิตตคตฺตา มาลาธาริโน กตกมฺมปุรา^๑
 วคฺคฺนฺตา คชฺชฺนฺตา อปฺโผเจฺนฺตา
 ยฺยทฺธมณฺฑลํ ปวิสีสุ.

ยังสนามมวย กระโดด โดดเด่นปรบมือ
 ชูคำรามไปมา ๆ. แม้ชาย ๑๐ พี่น้อง
 ก็มาปล้นถนนของพวกชายอาหาร ชาย
 ของหอม และพวกช่างย้อมผ้า ปล้นเอา
 ผ้าสีมานุ่ง เอาของหอม ตามร้านขาย
 ของหอม, และปล้นพวกมาลัยตามร้าน
 ช่างดอกไม้ ตัวเป็นวีรร้อย สวมพวงมาลัย
 มากกระโดดโดดเด่น ปรบมือ ชูคำราม
 อย่างเต็มที่ เข้าไปยังสนามมวย.

ตสฺมี ขณ วานฺโร อปฺโผเจฺนฺโต
 วิจฺรติ. พลเทโว ตํ ทิสฺวา “น นํ
 หตฺถณ อฺปฺปิสฺสามิ”ติ หตฺถิสาลโต
 มหนฺตํ หตฺถิโยตฺตํ อหริตฺวา วคฺคิตฺวา
 คชฺชิตฺวา โยตฺตํ ชิปีตฺวา วานฺโร อฺทฺเร
 เวเจตฺวา เทว โยตฺตโกภฺวิโย เอกโต
 กตฺวา วคฺเคตฺวา^๒ อฺกฺขิปีตฺวา สีสมตฺถเก
 ภาเมตฺวา ภูมียํ โปเถตฺวา พหิ
 อฺกฺขวาณฺเฏ ชิปี. วานฺเร^๓ มเต ราชา
 มฺกฺกจิกมลฺลํ อาณาเบสิ. โส วฺภูจาย
 วคฺคิตฺวา คชฺชิตฺวา อปฺโผเจสิ.

ขณะนั้น วานุระกำลังปรบมือ
 เดินไป มาอยู่ (เป็นเชิงท้าทายให้ขึ้นไป
 ต่อสู้กัน). พลเทพเห็นดังนั้นคิดว่า “จะ
 ไม่เอามือถูกต้องเขา” จึงเอาเชือกล่ามข้าง
 เส้นใหญ่ จากโรงช่างมากกระโดดโดดเด่น
 ชูคำรามไป แล้วโยนเชือกไปพันวานุระที่
 ท้อง แล้วสวมปลายเชือกทั้งสองเข้า
 ด้วยกัน แล้วแกว่งขึ้นควงเหนือศีรษะ
 แล้วฟาดกับพื้นดินแล้วเหวี่ยงไปนอกรั้ว
 สังเวียน. เมื่อวานุระตายแล้ว พระราชา
 รับสั่งให้นักมวยปล้ำชื่อมฺกฺกฐิกะขึ้นไป.

^๑ ฉ. กตกณฺณปุรา.

^๒ ฉ. เวเจตฺวา, วตฺเตตฺวา.

^๓ ฉ. จารฺเร, ยฺ. จานฺเร.

มกุฏิกะนั้น จึงลุกขึ้นกระโดดโลดเต้น
คำรามไป.

พลเทโว ตั โภฏตุวา อฏฐิณี
สญฺจนฺณณตฺวา "มฺลฺโลสิ, อมฺลฺโลมฺหิ"ติ
วทฺนฺตฺเมว "นาหิ ตว มลฺลภาวํ วา,
อมลฺลภาวํ วา ชานามิ"ติ หตฺถ
คฺเหตฺวา ภูมิมิํ โปถตฺวา ชีวิตฺกฺขมฺ
ปาเปตฺวา พหิ อฺกฺขวาญฺ จิปี. มฺกุฏิก
มรฺนฺโต "ยฺกฺโข หุตฺวา ตํ ชาทิตฺ
ลภิสฺสามิ"ติ ปตฺถนํ จเปสิ. โส
กาฬมตฺติกอฏฺฐิณํ นาม ยฺกฺโข หุตฺวา
นิพฺพตฺติ. ราชา "คณฺห ทส ภาติก
เจตฺเก"ติ อฏฺฐนิ. ตสฺมี ขณฺ วาสฺเทโว
จกฺกํ จิปี, ทฺวินฺนํปี ภาติกานํ สีสานิ
ปาเตสิ.

พลเทพซ้อมมกุฏิกะจนกระตุกเหล็ก แล้ว
จับมือเขาไว้ทั้งที่เขาพูดอยู่ว่า "ท่านเป็น
นักมวยหรือ, ฉันไม่ใช่ นักมวย" โดยแท้
พูดว่า "ฉันไม่รู้ว่าท่านเป็นนักมวย, หรือ
ไม่ใช่ นักมวย" แล้วฟาดกับพื้นจนตาย
แล้วเหวี่ยงออกไปนอกรั้วสังเวียน. มกุฏิกะ
จะตาย ได้ตั้งความปรารถนาไว้ว่า "ข้า
จะต้องเป็นยักษ์มาก่อนเจ้า". มกุฏิกะนั้น
ได้ไปเกิดเป็นยักษ์ที่ตั้งดินดำจริง ๆ. พระ
ราชาจึงเสด็จลุกขึ้นพร้อมกับรับสั่งว่า "จับ
วายร้าย ๑๐ พี่น้องไว้". ขณะนั้นवासเทพ
ก็ขว้างจักรไป, ถูกพระเศียรของพระราช
๒ พี่น้องขาด.

มหาชนโน ภิตฺตสิโต "อวสุสฺยา โน
โหนตา"ติ เตสํ ปาเทสุ นิปตฺติว
นิปฺชฺชิตฺ. เต เทวปี มาตุเล มาเรตฺวา
อสิตฺถุชนคฺเร รชฺชํ คฺเหตฺวา
มาตาปิตโร ตตฺถ กตฺวา ทสปี ชนา
"สกลชฺมฺพุทฺธิเป รชฺชํ คณฺหิสฺสามา"ติ
นิกฺขมิตฺวา อนุปฺพุพฺเพน กาลโยนกรณฺโณ
นิวาลํ อยฺชฺฌนคฺริ คฺนฺตฺวา ตํ

มหาชนก็ตกใจกลัว จึงหมอบลงแทบเท้า
ของ ๑๐ พี่น้องเหล่านั้น โดยกล่าวว่า "ขอ
พวกท่านจงเป็นที่พึ่งของพวกเราด้วย".
ชาย ๑๐ พี่น้องนั้นฆ่าล้างทั้งสองแล้ว ก็ยึด
ราชสมบัติในอสิตฺถุชนครมาครอง จัดให้
มารดาบิดาอยู่ในอสิตฺถุชนครนั้นแล้วก็
ออกไปหมายใจว่า "เราจะยึดราชสมบัติ
ทั่วชมพูทวีปมาครอง" จึงไปยัง

ปริกษิตวา ปริกษคฺคหณํ วิหุํเสตฺวา
 ปาการิ ภิณฺหิตฺวา ราชานํ คเหตุวา ตํ
 รชฺชํ อตฺตโน หตฺตคตํ กตฺวา ทวารวดี
 สมฺปาปฺณิสฺสุ. ตสฺส ๑ ปน นครสฺส
 เอกโต สมฺพุโท เอกโต ปพุพโต.
 อมนุสฺสปริคฺคหิตํ ภิร ตํ อโหสิ.

ตสฺส อารกฺขิ คเหตุวา จิตฺยกุโ
 ปจฺจามิตฺเต ทิสฺวา คหฺรภเวเสน
 คหฺรภรํ ราวติ. ตสฺมี ขณฺเ ยกฺขานู-
 ภาเวน สกฺลนคฺริ อฺปปติตฺวา
 สมฺพุทฺทมชฺฌเม เอกสฺมี ทีปเก ติฏฺฐติ.
 ปจฺจามิตฺเตสฺส คเตสฺส ปฺนาคนฺตฺวา
 สกฺภูจฺฉานเวยว ปติฏฺฐาสฺสิ. ตทาปิ โส
 คหฺรภุ เตสฺ ทสนฺนํ ภาติกานํ อาคมนํ
 ฌตฺวา คหฺรภรํ ราวติ. นครํ อฺปปติตฺวา
 ทีปเก ปติฏฺฐาย เตสฺ นครํ อทิสฺวา
 นิวตฺเตสฺส ปฺนาคนฺตฺวา สกฺภูจฺฉาน
 ปติฏฺฐาสฺสิ. เต ปฺน นิวตฺตีสฺส. ปฺนปิ
 คหฺรภุ ตเถว อกาสิ.

อยู่ชมนคร ซึ่งเป็นที่ประทับของพระเจ้า
 กาลโยนกโดยลำดับแล้วล้อมอยู่ชมนคร
 นั้นไว้แล้วถ่างรั้วหนามล้อมรอบเมืองออก
 ทำลายกำแพง จับพระราชอาและยึด
 สมบัติตกอยู่ในเงื้อมมือของตน แล้วก็
 เดินทางไปถึงนครทวารวดี. ก็แล นครนั้น
 มีทะเลอยู่ด้านหนึ่ง อีกด้านหนึ่งเป็น
 ภูเขา. เขาเล่ากันว่า เมืองนี้มีมนุษย์
 คุ่มครอง.

ยักษ์ที่คอยอารักขานครนี้ ครั้นเห็น
 ศັตรูมา ก็แปลงเพศเป็นลา ร้องเป็น
 เสียงลา. ขณะนั้นเมืองทั้งเมืองก็จะ
 ลอยขึ้นไปตั้งอยู่ที่เกาะเล็ก ๆ เกาะหนึ่ง
 กลางทะเลด้วยอำนาจของยักษ์. เมื่อ
 ศັตรูกลับไปแล้ว เมืองทั้งเมืองก็จะกลับ
 มาตั้งอยู่ในที่เดิมนั้นเองอีก. แม้ใน
 ตอนนั้น ลานั้นรู้ว่าชาย ๑๐ พี่น้องมา
 ก็ร้องเป็นเสียงลาขึ้น. เมืองจึงลอยขึ้นไป
 ตั้งอยู่ที่เกาะเล็ก ๆ เมื่อชาย ๑๐ พี่น้อง
 เหล่านั้น ไม่เห็นเมืองก็กลับมาตั้งอยู่ใน
 ที่เดิมอีก. ชาย ๑๐ พี่น้องเหล่านั้นก็
 กลับมาอีก. ลาก็ทำเช่นนั้นเหมือนเดิม
 อีกครั้ง.

เต ทวารวดีนคร ราชู คเหตุ ชาย ๑๐
 อสกุโกนุตา กณหาที่ปายนสสุ สนุติ ก
 คนุตวา วนุทิตวา “ภนุเต มย์
 ทวารวดีราชู คเหตุ น สกุโกม, เอก
 โน อุบายิ กเถถา”ติ ปุจฉิตวา
 “ปริกขิปิภูเส อสกุสมิ นาม จาเน
 เอโก คหุโรโก จรติ, โส หิ อมิตเต
 ทิสฺวา วิจรติ, ตสฺมิ ขณ นคฺริ
 อุปฺปิตฺวา คจฉติ, ตฺเมห ตสฺส ปาเท
 คณฺหถ, อยิ เต นิปฺชฺชฺนฺปาโย”ติ
 วุตเต ตาปสฺสิ วนุทิตวา คนุตวา ทสฺปิ
 ชนา คหุรภสฺส ปาเทสุ คเหตุวา
 นิปฺติตฺวา “สามิ จเปตฺวา ตฺเมห
 อญฺโถ อมฺหากิ อวสฺสโย นตฺถิ,
 อมฺหากิ นคฺริ คณฺหนกาเล มา
 วิรวธา”ติ ยาจีสุ. คหุโรโก “น สกุกา
 มยา น วิรวิตฺติ, ตฺเมห ปน ปจฺมตฺริ
 อาคนุตฺวา จตฺตาโร ชนา มหนฺตานิ
 อยนฺนฺกลานิ คเหตุวา จตฺสู ทฺวาเรสุ
 มหนฺเต อยฺชาณฺเฏ ภูมียิ อาโกณฺฏตฺวา
 นครสฺส อุปฺปตฺนกาเล นนฺกลานิ
 คเหตุวา นนฺกลพฺนฺธิ อยฺสงฺขลิกิ
 อยฺชาณฺเฏ พนฺธฺเยยฺยาถ, นคฺริ อุปฺปิตฺติ

ชาย ๑๐ ฟีน้องไม่อาจที่จะยึดเอาราช-
 สมบัติในนครทวารวดีมาครองได้ จึงไปยัง
 สำนักกัณหาที่ปายนดาบส นมัสการแล้ว
 ถามว่า “ท่านขอรับ พวกผมไม่อาจจะ
 ยึดราชสมบัติแห่งทวารวดีนครมาครองได้,
 ขอให้ท่านบอกอุบายให้พวกข้าพเจ้าสัก
 อย่างหนึ่ง” เมื่อพระดาบสบอกว่า “ที่
 หลังคูตรงโน้นมีลาเที่ยวอยู่ตัวหนึ่ง, ลา
 ตัวนั้นแหละครั้นเห็นศัตรูเข้าก็เดินไปมา,
 ขณะนั้นเมื่อก็จะลอยขึ้นไป, พวกท่าน
 จงจับเท้าของลาตัวนั้นไว้, นี้เป็นอุบายที่
 จะเป็นผลสำเร็จของพวกท่าน” จึง
 นมัสการพระดาบสแล้วก็ไป ทั้ง ๑๐
 พระองค์ จึงช่วยกันจับเท้าของลากดไว้
 แล้วขอรับรองว่า “นายเอ๋ย นอกจากท่าน
 แล้ว พวกเราไม่มีที่พึ่งอื่นอีกแล้ว, ใน
 เวลาที่พวกเรามายึดเมือง ขอท่านอย่าได้
 ปล่อยเลย”. ลาตอบว่า “เราไม่ปล่อยไม่ได้
 ดอก, แต่ว่าพวกท่านจงมาเสี้ยก่อนเขาทั้ง
 ๔ คน เอาไถเหล็กใหญ่ ๆ มา แล้ว
 ตอกหลักเหล็กใหญ่ ๆ ลงในดินที่ประตูทั้ง
 ๔ ประตู ในเวลาที่เมืองจะลอยขึ้นจงเอา
 ไถเหล็กมา เอาไช่เหล็กที่ผูกไถไว้มาผูก

น สกุขิสฺสตี^๑ติ อาห.

เข้ากับหลักเหล็ก, เมืองก็จะลอยขึ้น
ไม่ได้”.

เต “สาธู”ติ วตฺวา ตสฺมี
อชฺชตฺมรตฺเตยว^๑ นงฺคลานิ อาทาย
จตุสฺส นครทฺวาเรสฺส ขาณฺเฏ ภูมิมิ
อาโกญฺจตฺวา อญฺจิสฺส. ตสฺมี ขณ
คทฺโร วิริว, นครํ อุปฺปติตฺตํ อารว.
จตุสฺส นครทฺวาเรสฺส จิตา จตุหิ
อยนงฺคเลหิ คเหตุวา นงฺคลพฺนธา
อยสงฺขลิกา ขาณฺเฏสฺส พนฺธิสฺส, นครํ
อุปฺปติตฺตํ นาสกุขิ. ทส ภาตिका ตโต
นครํ ปวิสิตฺวา ราชานํ มาเรตฺวา
รชฺชํ คณฺหิสฺส.

ชาย ๑๐ พี่น้องเหล่านั้น รับสั่งว่า
“ดีแล้ว” ในเที่ยงคืนนั้นนั่นเองก็เอาไถมา
แล้วตอกหลักลงในดินที่ประตูเมืองทั้ง ๔
ประตู. ขณะนั้น ลาก็ร้องขึ้น, เมืองก็จะเริ่ม
จะลอยขึ้น. ชาย ๑๐ พี่น้องซึ่งยืนอยู่ที่
ประตูเมืองทั้ง ๔ ประตูจึงเอาไถเหล็กมา
แล้วเอาโซ่เหล็กซึ่งล่ามไถไว้ผูกกันเข้ากับ
หลักทุกหลัก, เมืองก็จะลอยขึ้นไม่ได้.
ขณะนั้น ชาย ๑๐ พี่น้องก็เข้าเมืองแล้ว
ฆ่าพระราชชา ยึดราชสมบัติไว้ได้.

เอวํ เต สกฺลขมฺพุทีเป เตสฺสภูจฺจยา
นคฺรสฺสทฺสเสสฺส สพุเพ ราชานิ จกุเณ
ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา ทฺวารวตฺติยา
วสมานา รชฺชํ ทส โกฏฺจาเส กตฺวา
วิกฺขิสฺส. ภคินี ปน อญฺชนเทวี น
สริสฺส. ตโต ปุณ “เอกาทส โกฏฺจาเส
กโรมา”ติ วุตฺเต อญฺจโร “มม โกฏฺจาสิ
ตสฺสา เทถ, อหํ โวหารํ กตฺวา

โดยวิธีนี้เองที่ชาย ๑๐ พี่น้องเหล่านั้น ได้
ฆ่าพระราชชาทุกพระองค์ใน ๖๓,๐๐๐ นคร
ทั่วชมพูทวีปด้วยกงจักรให้ถึงความสิ้นชีวิต
แล้ว เข้าอยู่ในนครทวารวดีแล้วแบ่ง
ราชสมบัติออกเป็น ๑๐ ส่วน. แต่ไม่ทันได้
นึกถึงพระพี่นางอัญชนเทวี. ลำดับนี้ เมื่อ
มีผู้เสนอขึ้นอีกว่า “เราจะแบ่งเป็น ๑๑
ส่วน” เจ้าชายอังกฤษจึงพูดว่า “พวกพี่จง

^๑ ๑. อวิรวนฺเตยว.

ชีวิสุสามิ, เกวลี ตุมเห อตตโน
 ชนปเท มยหิ สุงกั วิสุสชเชธา"ติ
 อาห. เต "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา
 ตสฺส โภจฺจาสิ ภคินิยา ทตฺวา สทฺธิ
 ตาย นว ราชาโน ทวารวติยา วสีสุ.

องฺกุโร ปน วาณิชนํ อกาสิ. เอวํ
 เตสุ อปราปรี ปุตฺตธิตาหิ วฑฺฒมาเนสุ
 อหฺธานเ คเต มาตาปิตโร กาลมกัสุ.

ตทา กิร มนุสฺसानํ วิสฺติวสฺส-
 สหฺสฺสายุกกาโล โหติ. ตทา วาสฺสเทว-
 มหาราชสฺส เอโก ปิยปุตฺตโก
 กาลมกาลี. ราชา โสภปเรโต
 สพฺพกิจฺจานิ ปหาย มณฺจสฺส อฏฺฐี
 ปริศฺศเหตุวา วิลปฺนโต นิปชฺชิ. ตสฺมี
 กालเ สมตปฺนฺชิตโต จินฺตสิ "สเปตฺวา
 มํ อณฺโณ โภจิ มม ภาตฺ โสภํ
 หริตฺถุ สมตฺโถ นาม นตฺถิ, อุปาเยนสฺส
 โสภํ หริสฺสามิ"ติ. โส อุมฺมตฺตกเวสิ

ให้ส่วนของฉันแก่พระพี่นางอัญชนเทวีนั้น
 เกิด, ฉันจะทำการค้าเลี้ยงชีพ, พวกพี่จง
 ให้จ่ายค่าภาษีอากรในชนบทของพี่ ๆ แก่
 ฉันเพียงอย่างเดียว". เจ้าชายทั้ง ๙ นั้น
 ก็ทรงรับว่า "ดีละ" แล้วให้ส่วนแบ่งของ
 เจ้าชายอังกฤษแก่พระพี่นาง แล้วพระ
 ราชาทัง ๙ พระองค์จึงอยู่ในนครทวารวดี
 กับพระพี่นาง.

ส่วนเจ้าชายอังกฤษทำการค้าขาย. เมื่อ
 เจ้าชายทั้ง ๑๐ เหล่านั้นทรงเจริญด้วย
 พระโอรสและพระธิดาองค์แล้วองค์เล่า
 อย่างนี้ กาลเวลาที่ผ่านมาแล้ว พระ
 ราชมารดาและพระราชบิดาก็สวรรคต.

นัยว่า ครั้งนั้นเป็นเวลาที่มีมนุษย์มี
 อายุ ๒๐,๐๐๐ ปี. ครั้งนั้น พระโอรสที่
 ไปรดปรานพระองค์หนึ่งของพระเจ้าวาสุ-
 เทพมหाराชสิ้นพระชนม์. พระราชาทรง
 เศร้าโศกมากถึงกับทรงละทิ้งพระราช-
 กรณียกิจทุกประการ ทรงกอดแม่แล้ว
 พระแท่นบรรทมทรงรำพึงถึงพระโอรส.
 ตอนนั้นสมเด็จพระมหิตตคิดว่า "นอกจากเรา
 แล้วไม่มีใคร ๆ คนอื่นที่จะสามารถบำบัด
 ความเศร้าโศกของพี่ชายเราได้เลย, เรา

คเหตฺวา "สฺสํ เม เทถ, สฺสํ เม
 เทธา"ติ อากาสํ โอลิเกนฺโต สกฺลนฺครํ
 วิจฺฉิ. "ฆตฺปนฺนํชิตฺตํ อุมฺมตฺตโก ชาโต"ติ
 สกฺลนฺครํ สงฺขุภิ. ตสฺมึ กาลเ
 โรหิเณยฺโย นาม อมจฺใจ
 วาสฺสเทวเรณฺโณ สนฺตํกํ คนฺตฺวา เตน
 สหฺธิ กถํ สมฺภูจฺปนฺโต ปจฺมํ คาถมาห

จะต้องนำบัดความโศกของพี่ชายเสียด้วย
 อุบาย". ฆตบัณฑิตนั้นถือเอาเพศของ
 คนบ้า มองดูอากาศ เทียวไปทั่วเมืองว่า
 "เอากระต่ายมาให้ฉัน, เอากระต่ายมา
 ให้ฉัน". คนทั้งเมืองก็พูดต่อ ๆ กันไปว่า
 "ฆตบัณฑิตเป็นบ้าเสียแล้ว". ในตอนนั้น
 อำมาตย์ชื่อโรหิเณย ได้ไปยังสำนักของ
 พระเจ้าवासุเทพ เมื่อจะทูลความแต่
 พระเจ้าवासุเทพนั้น จึงกล่าวคาถาแรก
 นี้ว่า

๑๖๕. "อุฏฺฐเหหิ กณฺห กิ เสสิ
 โก อตฺถิโก สุปนฺเนน เต
 โยปี ตฺยหํ สโก ภาตา
 หหํ จกฺขุทฺทชฺฉิณฺ
 ตสฺส วาตา พลฺยยนฺติ
 สมฺโต ชปฺปติ เกสฺวา"ติ.

๑๖๕. "ขอทรงตื่นบรรทมเถิด ข้าแต่พระ
 ราชาวงศ์กัณหา จะทรงบรรทม
 ไปโย จะมีประโยชน์อะไรกับการ
 ที่จะบรรทม พระภาดาของ
 พระองค์แม้ใด ซึ่งเปรียบเหมือน
 พระหนุทัย และพระเนตรเบื้อง-
 ขวา ลมกำเริบหนักแก่พระภาดา
 นั้น พระภาดาพระนามว่าฆตตะ
 กำลังปล้ำม ข้าแต่พระราช
 เกสวะ".

ตตฺถ กณฺหาติ โคตฺเตนาลปฺติ.
 กณฺหายนโคตฺโต กิเรส.

บรรดาคำเหล่านั้น โรหิเณย
 อำมาตย์ ทูลเรียกพระราชตามพระวงศ์
 ว่า กัณหา. ทราบว่า พระราชาพระองค์

นี้เป็นราชวงศ์กัณหาयนะ (นามสกุล
กัณหาयนะ).

โก อตุโถติ กตธา นาม วุฑฺฒิ.
หทยํ จกุฑฺฐกฺขินฺนุติ หทยเณ เจว
ทกุฑฺฐินจกุฑฺฐนา จ สมานิติ อตุโถ.
ตสฺส วาตา พลฺยยุณฺตีติ ตสฺส หทยํ
อสุมี^๑ วาตา อวตฺถรณฺตีติ อตุโถ.

คำว่า จะมีประโยชน์อะไร ความว่า
ความเจริญไร ๆ คำว่า ซึ่งเปรียบเหมือน
พระหฤทัย และพระเนตรเบื้องขวา
ความว่า เสมอด้วยพระหฤทัยและ
พระเนตรเบื้องขวา. คำว่า ลมกำเริบ
หนัก ความว่า ลมทั้งหลายในร่างกาย
เสียดแทงพระหทัยของพระราชาพระนาม
ว่า ฆตะ นั้น (ลมกำเริบ).

ชปฺปตีติ สสํ เม เทถาติ วิปฺปลปฺติ.
เกสฺวาติ โส กิร เกสฺโสภณตฺยา
เกสฺโวติ ปญฺญาติตฺถ, เตน ตํ นามเณ
อาลปฺติ.

คำว่า กำลังพล่าม ความว่า ทรงพล่าม
ว่า เอากระต่ายมาให้ฉัน. คำว่า เกสว
ความว่า ได้ทราบข่าว พระเจ้าवासูเทพ
นั้น มีพระนามที่เขาเรียกกัน (เล่น ๆ) ว่า
เกสวะ เพราะทรงมีพระเกศางาม, เพราะ
ฉะนั้น โรหิโณยอำมาตย์จึงเรียกพระองค์
โดยพระนามนั้น.

เอวํ อมจฺเจน วุตฺเต ตสฺส
อุปฺภูจิตฺถาวํ ฅตฺวา สตฺถา
อภิสมฺพุทฺโธ นุตฺวา ทฺติยํ คาถมาห

เมื่ออำมาตย์กราบทูลอย่างนี้แล้ว
พระศาสดาทรงเป็นผู้ตรัสรู้อย่างยิ่งเอง
ทรงทราบว่า พระเจ้าवासูเทพนั้นเป็นผู้รู้
สำนึกพระองค์แล้ว จึงตรัสคาถาที่ ๒ ว่า

^๑ ฉ. อปสุมารวาตา.

๑๖๖. “ตสฺส ตํ วจันํ สุตฺวา
โรหิณฺเอยสฺส เกสโว
ตฺรมาณรฺูปํ วุฏฺฐาสิ
ภาตฺตฺว โสเกณ อฏฺฐิตฺวา”ติ.

ราชา อุฏฺฐาย สีมํ ปาสาทา
โธตฺริตฺวา มตฺตบัตฺตสฺส สนนฺตํ
คณฺดฺวา อุโภสุ หตฺถสฺส ทฬฺหิ คเหตุวา
เตน สทุธิ สลฺลปฺนฺโต ตตฺถิ คากมาห

๑๖๗. “กินฺนุ อุมฺมตฺตฺวโปว
เกวลํ ทฺวารกํ อิมํ
สโส สโสติ ลปฺสิ
โก นฺ เต สสมฺมาหริ”ติ.

ตตฺถ เกวลํ ทฺวารกํ อิมฺนฺติ
กสมฺมา อุมฺมตฺตโก วีย หุตฺวา สกฺลํ
อิมํ ทฺวารวตฺตีนคฺริ วิจฺรณฺโต สโส สโสติ
วิลปฺสิ, โก ตว สสํ อวหริ, เกณ เต
สโส คหิตฺติ ปุจฺจติ.

๑๖๖. “พระราชาเกสวะ ซึ่งทรงอัดอั้น
ตันพระทัย เพราะความเศร้าโศก
ถึงพระภาดา ครั้นได้ทรงสดับคำ
ของโรหิเณยอำมาตย์นั้นแล้ว ก็
ทรงลุกขึ้นอย่างรีบด่วน”.

พระราชาทรงลุกขึ้นแล้ว เสด็จลง
จากปราสาทโดยเร็วแล้ว เสด็จไปหา
มตบัตบัณฑิต จับพระหัตถ์ทั้งสองของ
มตบัตบัณฑิตแน่น เมื่อจะทรงปราศรัยกับ
มตบัตบัณฑิตนั้น จึงตรัสคาถาที่ ๓ ว่า

๑๖๗. “ทำไมนะ น้องจึงทำท่าทางเหมือน
คนบ้า เทียบบันเพ้ออยู่ทั่วนคร
ทวารวดีนี้ว่า กระต่ายๆ ใครเล่า
เอากระต่ายของน้องไป”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เทียบ
บันเพ้ออยู่ทั่วนครทวารวดี ความว่า
พระราชาตรัสถามว่า เพราะเหตุไร
น้องจึงทำเหมือนคนบ้า เทียบบันเพ้อไป
ทั่วนครทวารวดีนี้ว่า กระต่ายๆ ใครลัก
กระต่ายของน้องไปหรือ, คือกระต่ายของ
น้องใครเอาไปหรือ.

โล รณญา เอวํ วุตเตปิ
 ปุณฺณปุณฺํ ตเทว วจันํ วทติ. ราชชา
 ปุณฺ เทว คาคา อภาสิ

๑๖๘. "โสวณฺณมยํ มณฺนิมยํ (โลหมยํ)
 อถ วา รูปิยมยํ
 สงฺขสิลาปวาฬมยํ
 การยิสฺสุสามิ เต สสํ."

๑๖๙. สนฺติ อญฺเณปิ สสกา
 อรณฺเณ วนโคจฺรา
 เตปิ เต อานยิสฺสุสามิ
 กิทิสํ สสฺมิจฺจสฺสี"ติ.

ตตฺตฺรายํ สงฺเขปตฺโต "เอเตสุ
 สุวณฺณมยาทีสุ ยํ อิจฺจฺจสิ, ตํ วท,
 อหํ เต กาเรตฺวา ทสฺสุสามิ. อถาปิ
 เอเต น โรเจสิ, อญฺเณปิ อรณฺเณ
 วนโคจฺรา สสกา อตฺถิ, เต
 อานยิสฺสุสามิ, วท ภทฺรมุข กิทิสํ
 สสฺมิจฺจฺจสฺสี"ติ.

แม้เมื่อพระราชชา จะตรัสเช่นนั้น
 สมตบัณฺฑิตนั้น ก็พูดคํานั้นนั่นเองซ้ำ ๆ
 ซาก ๆ. พระราชาจึงตรัสอีก ๒ คาคาว่า

๑๖๘. "พี่จะให้เขาทำกระต่าย ที่เป็น
 ทองคำ แก้วมณี (โลหะ) รูปียะ
 สังข์ ศิลา หรือที่เป็นแก้วประพาฬ
 ให้น้อง."

๑๖๙. แม้แต่กระต่ายชนิดอื่น ๆ ที่เที่ยว
 ไปในป่า บรรดามีอยู่ในป่า พี่ก็
 จะให้เขานำกระต่ายเหล่านั้น มา
 ให้น้อง น้องจะต้องการกระต่าย
 ชนิดไหน".

ในคำเหล่านั้น มีใจความโดยย่อ
 ดังนี้ "น้องต้องการกระต่ายอย่างใดเช่น
 กระต่ายทองคำเป็นต้นนี้, ขอให้บอก
 กระต่ายนั้นมา, พี่จะให้เขาทำให้น้อง.
 อนึ่ง ถ้าแม้น้องไม่ชอบกระต่ายเหล่านี้,
 ก็ยังมีกระต่ายอื่น ๆ อีกอยู่ในป่า ซึ่ง
 เที่ยวหากินอยู่ในป่า, พี่ก็จะให้เขานำมา
 ให้น้อง, จึงบอกมาเถิดน้องผู้มีหน้างาม
 เจ้าต้องการกระต่ายชนิดไหน".

รณโณ กณั สุตฺวา สมตปณฺทิตโต
 ญฺจ คากมาห

๑๗๐. “น วาหเมเต อิจฺฉามิ
 เย สสา ปจฺวีสิตา
 จนฺทโต สสมิฉฺฉามิ
 ตมฺเม โอรห เกสวา”ติ.

ตตฺถ โอรหติ โอดาเรหิ.

ราชา ตสฺส กณั สุตฺวา “นิสฺสํสยํ
 เม ภاتا อุมฺมตฺตโกว ชาโต”ติ
 โทมนสฺสปฺตโต สตฺตมํ คากมาห

๑๗๑. “โส ฐฺน มรฺุํ ภาติ
 ชีวิตํ วิชฺหิสฺสสิ
 อปฺตถยํ โย ปฺตถยสิ
 จนฺทโต สสมิฉฺฉสิ”ติ.

ตตฺถ ภาติตฺติ กนิญฺจํ อาลปฺนฺโต
 อาห. อิทํ วุตฺตํ โหติ “ตาท มยฺหํ
 ปิยภาติ โส ตวํ ฐฺน อติมรฺุํ อตฺตโน
 ชีวิตํ วิชฺหิสฺสสิ โย อปฺตถเกตพฺพํ
 ปฺตถเสสิ”ติ.

สมตบัณฑิต ได้ฟังพระดำรัสของ
 พระราชาแล้ว จึงกล่าวคาถาที่ ๖ ว่า

๑๗๐. “น้องไม่ต้องการกระต่าย ที่อาศัย
 อยู่บนแผ่นดิน แต่น้องต้องการ
 กระต่ายจากดวงจันทร์ ขอให้พี่
 สอยกระต่ายนั้น ลงมาให้น้อง
 ด้วยเกสวะ”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า นำลงมา คือ
 สอยลงมา.

พระราชาครั้นได้ทรงสดับคำของ
 สมตบัณฑิตนั้นแล้ว ทรงเสียพระทัยว่า
 “น้องของเราเป็นบ้าโดยไม่ต้องสงสัย” จึง
 ตรัสคาถาที่ ๗ ว่า

๑๗๑. “ญาติเอ๋ย น้องปรารถนาสิ่งที่ไม่
 ควรปรารถนา ต้องการกระต่าย
 จากดวงจันทร์ ก็จะต้องเสียชีวิต
 อันสดชื่นเป็นแน่นอน”.

พระราชาตรัสเรียกพระภาดาว่า
 ภาติ ในคาถาข้างต้นนั้น. พระองค์ทรง
 อธิบายความหมาย (ของคำข้างต้น) ไว้
 ดังนี้ “น้องผู้เป็นญาติที่รักของพี่ น้อง
 ปรารถนาสิ่งที่ไม่ควรปรารถนา จะต้อง
 เสียชีวิตของตัวอันสดชื่นอย่างยิ่งแน่นอน”.

สมตปณฺหิตโต รณฺโณ วจฺนํ สุตฺวา
นิจฺจโล จตฺวา "ภาติก ตฺวํ จนฺหโต
สสฺกํ ปตฺถเนตฺตสฺส ตํ อลภิตฺวา
ชีวิตฺตขุชฺยกาวิ ชาบนฺโต ก็กาธมา
มตฺตปฺตฺติ อญฺโสจสฺสี"ติ วตฺวา อญฺจมํ
คาถมาห

๑๗๒. "เอวณฺเญ กณฺห ชานาสิ
ยทณฺณมฺนุสสาสสิ
กสฺมา ปุเร มตฺติ ปฺตฺติ
อชฺชขาปี อญฺโสจสฺสี"ติ.

ตตฺถ เอวณฺติ "อิทํ อลพฺภ-
เนยฺยญฺจานํ นาม น ปตฺถเนตฺตพฺพนฺ"ติ
ยทิ เอวํ ชานาสิ.

ยทณฺณมฺนุสสาสสิติ เอวํ ชาบนฺโตว ยทิ
อณฺณํ อญฺสาสสิติ อตฺถโก. ปุเรติ อถ
กสฺมา อิตโต จตฺมาสมตฺถเก มตฺติ
ปฺตฺติ อชฺชขาปี อญฺโสจสฺสีติ วทติ.

สมตปณฺหิตพิงฺพระดํารัศฺของพระราชา
แล้ว ก็ยึนนิ่งทูลว่า "เจ้าพี่ เจ้าพี่ ก็รู้้อยู่
แล้วว่ำน้องต้องการกระต่ายจากดวงจันทร์
ไม่ได้กระต่ายนั้น ก็จะต้องแก่ความตาย
เพราะเหตุไร จึงเส้ร้าโคกถึงบุตรที่ตาย
ไปแล้วเล่า" แล้วจึงกล่าวคาถาที่ ๘ ว่า

๑๗๒. "กัณฺหะเอยฺย หากว่่า พี่รู้้อย่างนี้
ฉิว่่าพี่สอนคนอื่นได้ เพราะอะไร
เล่า บุตรที่ตายไปตั้งนานแล้ว
พี่ก็ยั้งเส้ร้าโคกถึงอยู่ได้ แม้แต่ใน
วันนี้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่่า เอวํ
ความว่่า ฉิว่่า พี่รู้้อย่างนี้ว่่า "ชื่อว่่า
ฐานะที่ไม่พียงนำมาได้นี้ จึงไม่ควร
ปรารธนา".

คำว่่า พี่สอนคนอื่นได้ ความว่่า ฉิว่่า
พี่ทั้งที่รู้้อยู่อย่างนี้ก็ยั้งสอนคนอื่น. คำว่่า
ปุเร ความว่่า สมตปณฺหิตกล่าวว่่า ก็เมื่อ
เป็นเช่นนั้นแม้ในวันนี้ ทำไมพี่จึงเส้ร้าโคก
ถึงบุตร ที่ตายไปแล้ว ในที่สุดจากวันนี้ไป
๔ เดือน.

อิติ โส อนุตรวีถิยํ จิตโกว "ภาติก
 อหํ ดาว ปญญาيمانํ ปตุถมิ, ตูว
 ปน อปญญาيمانสฺส อตุถาย
 โสจสี"ติ วตฺวา ตสฺส ฐมมํ เทเสนโต
 ปุน เทว คาถา อภาสิ

ด้วยประการดังนี้ บัณฑิตทั้ง ๆ ที่ยืนอยู่
 ในระหว่างถนนนั่นเอง พุดว่า "เจ้าพี่
 น้องปรารถนาสิ่งที่มีมองเห็น, แต่เจ้าพี่
 เศร้าโศกถึง เพราะต้องการสิ่งที่มีมอง
 ไม่เห็น" เมื่อจะแสดงธรรมแก่พี่ชาย
 จึงกล่าวอีก ๒ คาถาว่า

๑๗๓. "ยํ น ลพฺภา มนุสฺสเสน
 อมนุสฺสเสน วา ปุน
 ชาโต เม มา มรี ปตุโต
 กุโต ลพฺภา อลพฺภิยํ.

๑๗๓. "ความปรารถนาได้ว่า บุตรของเรา
 ซึ่งเกิดมาแล้ว อย่าตายเลย
 ไม่ว่ามนุษย์ หรืออมนุษย์ไม่พึงได้
 จะได้จากไหนกัน ความ
 ปรารถนานั้น จึงนับว่าเป็นสิ่ง
 ที่ไม่ควรได้.

๑๗๔. น มนฺตา มุลภสฺสชฺชา
 โอสเรหิ ฐเนน วา
 สกฺกา อานยิตฺถํ กณฺห
 ยํ เปตมนุโสจสี"ติ.

๑๗๔. กัณหะเอ๋ย ฉันไม่อาจนำบุตรที่พี่
 เศร้าโศกถึงซึ่งตายไปแล้ว กลับ
 มาได้ ด้วยเวทมนต์คาถา ยา
 รากไม้ ยาสำเร็จรูป หรือด้วย
 ทรัพย์สินเงินทอง".

ตตฺถ ยนฺติ ภาติก ยํ เอวํ ชาโต เม
 ปตุโต มา มรีติ มนุสฺสเสน วา เทเว
 วา ปุน น ลพฺภา น สกฺกา ลพฺภู,
 ตํ ตูว ปตุถสิ, ตํ เปตํ กุโต ลพฺภา
 เกน การณฺน สกฺกา ลพฺภู, น

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ยํ เป็นต้น
 ความว่า เจ้าพี่ปรารถนาสิ่งที่มีมนุษย์หรือ
 เทวดาจะไม่พึงได้ คือ ไม่อาจเพื่ออันได้
 อีกว่า ขอบุตรของเราที่เกิดแล้วอย่างนี้
 อย่าตายเลย, ก็ความปรารถนานั้นจะได้

สกุภาติ ทีเปติ. ตสฺมา^๑ อลพุกิยฺ, อลพุกเนยฺยญฺจานํ หิ นามตฺนฺติ อตุเถ.

จากที่ไหน คือ อาจจะได้เพราะเหตุไร, ท่านแสดงว่า ไม่อาจเพื่อจะได้. อธิบายว่า เพราะฉะนั้น จึงเป็นสิ่งไม่พึงได้, ความปรารถนานั้น ชื่อว่า เป็นเหตุที่ไม่ควรได้อย่างแท้จริง.

มนฺดาติ มนฺตปฺปโยเคน. มฺลเภสชฺชชาติ มฺลเภสชฺชเสน. โอสเธติ นานาวิโอสเธติ.

คำว่า มนฺดา หมายถึง การใช้เวทมนต์คาถา. คำว่า มฺลเภสชฺชชาติ ได้แก่ ด้วยยารากไม้ (ยาสมุนไพโร). คำว่า โอสเธติ คือ ด้วยยาสำเร็จรูปชนิดต่าง ๆ.

ธเนน วาติ โภภิสฺตสฺสเนนาปี ธเนน วา. อิทํ วุตฺตํ โหติ ยํ ตฺวํ เปตมฺนุโสจฺสิ, ตํ เอเตหิ มนฺตปฺปโยคาทีหิปี อาเนตฺุ น สกุภาติ.

คำว่า ธเนน วา หมายถึง ด้วยเงินทองนี้ร้อยโกฏิ. สมตบัณฑิตอธิบายว่า เจ้าพี่ไม่อาจนำบุตรที่เจ้าพี่เศร้าโศกถึง ซึ่งตายไปแล้วกลับคืนมาได้ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การใช้เวทมนต์คาถาเป็นต้นดังกล่าวมานี้.

ราชา ตํ สุตฺวา "ยฺตุตํ ตาต สลฺลกุชิตํ, มม โสภกฺรณตฺถาย ตยา อิทํ กตฺนฺ"ติ สมตฺชนฺชิตํ วณฺณเนนฺโต จตฺสฺโส คาถา อภาสิ

พระราชชาติทรงสดับคำของสมตบัณฑิตนั้นแล้วจึงตรัสว่า "ถูกต้องแล้วน้องเอ๋ย ที่น้องพูดมา, น้องทำสิ่งนี้เพื่อต้องการจะบำบัดความเศร้าโศกของพี่" เมื่อจะสรรเสริญสมตบัณฑิตจึงตรัส ๔ คาถาว่า

๑๗๕. "ยสฺส เอตาทิสฺสา อสฺส อมจฺจา บุริสฺปนฺนุชิตา

๑๗๕. "พระราชชาติที่มีอำมาตย์เป็นคนเฉลียวฉลาด เหมือนสมตบัณฑิต

^๑ น. กสฺมา.

กุโต โสโกติ. เสสคาถา วุตตตฤตาเยว. ความโศกเศร้ามาจากไหน, คาถา
นอกจากนี้ได้อธิบายความไว้หมดแล้ว.

อวसानะ

คาถาของพระพุทธองค์ในตอนท้ายดัง
ต่อไปนี้ว่า

๑๗๙. "เอวํ กโรนุติ สปุปฺปญฺจา
เย โหนฺติ อญฺญมฺปกา
นิวตฺตยฺนฺติ โสภมฺหา
สมโต เขมฺภูจํว ภาตฺรณฺ"ติ.

๑๗๙. "ผู้มีปัญญาทั้งหลาย ที่มีใจเอ็นดู
จะปลดเปลื้องใครๆ จากความ
โศกเศร้า ย่อมจะทำเหมือนกับ
สมบัติที่ปลดเปลื้องที่ขายจาก
ความโศกไปแล้ว".

อโย อภิสมฺพุทฺธคาถา อุตฺตฺตานตฺถาเยว.

ดังนี้ มีเนื้อความเข้าใจง่ายทั้งนั้น.

เอวํ สมตฺกุมารเณ วิตฺโสเก กเต
วาสุเทเว รชฺชมนุสาเสนฺเต ทีฆสฺส
อหฺตุโน อจฺเจเยน ทสฺภาติกานํ ปุตฺตา
กุมารธา จินฺตยฺสิสุ "กณฺหทีปายนํ
'ทิพฺพจกฺขุโก'ติ วทฺนฺติ, วิมฺลิสฺสสาม ตาว
นฺนฺ"ติ เต เอกํ ทหฺรกุมารํ อลงฺกฺริตฺวา
คพฺภินีอากาเรน ทสฺเสตฺวา อหฺเร มสฺสุรํ
พหฺริตฺวา ตสฺส สนฺตํกํ เนตฺวา "ภานฺเต
อโย กุมาริกา กิ วิชฺชายฺสฺสตี"ติ ปุจฺฉฺสิ.

เมื่อสมตกุมารทำให้วาสุเทพหาย
เศร้าโศกเช่นนี้ วาสุเทพก็เสวยราชสมบัติ
ต่อมาจนล่วงมานานมาก พระกุมารที่เป็น
พระโอรสของเจ้าชาย ๑๐ พี่น้อง จึงคิดว่า
"เขาพูดถึงกณหทีปายนดาบสว่า 'เป็น
คนตาบอด', พวกเราจะต้องทดลองท่าน
ดูก่อน" พระกุมารทั้งหลายนั้นจึงแต่งตัว
ให้เด็กหนุ่มคนหนึ่ง ผูกเบาะรองไว้ที่ท้อง
แสดงอาการเหมือนผู้หญิงมีท้อง และพา
ไปยังสำนัก ของกณหทีปายนดาบส
ถามว่า "ท่านขอรับ หญิงรุ่นสาวคนนี้จะ
คลอดลูกเป็นอะไรออกมา".

ดาปโส "ทสภาคิกราชุนิ วินาสกาโล
 ปตฺโต, มยฺหิ นุ โข อายุสงฺขารो
 กิโหโส"ติ โอลิเกนฺโต "อชฺเชว มรณํ
 ภวิสฺสตี"ติ ฌตฺวา "กุมารา อิมินา
 ตุมหากิ โโก อตฺถโต"ติ วตฺวา "กเถถ
 โน ฆนฺเต"ติ นิพฺนุโร. "อโย อิตฺโต
 สตฺตเม ทิวเส ชฺทริชฺฌิกิ วิชายิสฺสตี,
 ตาย วาสฺสเทวสฺส กุลํ วินิสฺสตี, อปีจ
 โข ปนฺ ตุมฺเห ตํ ชฺทริชฺฌิกิ คเหตฺวา
 ฌาเปตฺวา ฌาริกิ นทียํ ปกฺขิเปยฺยาถา"ติ
 อาห. อด นํ เต "ญฺญชฺฌิล ปุริโส
 วิชายนโก นาม นตฺถิ"ติ วตฺวา
 ตนฺตรชฺชุกิ นาม การณํ กตฺวา ตตฺถเว
 ชีวิตฺกฺขยํ ปาปยีสฺส. ราชานो กุมारे
 ปกฺโกสาเปตฺวา "กิการณา ตาปสํ
 มารยิตฺธา"ติ ปุจฺฉิตฺวา สพฺพิ สุตฺวา
 ภิตา ตสฺส อารกฺขิ ทตฺวา สตฺตเม
 ทิวเส ตสฺส กุจฺฉิตฺโต นิกฺขนฺตํ ชฺทริชฺฌิกิ
 ฌาเปตฺวา ฌาริกิ นทียํ ชิปีสฺส. สาน
 นทียา วุยฺหมานา มฺขทฺวารे เอกปฺสฺเส
 ลคฺคิ, ตโต เอรกิ นิพฺพตฺติ.

ดาบสกำลังตรววจดูว่า "เวลาพินาศของ
 พระราชา ๑๐ पीनोंมาถึงแล้ว, อายุ
 สังขารของเราจะเป็นอย่างไรกันนะ" ครั้น
 ทราบว่า "ความตายของท่านจักมีในวันนี้
 นั้นเอง" จึงพูดว่า พระราชกุมารทั้งหลาย
 พระองค์จะทรงต้องการเรื่องนี้ไปทำไม"
 ถูกพระกุมารรบเร้าว่า "ขอให้ท่านบอก
 พวกผมมาเถอะ ขอรับ" จึงพูดว่า "ใน
 วันที่ ๗ นับจากวันนี้ไป คนนี้จะต้องคลอด
 เป็นท่อนไม้ตะเคียน, วงศ์ของวาสุเทพจะ
 ล่มจมเพราะท่อนไม้ตะเคียนนั้น, แต่ว่า
 พวกท่านควรเอาท่อนไม้ตะเคียนนั้นไปเผา
 เสีย แล้วเอาขี้เถ้าทิ้งในแม่น้ำเสีย".
 ลำดับนั้น พระกุมารเหล่านั้นพูดกับดาบส
 นั้นว่า "ฤๅษีโกหก ผู้ชายคลอดลูกได้
 ไม่มีเด็ดขาด" จึงลงอาญาชื่อว่า
 ตันตรัชชุกะ (แขว่นคอ) จนดาบสลั่นชีพ
 ในที่นั้นนั่นเอง. พระราชาทั้งหลายจึง
 รับสั่งให้พาพระกุมารทั้งหลายมาแล้ว
 ตรัสถามว่า "เพราะเหตุไรพวกเธอจึงฆ่า
 ดาบส" ทรงสดับเรื่องราวทั้งหมดแล้วก็
 ทรงกลัว จึงให้การอารักขาคุมเด็กหนุ่ม
 นั้นไว้ ครั้นวันที่ ๗ เด็กหนุ่มคลอดออกมา
 เป็นท่อนไม้ตะเคียนจึงให้เผาไฟเสียแล้ว

ให้เอาซีเด้าไปทิ้งเสียในแม่น้ำ. ซีเด้านั้น
ก็ลอยไปในแม่น้ำ, ไปติดอยู่ที่ด้านหนึ่ง
ที่ปากแม่น้ำ, ต้นตะไคร้ น้ำเกิดขึ้นจาก
ซีเด้านั้น.

อถกทิวส์ เต ราชาโน
"สมุททุกีพีตี กี่พีสุสามา"ติ มุขทวาร
คนุตวา มหามณฺฑปปี กาเรตฺวา
อลงฺกตมณฺฑปเป ขาทนฺตา ปิวฺนฺตา
กัฬินฺตา เกลิวเสเนว ปวตฺตตฺตฺตฺตฺตฺต-
ปฺรามาสา ทฺวิธา ภินฺทิตฺวา มหาภคฺ
กรัสี. อถโก อญฺญํ มุคฺครี อลภฺนฺโต
เอรฺกวนฺโต เอกํ เอรฺกปตฺตี คณฺหิ. ตํ
คหิตมตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต-
เตน มหาชนํ โปถฺสิ. "อถญฺญโ
อถญฺญโ"ติ^๑ สพฺเพหิ คหิตคฺคหิตํ
มุสฺสเมว อโหสิ. เต อญฺญมญฺญํ
ปฺหริตฺวา วินาสํ ปาปฺณัสี. เตสุ
วินาสฺนฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต-
อญฺชนเทวี ปุโรหิตฺติ จตฺตาริ ชนา
รตี อภิวฺทิตฺวา ปลาयीสุ. เสสา สพฺเพปิ
วินฺนฺจา.

อยู่มาวันหนึ่ง พระราชาเหล่านั้น
ทรงดำริว่า "จะเล่นน้ำในทะเล" จึงเสด็จ
ไปยังปากแม่น้ำ ให้สร้างประรำใหญ่ขึ้น
เสวย ต้ม แล้วทรงเล่นอยู่ในประรำที่
ตกแต่งแล้ว ทรงจับพระหัตถ์และพระบาท
เข้าหยอกกันเล่นอยู่นั่นเอง ก็ทรงแตกกัน
เป็น ๒ ฝ่าย ทะเลาะกันใหญ่. ครั้งนั้น
พระราชาองค์หนึ่งหาไม้กระบองอย่างอื่น
ก็หาไม่ได้มีแต่ต้นตะไคร้ น้ำจึงทรงคว่ำเอา
ใบตะไคร้ น้ำมาใบหนึ่ง พอทรงจับใบ
ตะไคร้ น้ำนั้นเท่านั้น ก็กลายเป็นสาก
ไม้ตะเคียนไป. พระราชาองค์นั้นจึงทรง
ทุบตีคนเป็นอันมากด้วยสากไม้ตะเคียนนั้น.
ใบตะไคร้ น้ำที่ทุกคนคว่ำได้ คนแล้ว
คนเล่าก็กลายเป็นสากไปหมด. คน
เหล่านั้นจึงตีกันจนป็นปี. ในจำนวนคนที่
กำลังจะล้มตายไปอยู่นั้น ๔ คน ได้ขึ้นรอด
หนีไปคือ วาสุเทพ พลเทพ เจ้าหญิง

^๑ ฉ. อถญฺญเหหิ.

เตปี จตุตทาโร ชนา รถน ปลายนุตตา
 กามตติกอกฏวี ปาปฺณีสฺส โส หิ
 มุฏฺฐิกมฺลโล ปตฺถนํ กตฺวา ยกุโข
 หุตฺวา ตตฺถ นิพฺพตฺโต พลฺเทพสฺส
 อาคตภาวํ ฅตฺวา ตตฺถ คามํ
 มาเปตฺวา มลฺลเวสํ คเหตุวา “โก
 ยฺชฺฌิตฺกามา”ติ วคฺชนฺโต คชฺชนฺโต
 อปฺโผเจฺนฺโต วิจฺริ พลฺเทโว ตํ ทิสฺวา
 “ภาติก อหํ อิมินา สหฺฐิ
 ยฺชฺฌิตฺสฺสามิ”ติ วตฺวา วาสฺสฺเท
 วาเรฺนเตเยว รถา โอรุยฺห ตสฺส สนฺตํ
 กฺคนฺตฺวา อปฺโผเจติ.

อถ นํ โส ปสฺสริตฺตเหตุเยว คเหตุวา
 มฺลกนฺทํ วิย ชาทิ. วาสฺสฺเทโว ตสฺส
 มตฺภาวํ ฅตฺวา ภคินฺนฺยจ ปุโรหิตนฺยจ
 อาทาย สพฺพพรตฺตี คนฺตฺวา สุริโยทเย
 เอกํ ปจฺจนฺตคามํ ปตฺวา “อาหริ
 ปจฺจิตฺวา อหริธา”ติ ภคินฺนฺยจ ปุโรหิตนฺยจ
 คามํ ปหิณฺนิตฺวา สยํ เอกสฺมี คจฺจนฺตเร
 ปฏฺิจฺจนฺโน นิปฺชฺชิ.

อัญชนเทวี พระราชภคินีและปุโรหิต.
 ที่เหลือนอกนี้ตายหมด.

ส่วน ๔ คนนั้นหนีไปด้วยรถ ไปถึงดง
 ดินดำ. ก็นักมวยชื่อมุฏฐิกะนั้นได้ทำ
 ความปรารถนาไว้ จึงไปเกิดเป็นยักษ์อยู่
 ที่ดงนั้น ครั้นรู้ว่าพลเทพเสด็จมาจึงเผลอ
 หมูบ้านขึ้นในดงนั้น แล้วแปลงกายเป็น
 นักมวยปล้ำ เทียวกระโดดโลดเต้นพลง
 ตะโกนปรบมือไปพลงว่า “ใครต้องการ
 ต่อสู้”. พอพลเทพได้เห็นเท่านั้นก็พูดว่า
 “พี่ น้องจะต้องต่อสู้กับเจ้านี้” เมื่อ
 วาสุเทพห้ามปรามอยู่นั่นเอง ก็ลงจากรถ
 เข้าไปหายักษ์แปลงนั้นแล้วปรบมือ.

ที่นั่น ยักษ์นั้นจึงจับพลเทพที่มือที่เหยียด
 ออกนั่นเอง แล้วกัดกินเหมือนหัวเผือก
 หัวมัน. วาสุเทพทราบว่พลเทพตายแล้ว
 จึงพาพี่สาวกับปุโรหิตเดินทางไปคืนยังรุ่ง
 ครั้นเวลาพระอาทิตย์ขึ้นไปถึงหมู่บ้าน
 ชายแดนแห่งหนึ่ง จึงส่งพี่สาวและปุโรหิต
 เข้าไปหมู่บ้านว่า “จงหุงอาหารมา” ส่วน
 พระองค์เองบรรทมซ่อนอยู่ในระหว่างกอไม้
 กอหนึ่ง.

อด นั ชรา นาม เอโก ลุทุโร
 คจฺฉิ จลนฺตํ ทิสฺวา "สุกโร เอตถ
 ภวิสฺสตี"ติ สญฺญา ย สตฺตี ขิปิตฺวา
 ปาเท วิชฺฌมิ, "โก มํ วิชฺฌตี"ติ จ
 วุตฺเต มนุสฺสสฺส วิทฺธภาวํ ฅตฺวา
 กิโต ปลายิตฺตุํ อารภิ. ราชชา สตี
 ปจฺจุปฺภุจเปตฺวา อญฺญา ย "มาตุล มา
 ภา ยิ, เอหิ"ติ ปกฺโกสิตฺวา ฅาคตํ
 "โกสิ นาม ตฺวณฺ"ติ ปจฺจุจิตฺวา "อหํ
 สามิ ชรา นาม"ติ วุตฺเต "ชราย
 วิทุโร มริสฺสตี"ติ กิร มํ ปรอณา
 พฺยากริสุ, นิสฺสํสยํ อชฺช มยา
 มริตฺตพฺพณฺ"ติ ฅตฺวา "มาตุล มา
 ภา ยิ, เอหิ ปหาริ เม พฺนุณาหิ"ติ
 เตน ปหารมฺขิ พฺนุณาเปตฺวา ตํ
 อญฺโยเชสิ. พลวเวทนา ปวตฺตีสุ. อิตเรหิ
 อามตํ อหาริ ปริภุชิตฺตุํ นาสกฺขิ.

อด เต อามนฺเตตฺวา "อชฺชานํ
 มริสฺสามิ ตฺเมห ปน สฺขุมาลา อญฺญํ
 กมฺมํ กตฺวา ชีวิตฺตุํ น สกฺขิสฺสถ, อิมํ
 วิชฺชํ สิกฺขณา"ติ เอกํ วิชฺชํ สิกฺขาเปตฺวา
 เต อญฺโยเชตฺวา ตตฺถเวว ชีวิตฺตฺวํ

ขณะนั้น พรานป่าคนหนึ่งชื่อ ชรา
 เห็นกอไม้ไผ่ก็เข้าใจว่า "จะต้องมีหมูป่า
 อยู่ในนั้น" จึงพุ่งหอกออกไปถูกพระบาท
 พระราชา, เมื่อพระราชาตรัสว่า "ใครมา
 แทะเรา" ก็รู้ว่าตนทะคนเข้าแล้วก็กลัว
 จึงทำท่าจะหนีไป. พระราชาทรงตั้ง
 พระสติให้มั่น เสด็จลุกขึ้นแล้วตรัสเรียกว่า
 "อย่ากลัวเลยลุง, มานี้เถอะ" จึงตรัสถาม
 พรานป่าที่มาแล้วว่า "ท่านชื่ออะไร" เมื่อ
 พรานป่าทูลว่า "ข้าชื่อชรา นาย" ก็
 ทรงทราบฯ "ข้าว่าคนแก่ ๆ ได้ทำนาย
 เราไว้ว่า 'จะต้องถูกคนชื่อชราแทงตาย',
 วันนี้เราจะต้องตายโดยไม่ต้องสงสัย" จึง
 ตรัสว่า "อย่ากลัวไปเลยลุง, จงมา
 พันแผลให้ฉันด้วย" ยิ่งพรานป่านั้นให้
 พันแผล แล้วก็ส่งพรานป่านั้นกลับไป.
 ความเจ็บปวดเกิดขึ้นอย่างเต็มที่. พระองค์
 ไม่อาจเสวยพระกระยาหารที่อีก ๒ คน
 นำมาให้ได้.

ที่นั่น พระองค์จึงตรัสเรียก ๒ คนนั้นมา
 แล้วรับสั่งว่า "ฉันจะต้องตายวันนี้ สวณ
 ท่านทั้งสองเป็นคนบอบบาง จักไม่
 สามารถจะทำการอย่างอื่นหาเลี้ยงชีพได้,
 จงเรียนวิชานี้ไว้เถิด" แล้วก็ให้ ๒ คนนั้น

ปาปุณิ. เอวํ อญฺชนเทวี จเปตฺวา
สพฺเพว วินาสํ ปาปุณีสฺส.

สตถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อahrtitva
“อุปาสก เอวํ ปิรารณกปณฺชิตา
ปณฺชิตานํ กถํ สุตฺวา อตฺตโน
ปุตฺตโสภํ นีหรีสฺส, ตฺวํ มา จินฺตยีสฺส”ติ
วตฺวา สจฺจจาณิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ
สโมธาเนสิ. สจฺจปริโยสาเน. อุปาสกโก
โสตาปตฺติมผล. ปติฏฺฐหิ. “ตทา
โรหิณฺเอยโย อานนฺโท อโหสิ, วาสฺสเทโว
สาร์ิปุตฺโต, อวเสสา พุทฺธปริสา อหสิ,
มตปณฺชิตโต ปน อหเมว สมฺมา-
สมฺพุทฺโธ โลกเก วิวญฺญจฺจโท อโหสิ”ติ.

มตปณฺชิตชาตกวรรณนา โสฬสฺมา.

เรียนวิชาอย่างหนึ่ง ส่งไปแล้วก็สวรรคต
ในทีนั้นนั่นเอง. ทุกคนเว้นแต่เจ้าหญิง
อัญชนเทวีถึงแก่ความพินาสดังกล่าวมานี้.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรม
เทศนานี้มาแล้วจึงตรัสว่า “แน่ะอุปาสก
บัณฑิตแต่ก่อนฟังคำของบัณฑิตแล้วก็
บ้ำบัดความเศร้าโศกถึงบุตรของตนได้
อย่างนี้, เธออย่าคิดไปเลย” แล้วจึงทรง
ประกาศสัจจะประชุมชาดก. ในเวลา
จบอริยสัจ อุปาสกได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติ-
ผล. “โรหิณฺเอยอำมาตยฺในครั้งนั้นก็คือ
พระอานนทฺ, พระราชาวาสฺสเทพคือพระ
สาร์ิปุตฺร, บุคคลนอกจากนี้คือพุทฺธบริษัท,
ส่วนมตบัณฑิตคือเราพระสัสมมาสมฺพุทฺธเจ้า
ผู้เปิดสิ่งปิดบังในโลกนี้แล”.

มตบัณฑิตชาดก ที่ ๑๖ จบ.

ชาตกอุทาน์

จตุทวารโ ภณหุโปโส
 สงฺขโพิธิที่ปายโน
 นิโครตทุกกลมฺปาไล
 กุกกุฏกฺุณฺหลี
 พิลารจกุกฺุริ จ
 มงฺคลสมตโสฬส.

ทสกนิปาตวณฺณนา นิฏฺจิตา.

ประมวลชาดกในทสกนิบาต

จตุทวารชาดก, กัณหาชาดก,
 จตุโปสถิกชาดก, สังขพรหมณ-
 ชาดก, จุลโพิธิชาดก, กัณหา-
 ที่ปายนชาดก, นิโครตชาดก,
 ตักกชาดก, มหาธัมมपालชาดก,
 กุกกุฏชาดก, มัญจฺกฺุณฺหลีชาดก,
 พิลารโกสิยชาดก, จักกวากชาดก,
 ฏฺุริปัญฺหาชาดก, มหามงฺคลชาดก,
 สมตบัณฺฑิตชาดก.

พรรณนาทสกนิบาต จบ.